

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

NEOLİBERAL DÜNYADA YENİ MANEVİYAT ARAYIŞLARI VE NEO-
ÖZNE: SPİRİTÜEL FAALİYETLERE KATILAN BİREYLERİN
DENEYİMLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

BEYZA KOÇKAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ.DR. MERAL TİMURTURKAN

Üye: Doç.Dr. Meral Timurturkan

Üye: Prof. Dr. Gönül Demez

Üye: Doç. Dr. Gaye Gökarp Yılmaz

BURDUR-2024

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK BEYAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum “**Neoliberal Dünyada Yeni Maneviyat Arayışları ve Neo-Özne: Spiritüel Faaliyetlere Katılan Bireylerin Deneyimleri Üzerine Bir Çalışma**” adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik ve etik kuralları ihlal etmediğimi, tezimin özgün olduğunu, başvurduğum kaynakları metin içinde, dipnotlarda ve kaynakçada eksiksiz ve bilimsel kurallara uygun olarak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Beyza KOÇKAYA

Tarih ve İmza

TEŞEKKÜR

Uzun, gayret ve emek gerektiren bu süreçte her daim kıymetli yardım ve destekleri ile bu zorlu süreci kolaylaştırmak adına gerek akademik birikimi ile gerekse dostane tutumu ile desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili tez danışmanım Doç. Dr. Meral Timurturkan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Benim için her daim bir hocadan çok daha fazlası olan, hayattaki duruşu, tavsiyeleri ve öğrencilerine olan ilgisi ile her daim ufkumu genişleten sevgili hocam ile çalışmak benim için büyük bir şanstı.

Tez çalışmama sunmuş oldukları kıymetli katkılarından dolayı Prof. Dr. Gönül Demez ve Doç. Dr. Gaye Gökalp Yılmaz'a teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmam için görüşmüş olduğum birbirinden kıymetli deneyimlerini içtenlikle benimle paylaşarak tezime sağlamış oldukları büyük destekten ötürü kıymetli katılımcılara teşekkür ederim.

Desteklerini her daim derinden hissettiğim sevgili aileme, özellikle de bana olan inancı ile akademik hayatıma vermiş olduğu önem ve ilgi ile her adımımı gururla destlemesiyle beni güçlendiren sevgili büyükannem Emir Koçkaya'ya teşekkür ederim.

(KOÇKAYA, Beyza, “Tüketim Kültürü İçinde Bir Duygu Yönetim Biçimi Olarak Yeni Anlam Arayışları ve Neoliberal Birey: Spiritüel Gruplara Katılan Bireylerin Anlam Dünyaları Üzerine Bir Çalışma”, Yüksek Lisan Tezi, Burdur, 2024)

ÖZET

Geç modern dünyada neoliberal ideoloji bireylerin bedenine ve duygularına sızarak dispoitif söylem ve yapılarla onları kontrol etmekte ve denetlemektedir. Neoliberal anlayış bir yandan bireylere sınırsız özgürlük tanıırken öte yandan bu özgürlüğü kontrol edecek araç ve pratikleri hegemonik şekilde üretir. Bu dünyanın temel ethosu “mutlu ol”, “hazzı yaşa”, “zinde kal”, “kendi içine dön”, “başarılı ol”, “sınır tanıma” gibi söylem yapıları ile kurulmakta ve bu yapılar bireyin bedenine, anlam dünyasına tezahür ederek yaşam tarzını biçimlendirmektedir. Birey bu ethosların yarattığı gerilimi aşmak için mutluluk arayışına girmekte, bitip tükenmeyen çabaya sürüklenmektedir. Bu durum literatürde “Homo Sentimentalis’in yükselişi” olarak karşımıza çıkmaktadır. İktidarın duyguları denetleyerek bireyin hangi duygulardan uzak durması veya hangi duyguları benimsemesi gerektiğini dayatır. Birey duygularının yönetimini sağlamak ve ideal duygulara ulaşmak için çeşitli stratejilere ve tüketim pratiklerine başvurmaktadır. Bunlardan biri de son yıllarda yükselişe geçen ve “New Age Hareketlerinin” içinde yer alan spiritüel faaliyetlerdir. Geç modern dönemin popülerleşen, piyasaya eklemlenen ve bireyselleşen maneviyat arayışları olarak da tanımlanan bu yeni çabaların bireylerin gündelik hayattaki deneyimlerini anlamlandırmasında, duygularını ve bedenlerini biçimlendirilmesinde nasıl bir rol üstlendiği sosyolojik bir yaklaşımla araştırılması gereken konular arasındadır. Bu bağlamda söz konusu çalışmada, toplumsal gerçekliğin inşasında ve bireylerin duygularını kontrol etmesinde “alternatif şifa”, “bütünsel maneviyat” veya “spiritüel” olarak adlandırılan faaliyetlerin ve grupların rolü, bireylerin söz konusu faaliyetlere dahil olma biçimi ele alınması amaçlanmaktadır. Söz konusu amaç kapsamında amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen; yoga, reiki, şifacılık, biyoenerji, alternatif tıp, ayurveda ve benzeri spiritüel destek ağlarına ve eğitim gruplarına katılan 24 birey ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler belli temalar ve alt kodlar doğrultusunda kategorize edilerek tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Homo Sentimentalis*’in Yükselişı, Kendilik Kaygısı, Duygu Yönetim pratiğı: spiritüel arayışlar, Benlik Teknolojisi,

(KOÇKAYA, Beyza “New Spirituality Quest in the Late Modern World: A Qualitative Study on the Worlds of Emotion and Meaning of Individuals Participating in Spiritual Activities and Groups”, Master's Thesis, Burdur, 2024)

ABSTRACT

In the late modern world, neoliberal ideology infiltrates the bodies and emotions of individuals and controls and supervises them through dispositive discourses and structures. The basic ethos of this world is established with discourse structures such as ‘be happy’, ‘experience pleasure’, ‘stay fit’, ‘return to yourself’, ‘be successful’, ‘recognise no boundaries’, and these structures are manifested in the individual's body and world of meaning and shape his/her lifestyle. In order to overcome the tension created by these ethos, the individual seeks happiness and is driven to endless endeavour. This situation appears in the literature as ‘the rise of Homo Sentimentalis’. By controlling emotions, power imposes which emotions the individual should avoid or which emotions he/she should adopt. Individuals resort to various strategies and consumption practices in order to manage their emotions and achieve ideal emotions. One of these is the spiritual activities that have been on the rise in recent years and are included in the ‘New Age Movements’. How these new efforts, which are also defined as the popularised, market-articulated and individualised spirituality pursuits of the late modern period, play a role in making sense of individuals' experiences in daily life and shaping their emotions and bodies are among the issues that need to be researched with a sociological approach. In this context, this study aims to address the way individuals are involved in activities called ‘alternative healing’, ‘holistic spirituality’ or ‘spiritual’. Within the scope of this purpose, in-depth interviews were conducted with 24 individuals who participated in spiritual support networks and selected by purposeful sampling method. The interviews were categorised, discussed and interpreted in line with certain themes and sub-codes.

Keywords: *Rise of Homo Sentimentalis, Self-Anxiety, Emotion Management practice: spiritual quests, Technology of the Self*

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİMİ.....	viii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	5
MODERN DÖNEM, TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMLER VE SEKÜLER BİREYİN DOĞUŞU	
1.1.Modernite ve Yeni Dünyanın Görünümler	5
1.2.Modernitenin Tarihsel Arka Planı	10
1.2.1. Aydınlanma Dönemi ve Bilimselliğin Yükselişi	12
1.2.2. Siyasal Devrim ve Yeni Bir Toplumsal Dünya.....	13
1.2.3. Sanayi Devrimi ve Endüstrileşme	14
1.2.4. Kültürel Devrim ve Yeni Toplumsal Yapı	16
1.2.5. Sekülerleşme ve Eskiden Kopuş	23
1.3.Modern Bireyin Doğuşu ve Yalnızlığa Doğru.....	25
1.4.Modernizmin Krizi ve Yeni Tartışmalara Doğru: Postmodernizm.....	26
II. BÖLÜM.....	32
NEOLİBERAL ETHOLAR EŞLİĞİNDE ÖZNENİN YÜKSELİŞİ ve YENİ ARAYIŞLARA DOĞRU	
2.1. Yeni Kapitalizmin “Küresel Aklı”: Neoliberalizm.....	32
2.2. Neoliberalizm ve Yeni Öznenin Yükselişi.....	36
2.2.1. Foucaultcu Anlamda Öznellik ve Neo-Özne.....	38
2.2.2. Neo Öznenin Toplumsal Krizi ve Yeni Anlamların Yaratılması.....	40
2.2.3. Kendilik Kaygısı ve Öznenin Ontolojik Sorgulaması	45
2.3. Kendine Dönen Özne ve Yeni Dini Hareketlere Yönelme	49

2.3.1. New Age'in Tarihsel Gelişimi	55
2.3.2. Bireylerin Yeni Çağ Hareketlerine Katılım Sebepleri	58
2.3.2.1. Duyguların Sosyolojik Temelleri ve Tüketim Kültürüne Dahil Oluşu	62
2.3.2.2. Duygular, Söylemler ve Tüketim	65
2.3.2.3. Mutluluk Söylemi ve Yeni Umut Teknikleri	69
III.BÖLÜM	75
ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ, SAHA ÇALIŞMASI VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	
3.1.Araştırmanın Amacı ve Konusu	75
3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi	76
3.3. Araştırmanın veri Toplama Tekniği ve Etik	78
3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	80
3.5. Araştırmanın Güven Duyulabilirlik Boyutu	81
3.6. Bulgular ve Tartışma	82
3.6.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	83
3.6.2. Duygusal ve Toplumsal İlişkilerdeki Kırılganlıklar ve Anlam Arayışı	87
3.6.2.1.Aile İlişkileri ve Yakın İlişkiler	87
3.6.2.2.Yas ve Ayrılıklar	89
3.6.2.3.“Dişi Kuşun” Bitmeyen Çilesi	92
3.6.3. Farkındalık ve Destek Arayışı	95
3.6.4. Daha İyi Bir Yaşam İçin Kendilik Pratikleri	100
3.6.5. Biyotıptan Etno-tıpa: Bilimin Çaresizliği	108
3.6.6. Popülerleşen Bir Etkileşim Ağı ve Spiritüel Faaliyetler	113
3.6.7. Eğitimci Statüsü ve Tüketim Pratikleri İçerisinde Spiritüel Faaliyetler.....	118
SONUÇ	126
KAYNAKÇA.....	132
ÖZGEÇMİŞ	142

TABLolar DİZİMİ

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	84
---	----

GİRİŞ

Toplumsal yapıda ortaya çıkan değişimler bireylerin konumuna, gündelik yaşam pratiklerine, bir fail olarak toplum ile girdiği ilişkiye ve duygularına etki ederek, onlara yeni bir benlik sunmaktadır. Bu değişimin en köklü ve kalıcı olanlarından biri, aydınlanma ile başlayan modernleşme hareketi ve modernist ideolojinin ortaya çıkışıdır. Geleneksel olandan bir kopuş olarak tanımlanan modernizmin ilk olarak 17. ve 18. Yüzyılda atılan aydınlanma tohumlarıyla başlamıştır. Aydınlanma öncesi dönemde doğada yaşanan her türlü değişimin temelinde Tanrı'nın gücü ve bu gücün kanıtı olarak doğa olayları gösterilmiştir.

Yaşanan bilimsel devrimlerle birlikte dinsel yapıların ve tanrının yerini akıl almış, tanrı merkezli bir dünya görüşü yerini akıl merkezli bir dünya görüşüne bırakmıştır. Her türlü feodal yapının ve gelenekselliğin çözüldüğü bu yeni dünyada birey, akıl ve ilerleme temel bir ethosa dönüşmüştür. Aynı zamanda yaşanan gelişmeler ile birlikte doğa güçlerine ve hurafelere olan inanç zayıflamış ve dini motifler görünürlüklerini ve önemlerini yitirmeye başlamıştır. Artık her şeyin sorgulandığı, katı sınırlarının çizildiği ve matematiksel ilkelerle açıklandığı bir döneme girilmiştir. Bu yeni çağ bilimsel ve teknolojinin önemini vurgularken insan iradesinde yaşanan değişimler insan eylemlerinin ve zihnini rasyonel bir temelde kurmuştur. Bireyin öznel kapasitesi bu akıllı kullanma yeteneği ile kurulmuştur.

İnançlarda ve geleneklerde yaşanan bu kopuşla birlikte dini dogmalar, yerini modern bilimin ampirik deney ve gözlemlerine bırakmıştır. Pozitivist bakış açısı eski inançlara ve geleneklere karşı yükselişe geçerek bireylerin artık yeni referans çerçevesini oluşturmuştur. Bu dönem artık toplumsal ve gündelik yaşamın dini dogmalardan arındığı seküler dönem olmuştur. Sekülerleşme ile birlikte birey artık kendisi üzerinde söz sahibi olan, kendi kaderini tayin eden kişidir. Bir yandan kutsallığın çözülmesi, bilimin toplumsal ve gündelik yaşamı belirlemesi öte yandan “güvensizlik”, “risk” “belirsizlik” ve “evsizlik hissi ” gibi sorunların ortaya çıkması, aklın bir tahakküm aracına dönüşmesi moderniteyi sorgulayan ve eleştiren girişimlerin başlamasına neden olmuştur. Modernitenin üst anlatılarının sorgulandığı, toplumsal gerçekliğin yeniden kurulmaya başlandığı ve yeni bir paradigmanın hakim olduğu bir dönem ve düşünsel yapı olarak tartışılan postmodern dünya aynı zamanda bireyin konumunun tekrardan sorunsallaştığı

dönemdir. Neoliberal retorik ve tüketim kültürünün hakim olduğu bu dönemde bireyselleşme, sınıf yapılarındaki dönüşüm, profesyonelleşme ve bağımsızlaşma çabaları, küreselleşme ve neoliberal değerlerin tezahür alanlarının genişlemesi söz konusu olmuştur. “Bireysellik”, “rekabet”, “yabancılaşma”, “risk”, “mutluluk”, “bireysel”, “sorumluluk” ve “statünün önceliği” gibi temel neoliberal değerlerin yaşamın tüm alanlarına sızmaya başladığı yeni dünya düzeninde, “mutlu ol”, “bağımsız ol”, “hazzı yaşa”, “zinde kal”, “mükemmel ol”, “doğru seçim yap” ve “bireysel sorumluluk al” gibi ideolojik retorikler de bireylere dayatılmaktadır.

20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan ve günümüzde etkisini hala yaşadığımız ekonomik yapılanma olan neoliberalizm, ekonomik ve politik alanda yaşanan yeni bir hareket olarak ifade edilse de kültür, sosyal yapı, gündelik hayat en çok da birey üzerinde yeni bir görünüm kazanmıştır. Aynı zamanda bu yeni bir yönetim biçimi olarak devletin yetkinliğini küçülten ve sosyal devlet anlayışını zayıflatan bir yönetimdir. Sistemin asıl ilgi odağı bu tez çerçevesinde de ele alınan yeni bireyselleştirme türü olan neo-öznedir. Rekabet piyasasına verilen önemle birlikte bu piyasada rekabet formatıyla donatılmış bireylere ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle yeni yönetim anlayışı kendi sistemi için yeni bir özne yaratımına girişmiştir. Yeni sistem, yaratmak istediği özneyi “yumuşak bir şekilde canını acıtmadan” dönüştürmüştür. Foucault bu iktidar modelini biyo-iktidar modeli olarak tanımlamaktadır (Keskin, 2006). Bireyin mutlu olmasına, kendine dönmesine, kendini keşfedip, fit kalmasına dayalı söylemlerle bireyi istediği rekabetçi girişimci özne formuna sokmuştur. Özneye eski iktidar modellerine kıyasla pozitif bir iktidar anlayışı ile bedenini hatta ruhunu şekillendirmektedir. Yeni şekillenen özne kendisine sunulan “özgürlük” çatısı altında tüm gücünü kullanarak kendini sisteme adapte etmeli ve en iyi şekilde uyum sağlamalıdır. Sistemin yarattığı yeni neo-özne mutlu ve başarılı olmak için bitmek bilmeyen bir çabanın içine de girmektedir. Bu nedenle bireyler, sistemin kendisinde yarattığı çelişkileri, boşlukları doldurabilmesi için neoliberal piyasa içerisinde yer alan yeni duygu yönetim pratiği spiritüel ağlara katılmaktadır. Neoliberal retorik yaşamın her alanına nüfuz etmesi ile birlikte birey yaşamını ve özneliğini yeniden kuracağı yeni bir anlam yaratma çabasına girmektedir. Nitekim bu anlam arayışlarının önemli göstergelerinden biri de son dönemlerde bütünsel spiritüel faaliyetlere (alternatif tıp, ayurveda, biyoenerji, reiki, şifacılık, yoga) ve gruplara dahil olma çabasıdır. Birey yaşamını yeniden tesis etmek ve söz konusu gerilimin izlerini

silme için modern öncesi dönemde olduğu gibi metafizik ve dini yönelimine yeniden yoğun bir dönüş sağlamıştır.

Geç modern dönemin popülerleşen, piyasaya eklenilen ve bireyselleşen maneviyat arayışları olarak da tanımlanan bu yeni çabaların, bireylerin gündelik hayattaki deneyimlerini anlamlandırmasında, duygularını ve bedenlerini biçimlendirilmesinde nasıl bir rol üstlendiği sosyolojik bir yaklaşımla araştırılması gereken konular arasındadır. Bu bağlamda söz konusu bu çalışmada, toplumsal gerçekliğin inşasında ve bireylerin öznel kapasitelerini kurmada “alternatif şifa”, “bütünsel maneviyat” veya “spiritüel” olarak adlandırılan faaliyetlerin ve grupların rolü, bireylerin söz konusu faaliyetlere dahil olma biçimi, kendi tanımlamaları ve deneyimleri üzerine nitel bir araştırma pratiği yürütülmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu amaç kapsamında amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen; yoga, reiki, şifacılık, biyoenerji, alternatif tıp, ayurveda, aile dizimi ve benzeri spiritüel destek ağlarına ve eğitim gruplarına katılan 24 birey ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler belli temalar ve alt kodlar doğrultusunda kategorize edilerek tartışılmış ve yorumlanmıştır. Çalışma bu bağlamda üç bölümden yola çıkılarak tasarlanmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde toplumsal yaşamı kökünden değiştiren ve günümüz toplumlarında ortaya çıkan değişimin de izlerini sürebileceğimiz modern dönem ve yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Modernizm, endüstrileşme ve sekülerizm gibi yapısal dönüşümler bireyin kendini konumlandırma biçimini, kurumsal ilişkilerini, gündelik hayatını ve duygularını etkileyerek yaşamını hangi temelde kurmaya ve anlamlandırmaya çalıştığını anlamamıza olanak tanımaktadır. Dolayısıyla bu değişimin izlerini sürmek; öznenin nasıl inşa edildiğinin, liberal dünyadan neoliberal dünyaya uzanan çizgide duyguların yönetiminin nasıl sağlandığını, sekülerizm ve sonrasında postseküler dünyada yeni arayışların nasıl ortaya çıktığını anlamak açısından önemlidir.

Özellikle tezin ana konusunu oluşturan neoliberal retorik ve yeni yönelimler ikinci bölüm içinde ele alınmıştır. Bu bölüm içinde geç modern dönemle birlikte “kutsala” olan dönüşün arka planını oluşturan yeni kapitalist kültür ve onun temel dayanağını oluşturan neoliberal anlayış ele alınmıştır. Yeni ekonomik sistemin dayattığı, kültürel, siyasal ve toplumsal formlar özneyi nasıl şekillendirdiği ve bu yeni neo-öznenin yaşamını yeniden nasıl tesis ettiği de söz konusu bölüm içinde tartışılmıştır. Neoliberalizm kuralları ile

üretileen öznelliğın “*neoliberalizm ve yeni özenin yükselişı*” balığı altında tartışılmakta, neo-özenin yaşamış olduğı anlam kargaşası ve akabinde gelen anlam arayışına postsekülerleşmenininde desteğıyle yeni çağ hareketlerine yönelişı “*kendine dönen özne ve yeni dini hareketlere yönelme*” başlığı altında derinlemesine bir tartışılma yürütölerek saha araştırmasının gerekli olan arka planı oluşturulmuştur.

Saha araştırması bölümünde çalışmanın, amacı ve konusu, yöntemi ve örnekleme, araştırmanın sınırlılıkları, güven duyulabilirlik boyutu ve bulguların tartışması yer almaktadır. Saha araştırmasında elde edilen veriler farklı temalar etrafında kategorize edilerek yorumlanmıştır. Çalışmanın ilk teması “*duygusal ve toplumsal ilişkilerdeki kırılmalıklar ve anlam arayışı*” temasıdır. Bu tema altında bireylerin yakınları ve yakın ilişkileri temelinde yaşanan kırılmaların ele alındığı temadır a) *aile ilişkileri ve yakın ilişkiler*; b) *yas ve ayrılık*, c) “*dişı kuşun bitmeyen*” *çilesi* . İkinci tema “*farkındalık ve destek arayışı*”dır. Gündelik hayatın keşmekeşliği içinde farklı rol ve sorumlulukların yarattığı gerilimden uzaklaşma, “daha” iyi bir yaşam, ilişki veya ruh haline sahip olma çabasına ilişkin anlatılar bu tema altında tartışılmıştır. Bireylerin farkındalık söylemi ile ilgili anlatılar da bu tema altında kategorize edilmiştir. Üçüncü tema ise Neoliberal yönetimselliğinin etkilerini de gözlemlediğimiz ve yorumladığımız “*daha iyi bir yaşam için kendilik pratikleri*” başlıklı temadır. İyi olma hallerinin ve mutlu bir yaşam sürmenin kişinin kendi çabası ve pratikleri ile mümkün olabileceğine ilişkin anlatılar da kategorize edilmiştir.

Dördüncü tema ise “*biyotıptan etno-tıpa: bilimin çaresizliği*” dir. Bu tema altında ilk olarak çağdaş tıba başvurup istenilen sonucu elde edememesi ile bireylerin son bir umut olarak spiritüel arayışa yönelimin ele alındığı temadır. Burada motivasyon “mucizelerdir”. Beşinci tema ise “*popülerleşen bir etkileşim ağı ve spiritüel faaliyetler*” bu başlık altında spiritüel pratiklerin bir tüketim pratiğı içinde yer alamsını sağlayan faktörlerin incelenmesi yapılmıştır. Son başlık ise “*eğitmenlik statüsü ve tüketim pratikleri içerisinde spiritüel faaliyetler*” adlı temadır. Bu tema altında daha önce şifa bulmak amacıyla spiritüel faaliyetlere başvuran katılımcıların daha sonra eğitmen statüsüne geçerek ücret karşılığında danışmanlık vermelerine ilişkin deneyimler ve anlatılara yer verilmektedir.

I. BÖLÜM

MODERN DÖNEM, TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMLER VE SEKÜLER BİREYİN DOĞUŞU

Toplumsal yapıda ortaya çıkan değişimler bireyin kendini konumlandırma biçimini, kurumsal ilişkilerini, gündelik hayatını ve duygularını etkileyerek yaşamını hangi temelde kurmaya ve anlamlandırmaya çalıştığını anlamamıza olanak tanımaktadır. Nitekim bu değişimin izlerini sürmek öznenin nasıl inşa edildiğinin anlamını, liberal dünyadan neoliberal dünyaya uzanan çizgide duyguların yönetiminin nasıl sağlandığını, sekülerizm ve sonrasında post seküler dünyada yeni arayışların nasıl ortaya çıktığını anlamak açısından önemlidir. Toplumsal yapının derinden sarsılarak radikal değişim geçirdiği modern dönem ve gelişen kapitalist sistem bu bağlamda ele alınması gereken konular arasındadır. Çünkü bu tezin önemli kavramlarından biri olan neoliberal özne ve onun anlam arayışının temelleri kapitalist kültürün ortaya çıktığı dönemde gömülüdür. Dolayısıyla modernite, modernizm ve sekülerizm gibi kavramlara ve buna ilişkin dönüşümlerin analizine bu bölüm içinde yer verilecektir.

1.1. Modernite ve Yeni Dünyanın Görünümler

“Modernite” bir kavram ve bir durum olarak Avrupa’da on yedinci yüzyılda başlayan ardından tüm dünyaya yayılan yeni bir toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimini işaret etmektedir (Giddens, 1994 : 9). Sanatsal, kültürel, düşünsel ve felsefi değişimi ifade eden modernizmin, Batı coğrafyasında şekillenerek, Batının tarihselliği ile bütünleşmesi söz konusu olmuştur. Küreselleşmenin etkisi ile modernite tüm dünyayı hızlıca sarmalayıp neredeyse her toplumu ve siyasi yapıları etkisi altına alıp farklı evrelerde görünürlük sağlamaktadır (Temizkaya, 2015: 7). Touraine göre, Batı’da meydana gelen modernlik geleneksel olarak kabul edilen toplumsal bağları, inançları, gelenekleri ve duygularının reddine dayanmaktadır. Bir süreci ifade eden modernleşme olayının belirlenmiş bir sınıf veya kategoride olmayıp aklın kendisi ve üstünlüğünü hazırlayan tarihsellik olarak tanımlanmaktadır. Modernlikle birlikte geleneksel yaşam tarzları derinden etkilenmiş ve değişmiştir (Touraine, 2002: 25). Berger ve Keller’e (1985) göre geleneksel yapı ve kurumlar yıkılmakta, yerine modern kurumlar ortaya çıkmaktadır. Topluma egemen olan kurumlar ve alanlar modernlik ile şekillenmektedir. Modernizmin kurduğu anlatılarla toplumun temelini oluşturan geleneksel bilinç altüst olmuştur. Doğa

ve çevresine uyumlu şekilde yaşayan bireyler zamanla bu doğasından uzaklaşarak hem kendine hem de etrafına yabancılaşmış ve böylelikle “evinde” hissedilen birey modern toplumla birlikte “evsiz yurtsuz” hale gelmiştir (Berger, Berger & Keller , 1985: 7). Giddens’e göre (1994) geleneksel toplumsal yapı ile modern toplumsal yapı arasında bir kopuştan söz edilemeyeceğinden bahsedilirse, modern toplumsal yapı ile geleneksel yapı arasında bir süreksizliğin devam ettiğini belirtir. Giddens’in bahsetmiş olduğu modern toplumsal kurumların geleneksel toplumsal yapısı ile arasındaki süreksizlikler farklarına bakacak olursak: ilk olarak modern çağın *değişim hızıdır*. Geleneksel toplumsal yapılarda da değişimler yaşanmaktadır ancak modern toplumlarda değişim çok daha hızlıdır. Başta bu durum teknoloji ile sınırlı gibi görünse de durum çok daha farklı boyutlarda olup toplumun tüm katmanlarına yayılmış bir durumdadır. İkinci süreksizlik ise: *değişim*. Neredeyse tüm dünyanın birbiri ile hızlı bir etkileşim sağlayabildiği bir dönemde, herhangi bir toplumda yaşanan herhangi bir gelişme diğer toplumları da hızlı bir şekilde etkilemektedir. Üçüncü süreksizlik *modern kurumların doğasının özüdür*. Ulus-devletlerinin sanayileşmeyle gelen ve emeğin anlamındaki büyük değişimine bağlı olduğu veya ürünlerin ve ücretli emeğin metalaştırılması, geleneksel modern toplumlarında görülmeyen bir durumdur (Giddens, 1994 :14).

Giddens modernliği incelerken üzerinde durduğu önemli yerlerden biri de *güvenliğe karşı tehlike, güvene karşı risktir*. Nitekim Giddens’in aktardığına göre sosyolojinin kurucuları tarafından modernliğin “fırsat yönü” önemli bir şekilde vurgulanmıştır. Durkheim ve Marx gibi sosyologlar modern çağın sorunlu olduğunu kabul ederken bir yandan da modern çağın olumlu yanlarının olumsuz yanlarından daha çok olduğunu da vurgulamaktadırlar. Marx sınıf mücadelesi konusundaki tutumunun kapitalist düzende yer alan temel bölümlerden kaynaklandığını söylüyor. Ancak daha insancıl bir sisteminde meydana geldiğinden bahsetmekteydi. Durkheim ise endüstriyalizmin yaygınlık kazanmasıyla birlikte ahlaki bireyciliğin ve iş bölümünün birleştirilerek uyumlu bir toplumsal yaşamın kurulacağını inanıyordu. Weber kurucu sosyologlar arasında modernizme dair en kötümser bakan düşünürdür. Maddi ilerlemenin bireysel yaratıcılığı kaybettiren bir bürokrasi ortamının meydana geleceğine inanırken modernliğin bu denli karanlık bir noktaya sürükleneneğini tahmin edememektedir (Giddens, 1994 :15). Modern dünyanın yarattığı risk ve belirsizlik postmodern dünyada daha da derinleşmiş ve bireylerin anlam arayışlarının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Giddens günümüzde yaşamız olduğumuz dünyanın tehlikelerle dolu ve gergin bir yer olduğunu, modernliğin iyileştirici, tazeleyici, ilerleyici, mutlu ve güvenli bir dünya yaratacağına dair inancının kalmadığını söyler. Modernliğin çift yönlü karakterini kurumsal bir analiz gerektirdiğini belirtir. *Modernliğin düşünümselliği* analizlerinden ilkidir: Modernlik düşüncesi içerisinde geleneksele olan bir karşıtlık olduğunu belirtmektedir. Toplumsal ortamlarda görünür bir halde olan geleneksellik ve modernliğin birçok ortak noktası olduğunu vurgulamaktadır. Ancak aralarında sıkı sıkıya bir bağ bulunmamaktadır. Geleneksel kültürdeki düşünümsellik ile modern kültürdeki düşünümsellik oldukça farklılık göstermektedir. Geleneksel toplumda bilgiler kendisinden önceki kuşaktan aktarılan deneyimlerden yararlanarak ilerlemeleri nedeniyle saygı görmektedir. Ancak bu bilgiler durağan değildir. Bir önceki kuşaktan aldığı bilgileri yeni alan kuşak tarafından yeniden inşa etmekteydi ama bu durum geçici ve somut bir sınırın çevresinde olması nedeniyle büyük değişimlere neden olmamaktadır. Modernliğin ortaya çıkışı ile birlikte düşünümsellik oldukça farklı bir boyuta geçmiştir. Bu düşünümsellik gelenekselin aksine düşünce ve eylem birlikteliği ile sistemin yeniden üretim mekanizmasının temelinde yer alır. Modernlik tamamıyla düşünümsel olarak uygulanan bilgiden oluşmaktadır. Modernlik düşünümselliği toplumun tüm alanlarına tezahür etmiştir (Giddens, 1994: 41). Bu düşünümsellik aynı zamanda bireyin kendi eylemleri ve geleceği hakkında bir sorgulamayı da getirmektedir.

George Simmel (2015) ise modernitenin özünü “bilimsel teknolojik” çağın görkemi içerisinde tanımlar. Modern bireyin bu teknolojiyle gelen “iç güvenliği” nin yerini “modern hayatın hareketliliğinden ve heyecanından” “belirsiz gerilimi, mutsuz, huzursuz, telaşlı” hissetme durumunun aldığını bu duyguların da en çok kent yaşamında belirgin olarak yaşandığını söyler. Kent yaşamında yaşanan bu yoğun durumun temelinde “para ekonomisi” nin bireyler üzerindeki dayatımının soyut varoluşdan kaynaklandığını ifade eder. Simmel modernitenin üretim süreçleri ile hiç ilgilenmemiştir. Onun asıl ilgilendiği noktalar görüşlerinde de belirttiği gibi modernitenin dolaylı olarak neden olduğu sonuçlar ve bu sonuçların deneyimlenme biçimleridir (Simmel, 2015 : 21) Simmel, metropol yaşantısında bulunan bireylerin ruhsal temellerinde etkili olan faktörün sürekli olarak sinirsel uyarıcıların yoğunluğun olmasından bahseder. Bireylerin gündelik hayatta sokakta yürürken bile sürekli bir değişimle karşılaşmasını ekonomik, mesleki ve toplumsal hayattaki değişimlerin bireyler üzerinde aralıksız olarak duygu bombardımanı

altında kaldığını bu nedenle de en uç olan nevrastenik kişiliklerin yaratıldığını söyler. Bireylerin bu hızla başa çıkamayacak hale gelerek toplumsal ve fiziksel çevre ile temaslarının azalması ile sonuçlanacağı sonucuna varır. Simmel'in modernleşmeye gelen metropol yaşamına özü olan duyguyu “duygusal özellik” olduğunu ve agorafobi denen patolojik bozukluk olarak tanımlamaktadır. Bu patolojik bozukluğunu yalnız “ruhsal mesafe” olmadığını ayrıca hayata karşı olan bıkkınlık ve kayıtsızlık biçimi de olabileceğini söyler (Simmel, 2015: 22). Bu özelliğe sahip metropol bireylerinin kaynağında sadece para ekonomisi olmaması ile her şeyin aynı özelliğe ve aynı mesafede ulaşılabilir olmasından ötürü her şeyin aynı grilikte olduğudur (Simmel, 2015: 23). Simmel modern hayat tarzının bireylilerin yaşam tarzlarında hiç görülmedik örneklerin meydana geldiğini söyler. Simmel'in sık sık değinmiş olduğu konu “dönemin abartılı öznelliliği” dir. Bu aşırı öznelleşme kültürün aşırı nesnelleşmesine bir tepki olarak kendisini metropolde görünür hale getirir. Metropol kültüründe bu denli yükselişe geçen öznellik metropol kültür para ekonomisinin merkezinde yer almasıyla örtüşmektedir (Simmel, 2015: 27). Metropoldeki bireyler arası temas geleneksel ve küçük şehirlerdeki bireylere kıyasla seyrek ve kısa olması nedeniyle birbirlerinin gözüne çarpma ihtiyacının daha çok görünür olduğunu. Bu nedenle de en kısa sürede en etkileyici iz bırakma durumu doğmaktadır. Bu eğilimi para ekonomisinin “pratik hayatın hesaplı kesinliği” bu durumu destekler niteliktedir. Simmel metropolün elbette “toplumsallık” “tanıdıklık” yerlerinin de olabileceğini söyler. Ancak bu durumun belli bir tabaka için geçerli olduğunu da belirtir. Metropoldeki bu kesinlik zamanla eriyerek, farklı toplumsal unsurların bir araya gelmesiyle metropollerin artık kesişim noktalarına dönüşmesi olarak da tanımlamaktadır. Metropolün bu durumu farklı ancak uyumlu bir bütünü inşa eder. Simmel bu karmaşık toplumsal ilişkilerin kesici birbiri içerisine geçerek yeni bir sitem yaratmasına “labirent” imgesini kullanmaktadır (Simmel, 2015: 29). Nitekim Simmel'den hareketle modern dünyanın ve kent yaşamının yeni karakteri bireylerin duygu durumu, yaşam biçimi ve hayatı anlamlandırma şekli üzerinde önemli olduğu vurgulanabilir. Bireyselleşme ve yalnızlık daha sonra tartışılacağı gibi neoliberal dünyanın yeni karakteri de bireyleri farklı arayışlara ve toplumsallıklara sürüklemektedir.

Modernliğin önemli dinamiklerinden biri de kapitalizm ve endüstrileşmedir. Nitekim toplumsal yaşamın çehresini ve bireylerin konumunu da değiştiren bu iki gelişmedir. Simmel'in (2015) söz konusu yukarıda tartıştığı kent yaşamının getirdiği yeni

ilişki biçimleri, kapitalizm ve ona içkin olan özelliklerle yakından ilişkilidir. Bu noktada Giddens'e atıfla bu sürece ilişkin tanımlamaya bakacak olursak; kapitalizm: bir sınıfın sistemi ekseninde meydana gelen özel sermayenin mülkiyeti ile mülksüz ücretli emek arasındaki meta üretim ilişkisidir. Endüstriyalizm ise: makinelerin maddi güç kaynakları olarak görülüp seri üretim yapabilmesidir. Giddens, kapitalist toplumları modern toplumların bir alt türü olarak kabul edilebileceğini söylemektedir. Kapitalist toplumlarda kendine özgü kurumsal yapıları bulunan bir sistemdir. İlk olarak kapitalist toplumlarda ekonomik düzen endüstri üzerinden şekillenmektedir. Girişimcilik oldukça katı, rekabet ve genişleme hedefli ilerler. Bu nedenle teknoloji sürekli ilerleme yönünde hareket eder. İkinci olarak ekonomi özellikle siyasal kurumlardan yalıtılmış, kendince özerk bir yapıya bürünerek diğer kurumların üzerinde üstünlüğünü korumaktadır. Üçüncü ekonomi ve siyasetin birbirinden uzaklaştırılması. Üretim ilişkileri içerisinde özel mülkiyetteki bireysel girişimcilikten ziyade sermaye sahipliğidir. Bu durumda mülksüzlüğü ve işgücünün metalaşmasını doğrudan ilgilendirir. Dördüncüsü devletin özerliği, denetimini üstlenmediği sermayenin birikimine göre şekillenmektedir (Giddens, 1994 : 47).

Kapitalizm ilk meydana çıktığı anlarından bu yana uluslararası boyut özelliği taşımaktadır. Kapitalist toplum sadece ulus devlet olmasından ötürü toplumdur. Kapitalist toplumlar genel olarak coğrafi olarak modernleşmenin gittiği topraklarda görülmektedir. Bu yönetsel sistemlerdeki yoğunlaşma ve hızlı yayılım geleneksel olan toplumlardan çok daha farklı olan “gözetim” sistemlerini beraberinde getirir. Modernlikle birlikte gelen endüstriyalizm ve kapitalizm ile ilişkili olan gözetim aygıtlarını da beraberinde getirerek modernleşmeyle ilgili olan üçüncü bir kurumsal boyutu da belirlemektedir. Son boyut olan dördüncü boyut şiddet araçlarının kontrolüdür. Geleneksel toplumlarda olduğu gibi siyasal güç merkezlerde sürekli bir askeri destek sağlamak gibi bir durum bulunmamaktadır. Direk olarak şiddet araçlarına yapılan bir kontrol söz konusu değildir. Şiddet araçların kesinleşmiş sınırlar içerisinde tek el altına alınması modern devlette görülen bir durumdur. Endüstrileşmenin hız kazanmasıyla birlikte savaşında endüstrileşmesi ilk olarak bütünsel savaş ardından da nükleer çağı getirerek savaşın karakteri tamamen yeni bir forma bürünür (Giddens, 1994: 60). Giddens (1994) yirminci yüzyıl sonlarında yaşanan değişimlerle birlikte artık modernliğin de ötesinde olduğumuz bir dönemde yaşadığımızdan bahseder. Bu dönemi adlandırmak adına pek çok terim ortaya konulmuştur. Bunlar; bilgi toplumu, tüketim toplumu, post-modernlik, post-

modernizm, sanayi sonrası toplum, kapitalizm-sonrası ve yorgunluk toplumu (Chull Han, 2019: 52) gibi daha önceki süreci kapatan terimler kullanılmaktadır.

1.2. Modernitenin Tarihsel Arka Planı

Modern kelimesinin ortaya çıkması beşinci yüzyılda Antik Yunan dönemine kadar gidebilmektedir. Sitelerde puta tapılmanın karşısında yükselişe geçen Hristiyanlığın, Pagan ve Roma tarihinden ayrılığını vurgulamak adına kullanılan modern kelimesi Latince “*Modernus*” kelimesinden türemiştir. Modernus kelimesi ise altıncı yüzyılda “*antique*” “kadim, eski” kelimesinin karşıtı olan “hemen şimdi, yenileyen” anlamına gelen “*modo*” dan türetilmiştir (İzci & Akkuç, 2017: 310). Pagan tarihinden kendisini ayırmak için yola çıkan Hristiyanlık, kendisine yeni bir misyon sahiplenerek modern olanla konumlanmıştır. İsa’nın Tanrı olarak yeryüzüne inme sürecinde insanları doğru yolda tutmak amacıyla yeni modernliğin güncel anlamında yeni bir başlangıçtır. Antik-modern düellosunda, Hristiyanlığının kurucu ethosunun yerleşiklik kazanıp Katolik Kilisesinin merkezinde yer alan yeni rejim üretilerek yeni bir toplumsal yaşama giriş yapılmıştır. Tüm bu devrimlerin baş aktörü olan burjuvalar yine tarih sahnesine çıkarak kilisenin teolojik baskısından insanları kurtararak. Hristiyanlığın kurucu misyonu da devam ettirmiştir (Balcı, 2017: 13). Burjuvazinin bilimsel bilginin kurumsallaşmasında inkâr edilemeyecek boyutta rol oynamaktadır. Modern dönemle gelen yeni üretim ilişkilerin de uygun araçlar ve tekniklerin geliştirmesi zorunluluğu, burjuvazinin bilimsel gelişmelere yapacağı katkılara yakından ilgilenmesine ve desteklemeye sevk etmiştir. Kömür madeninin keşfi ardından buhar gücünü, dayanıklı malzeme ve yapım tekniklerinin keşfedilip kullanılması endüstri devrimine sunulan bilginin küçük bir kısmıdır (Balcı, 2017: 46).

Modernizm günümüze kadar farklılıklar ve yenilikler içermiştir. Bu yenilikler dönemin tarihsel içeriği ile var olmuştur (Çiğdem, 1997: 65). Bugünkü anlamıyla modernizm; dünyayı yeniden anlamak ve kavramak, akılcılık, kültürel ilerleme, pozitivizm, gelişmiş yaşam tarzı, bireyin özgürlüğü, bilginin üstünlüğü gibi Orta Çağ’ın düşünce ve yaşam şeklinin reddedilmesi ile aydınlanmış kişilerin kurumsallaştırdığı akılsal yaşam tarzıdır (İzci & Akkuç , 2017: 311). Modernlik yalnızca değişimler silsilesi olmayıp akıl, bilimsel, idari ve teknolojik ürünlerinin de yaygınlık kazanmasıdır (Touraine, 2002: 23). Modernizmin doğuşunun temelinde dinin, hukukun, felsefenin,

siyasetin, tarih ve ekonominin eleştirisi ile başladığını söyleyebiliriz. Tüm bu alandaki eleştiriler modern çağı oluşturmuştur (İzci & Akkuş , 2017: 311). Modernizm, kendi içerisinde bir süreci ifade etmektedir. Bundan ötürü bir bütün olarak modernizm ele alınması gerekirse içerisinde; pozitivizm, sistematik düşünmek, doğacılık, yapısalcılık, sürrealizm, fütürizm, ekspresyonizm, sekülerizm, sembolizm, kübizm içeren bir karışımı ifade ederken, ayrıca dinselliğin yerine bilimin, ekonomik yaşamın hâkim olduğu kent hayatını ve monarşinin yerine demokrasinin hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Modernizm farklı alanlardaki bileşenler ile meydana gelmiştir. Her bir bileşenin farklı bir alana katkısı bulunmaktadır. Rönesans ve Reform; hümanizm, sekülerizm, pozitivizm ve dinsel konularda etki sağlarken, Aydınlanma Çağı; akıl, insan hakları, akıl ve bilimsel düşünce gibi konularda etkili olmuştur (Hatipler, 2019: 414).

Modernizmin tam olarak hangi tarihte başladığı tartışmalı bir konudur. Çiğdem (1997), eski ile yeninin tarihsel tartışmalar sonucunda meydana gelen modernlik kavramının tarihinin olmadığını ifade eder. Hatta modernlik tarihinin yazılmasının mümkün olmayacağını vurgulayarak asıl yapılması gerekenin modernliği meydana getiren faktörlere inilerek incelenmesi gerektiğini söylemektedir. Ancak düşünürlerin uzlaşmış oldukları modernizmin temel özelliklerinin akılcılık, nesnellik, evrensellik, bütüncüllük ve ilerlemeci olduğunda ortak kararlara sahiptirler. Modernizm, döneminde yaşanan devrimlerin katkısı ile ilerleyip, bir kar topu gibi büyümüştür (Çiğdem, 1997: 68).

Modernizmin doğuşunun temelinde dinin, hukukun, felsefenin, siyasetin, tarih ve ekonominin eleştirisi ile başladığını söyleyebiliriz. Tüm bu alandaki eleştiriler modern çağı oluşturmuştur (İzci & Akkuş, 2017: 311). Modernitenin tarihsel serüveninde Aydınlanma Dönemi önemli bir yere sahiptir. Modernitenin felsefi ve düşünsel temelini oluşturan bu dönem, sonraki süreçte ortaya çıkan değişimlere zemin hazırlayarak bireyin toplumsal konumunu da belirlemiştir. Bu çerçevede akıllı merkeze koyarak, modern özneyi ve sosyal dünyayı inşa eden Aydınlanma'ya bakmak söz konusu tezin arka planını oluşturan öznenin inşası ve seküler dünyanın çehresini analiz etmek açısından önemlidir. Aydınlanma ile başlayan değişim diğer alanlarda yaşanan devrimlere de zemin sağlayarak toplumsal yaşamı kökünden sarsmıştır.

1.2.1. Aydınlanma Dönemi ve Bilimselliğin Yükselişi

Modernizmin ilk tohumları 17 ve 18. Yüzyılda başlayarak, 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar süren aydınlanma döneminde atılmıştır. Yer çekimi kanununu keşfedilerek, daha önce tanrı ve meleklerinin tarafından yönetilen, her bir köşesinde Tanrı'nın ihtişamından bahsedilen doğadan, doğanın düzeninin kendi içerisinde yer alan yasalardan belirleneceğini ortaya koyan Newton bilimsel devrimi başlatmıştır. Newton'un ardından Laplace'da Evrensel Mekaniğini ortaya koymuştur (Jeannere, 2000: 97). Bu hareket totaliterliğe, baskıcı dinsel dünyaya ve feodal toplumsal yapısına karşı burjuvazinin yönetimindeki yeni özgürleşme harekettir (Aslan & Yılmaz, 2021: 95). Aydınlanma ile bireyler dini baskıdan kurtularak kendi akıllarını kullanmaya ve her şeyi sorgulamaya başlamışlardır. Böylece akıl her şeyin üstüne geçerek düşüncenin merkezine yerleşmiştir (Saygın, 2016: 69). 18. Yüzyılda Berkeley, Condillac, Diderot, Kant, Locke, Montesquieu, Reid, Rousseau ve Voltaire gibi Aydınlanmanın düşünürleri tarafından fikirler ortaya atılmıştır (Gökberk'den aktaran Erol, 2016 : 52). Kant Aydınlanmanın ne olduğunu şöyle tanımlar: *“Aydınlanma insanın kendi eliyle maruz kaldığı reşit olmama durumundan kurtulmasıdır.”* Bireyin reşit olmama durumu kendi aklını kullanmaya cesaret edemeyerek, başkasının aklıyla hareket etmesidir. Aydınlanma ile değişen durumun parolasını *“appre aude!”* *“Kendi aklını kullanma cesaretini göster!”* sloganı ile tanımlar (aktaran Demirhan, 2004 : 56). Adorno ve Horkheimer (2010) *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı kitaplarında aydınlanmayı; geçmişten bu yana insanları korkulardan arındırarak efendi olma konumuna yerleştiren ilerlemeci bir düşünce olarak tanımlarken kuruntu ve söylenceleri bilgi yoluyla yıkarak dünyanın büyüünün aydınlanma tasarısı ile bozulduğunu söylerler (Adorno & Horkheimer, 2010 : 19). Touraine (2000) aydınlanmanın ruhu için bireyin eğitimini kendisi ve ailesinin akılcı olmayan görüşlerden kurtarıp, akılcı bilgiye ve aklın eylemini her bir yana örgütleyen bir topluma açılmasını sağlayan disiplin olarak nitelemektedir (Touraine, 2002: 25-26). Jeannere (2000) bilimsel devrin üzerinde ısrar edilmesi gerektiğini söyleyerek bilimsel devrin temel olduğunu ve ardından gelecek devrimlerin kaynağı olduğunu vurgular (Jeannere, 2000: 991).

1.2.2. Siyasal Devrim ve Yeni Bir Toplumsal Dünya

Modern öncesi toplumun otoritesi, hatırlanamayacak kadar eski kabul etme ve uyum alışkanlıklarının kutsallaştırıldığı bir dönemdir. Bu otorite patrimoniyal ve patriyarkın sahip olmuş olduğu geleneksel otoritedir. Geleneksel otorite durumunda egemenlik, geçmişten günümüze kadar geleneklerin kutsal kabul ettiği: kudret, güç ve davranış özelliklerini taşımaktadır. Birbiri ile yakın ilişkisi, hiyerarşik devlet zorunluluğu ve boyun eğme yükümlülüklerinin olmadığı bir otorite türüdür. Toplumsal yapının kabul ettiği veya ulaşması imkânsız gibi görünen yapısal kişiliğe bağlılık temel kabullerden birisidir. Geleneksel modern öncesi dönemde yer alan bu otorite tipi ezelden gelen kalıplaşmış görüş ve fikirlerin genetik kodlarıyla uyumlu davranış ve bilgeliklerin ortaya koyulduğu otoriter kişilikler söz konusudur. Bu egemenlik modern öncesi dönemde toprak soyluları ve din adamlarının kullanmış olduğu egemenlik türüdür (Arı, 2022: 54). Bu otorite tanrı vergisi veya alışılmışın dışındaki kişiliğin otoritesine yani kişiliğine duyulan salt bağlılıktır. Otorite sahibinin kahramanlığına, güvenine veya başka bir özelliğine olan güven sonucu meydana gelene otorite tipi, Weber'in tipolojisinde yasal ve rasyonel otoritenin tam karşısında yer alır. Tarihin bilinmeyen bir zamanında meydana gelen bu otorite tipi, diğer otorite tiplerine kıyasla çok daha fazla itaatkâr olan kesime hitap etmektedir (Arı, 2022: 55). 18. Yüzyıl Avrupa'nın eski rejimleri ve ekonomik sistemleri için bunalımlı bir çağdır. İsyanlar ile dolu son on yıl bazı sömürgeler için ayrılmaya kadar giden özgürlük hareketleriyle çalkalanan bir dönemdir. Siyasi huzursuzluklarda yaşanan gelişmeler ve art arda meydana gelen durumları günümüz tarihçileri tarafından Fransız devrimi 'nin en uzun soluklu ve en heyecanlı "demokratik" devrimler çağı olarak kabul edilmektedir (Hobsbawm, 2003 : 52). 1789 yılından önceki mücadele Büyük Burjuvazi öncülüğü ile üçüncü sınıf toprak sahibi olanlar ve soylular arasında gerçekleşmiştir. Ardından bu mücadeleye Taşra Soylular'nın günden güne fakirleşmesi ve yaşam şartlarında gelişen zorlukların sonucu olarak köylüler üzerindeki vergi yükünü arttırmasının etkisiyle birlikte mücadele ateşi harlanmıştır. Bunların yanı sıra Montesquieu, J.J. Rousseau, Locke gibi önemli düşünürlerin fikirlerinin katkılarıyla devrimin düşünsel altyapısı hazırlanmıştır (Arslan, 2018: 11). Fransız Devrimi, herhangi bir parti veya hareketinin sistemli program tarafından oluşturulmuş ve hedeflenen bir hareket değildir. Devrim halkın kendi içerisinde örgütlenmesi sonucunda gerçekleşmiş bir harekettir. Bu devrimi Napoleon'a gelinceye dek, 20. Yüzyılda kabul edilen klasik

türden ‘liderlerin’ çıkarmadığı bir harekettir. Uyumlu, toplumsal guruplar içerisinde genel fikirler üzerinde çarpıcı uzlaşmanın varlığı, devrimci harekete etkin birlik sağlamıştır. Bu etkiyi sağlayan grup burjuvazidir. Fikirlerin iktisatçılar ve filozoflar tarafından ifade kazandırıldığı, formasyonluğun yaydığı ve gayriresmi birliktelikleri içerisinde gelişen klasik liberalizmin fikirleridir. Bu sebepten ötürü filozoflar Devrim’den sorumlu tutulmaktadır (Hobsbawm, 2003: 56). Hobsbawm’a göre Fransız Devrimi’nin başlı başına olgu olmayabileceğini; ancak zamanında yaşanan bazı olaylardan çok daha özlü olduğunu ve bu nedenle de köklü pek çok sonucu yarattığını vurgular. Rusya dışında Avrupa’nın en kalabalık ve en güçlü devletlerinde meydana gelmiştir. Fransız Devrimi kendinden önceki ve sonraki devrimler için kitlesel niteliğe sahip tek toplumsal devrimdir. Herhangi bir başkaldırıdan çok, daha radikal bir harekettir (Hobsbawm, 2003: 52). Böylece Avrupalı düşünürlere karşı direniş gösteren eski uygarlıklara, modern dünya ideolojisi ilk olarak Fransa etkisi sonucu sızmıştır. 1800’de köleliğin zıttı olarak anılan “özgürlük” kavramı devrim sonrası yeni siyasi içeriğe bürünerek en çok dillendirilen kavram olmuştur. Bu kavram ile ihtilalin meydana getirdiği eşitlik, özgürlük, milliyetçilik gibi pek çok kavram dünyayı sarmalamış ve yeni siyasi hareketinin baş kahramanı olmuştur. 19. Yüzyıl İngiliz Endüstri Devrimi’nin ekonomik etkisi altında şekillenmiş olsa da ideoloji, siyaset yeni modern devlet anlayışının kökenleri Fransız Devrim’i öncülüğünde temelleri atılmıştır (Hobsbawm, 2003: 65).

1.2.3. Sanayi Devrimi ve Endüstrileşme

Sanayi devrimi, dünyada büyük kırılmalara sebebiyet veren en önemli olaylardan birisidir. Daha önce hayvan ve insan gücüne dayalı üretim tarzından makine gücüne geçişi tanımlayan, insanlık tarihini ileriye taşıyan önemli bir devrimdir (Berktaş, 2021: 2). Jeanniere (2000) endüstriyel devrimin kısa tanımını emeğin soyutlanması olarak tanımlamaktadır. Doğanın hakimiyetini eline alan insanın doğa ile kendi arasında aracı olan teknik yapının büyüyerek insanın “güç kazandığı” bir dönemdir endüstri devrimi (Jeanniere, 2000: 102).

18. Yüzyılda İngiltere’de ilk olarak dokuma sektöründe ortaya çıkan sanayileşme hareketi, ardından diğer alanlara hızlı bir şekilde yayılma göstermiştir. Ürünler el dokuma tezgahlarından, makineye dayalı üretime geçerek, üretim miktarında ve üretim şeklinde değişimler yaşanmıştır (Küçükcalay, 1997: 52).

Rostow (1970) endüstri devriminin neden Çin’de Hindistan’da veya Fransa’da değil de İngiltere’de meydana geldiğini 18. Yüzyıl Avrupa’sının sanayi öncesindeki yenilikler ve yeni teknolojilerin ekonomiye desteğinin bir akım haline gelmesinden kaynaklandığını belirtir. Rostow, İngiltere’nin yenilik adımlarını göstermek için Fransız ve İngiliz akademisi tarafından onaylanmış icatları sunmaktadır. 18. Yüzyılının ilk on yılında Fransa’da İngiltere için onaylanmış 3 patent ve kabul edilmiş 6 icadının olduğunu; 1780 yılında ise İngiltere’nin, 54 Fransa’nın ise 22 civarında icadın olduğunu söyleyerek bunun sadece yenilik ve ilerlemenin sembolik rakamları olduğunu söyler. Bu durum icatları tespit eden ve koruyan patent sistemlerinin olduğunu gösterir. Bunun ardından Avrupa’nın yükselişe geçmesini üç gücün bir araya gelmesiyle izah edileceğini söyleyen Rostow, ilk olarak 17. Ve 18. Yüzyıl hükümetlerinin Orta Çağ Avrupa ekonomisi içerisinde yer alan küçük kapalı pazarları ortadan kaldırma sorumluluğunu üstlendiklerini belirtir. Böylece hükümetler tarafından İngiltere’de The Royal Society, Fransa’da ve diğer yerlerde Bilim Akademileri teşvik edilmiştir (Rostow, 1970: 258). Rostow ’un anlatımlarından da yola çıkarak İngiltere’nin Sanayi Devriminden önce kendisini ekonomik ve sosyal yapıda önemli değişikliklere hazırlayarak, devrime hazır hale getirmiştir. Feodal ve serfler arasındaki ilişkiler sona ermiş, toprakların büyük kısmı aristokratların eline geçmiş ve köylünün büyük bir çoğunluğu topraksız hale gelmiştir. Yün sanayisinden başlayan ve hızla diğer alanlara sıçrayan sanayileşme süreci, ardından iç ve dış ticarete önemli gelişmelerin de yaşanmasıyla birlikte şirketler ve tekeller oluşturulup iş bölümleri gibi birçok faktöre hazır hale gelmiştir (Işık, 2009: 4).

Hans Freyer, *Sanayi Çağı* adlı eserinde; 1800-1900 yıllarını ele alarak açıklamaya çalıştığı sanayi devrimini İngiltere’yi ele alarak açıklamaya çalışmıştır. 19. Yüzyılda meydana gelen sanayi devrimini altı sanayi dalgası şeklinde açıklamıştır. Bunlar;

1) Birinci sanayi dalgası “dokuma sanayisi” dalgası olarak isimlendirilmektedir. 1765-1980 yıllarında dokuma sanayisinin en büyük atılımı yaptığını söyler. Arkwriht, pamuk eğirmesi makinesini yapmıştır. Certewiht, aynı yılda mekanik dokuma tezgahını icat etmiştir. Son iki makineyi James Watt tarafından buhar makinesi ilave edilmiştir. Böylece şu anki makineye dayalı işletme kurulmuştur. O dönemde bu olayı dile getirmek için “Buhar pamukla evlendi” devrimin de söylene geldiğinden bahseder (Freyer, 2014: 40).

2). Freyer tanımında ikinci dalga “demir çelik” devrimi olarak sınıflanır. 1800’lü yıllarda önemli kuruluşlar meydana gelerek. Ham demir elde etme, hem de demiri döğme, demir ve çelik haline getirilmesinde şekil verilmesinde kullanılan aletler üretilmiştir.

3) Üçüncü dalga olarak sınıflandırdığı sanayi dalgası “ulaştırma” çağıdır. 1920’li yıllarda George Stephenson’un lokomotif üzerine çalışmasıyla birlikte 1930 yılından itibaren ilk trenin işlemeye başlamasından bahseder. Endüstri sistemi, bu hat üzerinden hammaddeleri artık dünyanın her yerine taşıyabileceğini. Bunun sonucunda üretilen ürünlerinde dünyanın her yerine gönderelebilineceğini söyleyerek ulaştırma sanayisin de sanayi devrimindeki önemini vurgular (Freyer, 2014: 41).

4) 19. Yüzyılın ortalarına doğru gelişen dönemdir. 1850 yılında Justus Leibig’in suni gübreyi üretmesi üzerine rasyonel tarımın doğmasına neden olmuştur. Bu çağa “kimya çağı” demektir.

5) Bu dalgaya “elektrik endüstri” demektir. 19. Yüzyılın son çeyreğinde kuvvetli akıma geçişle meydana geldiğini söyler. Elektriğin buhar gücü ile rekabete girdiğini vurgular (Freyer, 2014: 43).

6) Son dalga olan altıncı dalganın “benzin motoru” çağı olduğunu söylemiştir (Freyer, 2014: 44).

8. Yüzyıldan itibaren hızla gelişimini sürdüren ve kendi içerisinde farklı kategoriler ile numaralandırılan sanayi devrimi, insanların üretimine olan katkısını her defasında değiştirip dönüştürülerek yeniliklerle tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu devrimlerle teknoloji, sosyal kuramlar ve siyasal sistemler evrim geçirirken aynı zamanda bireylerin birbirlerine olan bakış açısı ve dünyaya olan bakış açısında da büyük değişimler yaşanmıştır (Özcan, 2011 : 85).

1.2.4. Kültürel Devrim ve Yeni Toplumsal Yapı

Modern kavramının etimolojisine bakacak olursak, kavramın farklı dönemlere göre değişen anlamını açıkça görebilmekteyiz. 1585 yılında ilk kez “*en son zamanlara dair ve şimdiye dair*” anlamlarında kullanılmıştır. Geç modern dönemde Latincesindeki anlamı *modernus* kavramı “*tam şimdi, şu anda*” olarak kullanılan “*modo*” ön eki, modunun -den halinden var olmuştur. Her dönemde farklı anlamlara bürünen modernlik kavramı bugünkü dönem için kullanılmaktadır. Şimdiki zamanın modern teriminin yerini

postmodern terimi doldurmaktadır (Rakipoğlu, 2008: 62). Modernlik tasarısı, Aydınlanma filozofları tarafından evrensel ahlak, yasa ve nesnel bilim yaratabilmek amacına sahiptir (Sarup, 2004: 205). Toplumlar yaşamış oldukları değişimler, aşamalar ve yapılanma şekillerine göre birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bazı toplumlarda tarım ekonomik başat rolü oynarken bazı toplumlarda ise sanayi başat rol oynamaktadır. Toplumda yaşanan bu ayrımın en görünür hali geleneksel ve modern toplum ayrımıdır. Modern toplum özellikle modernleşme kavramı sonucunda ortaya çıkmıştır. Modernleşmenin ilk olarak örneklerini Batı toplumlarında görüyor olmamızın sebebi modernleşmenin Batı'nın merkezde konumlanmış olmasından ötürüdür (Özdemir, 2023: 146). Modernleşme kavramı pek çok farklı tanım ile açıklanabilir. Bu tanımlamalar ile birlikte ortak yapılabilecek tanım; geleneksel, küçük el tezgahlarına dayalı tarımsal üretimin ağırlıklı olduğu toplumsal yapıdan, sanayileşmiş kitle iletişim araçlarının geliştiği, okuryazarlık oranında yaşanan artış gibi pek çok dinamiğin yer aldığı yeni bir toplumsal yapıya geçiştir. Toplumun eski tasarımından uzaklaşarak yeni yaratılan düzene girmesi anlamına da gelmektedir (Arslan & Yılmaz, 2021: 94).

Modernitenin pek çok açıdan farklı yönleri genel olarak da toplumsal yaşam şekilleri klasik modern düşünürler başta olmak üzere dikotomiler aracılığı ile yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu durum modernitenin evrimsel bir şemasını da meydana getirir. Bu dikotomiler genel anlamıyla modern öncesi dönemden modern olan döneme geçiş olarak ifade edilebilmektedir (Erol, 2016: 53). 19. Yüzyılda değişim ilerleme ile denk tutulmuş ve toplumun bazı aşamalar geçilerek ilerleyebileceği düşüncesi oldukça etkili olmuştur. Bu dönemde Comte, Durkheim, Tönnies, Simmel, Weber, gibi önemli düşünürlerin yapmış oldukları dikotomileri öne çıkararak toplumların geleneksel yapıdan modern yapıya evrildiğini savunmuşlardır (Özdemir, 2023: 150). Klasik modern düşünürlerin içerisinde yer alan Comte; toplumları üç aşamaya ayırarak tanımlamıştır. Bu üç aşama teolojik, metafizik ve pozitif aşama olarak sınıflandırmıştır. Burada Comte tüm toplumların dinin hâkim olduğu teolojik aşamasını yaşayıp ardından hemen metafizik aşamayı geçtiklerini savunur. Metafizik aşama geçiş aşamasıdır. Toplumda yaşanan tüm olayların temeli '*niteliği bilinmeyen ruh*' ve benzeri varlıkların olduğu yönündedir. Ardından son olarak pozitif aşama gelmektedir, bu aşamada toplumda yaşanan tüm olaylar ruh ve tanrı dan uzaklaşarak somut nedenler ile ifade edilir. Bu dönemde tüm gelişmeler akıl temelli bilimsel olaylar çerçevesinde ele alınıp akıl ile analizi sağlanır.

Son aşamada sanayi ve pozitif bilim hakimdir. Bunun sonucunda toplumun hakimleri ‘bilim insanları ve sanayicilerden’ oluşmaktadır. Böylece yeni toplum tipi olarak endüstriyel ve bilimsel toplum meydana gelir. Comte ilerleme teorisine özellikle de Condorcet’in toplumsal evrimin doğa yasalarını kabul etmiş olsa da Comte’un Aydınlanmaya olan tutumu olumsuzdur (Swingewood, 1998: 61-63).

Diğer bir klasik modern düşünürümüz olan Emile Durkheim, modern toplumu ‘sonsuz özelemler hastalığı’ı yeniliklere, bilinmeyen hazlara, adsız duyularla hissedilen açlık ve “sağlıklı bir disiplin”in bulunması biçiminde tanımlamaktadır. Bu tanım felsefi ve tutucu bir analizdir (Swingewood, 1998: 144). Durkheim, toplum yapısındaki yaşanan gelişmeleri mekanik ve organik dayanışma şeklinde ikiye ayırarak açıklamaktadır. Burada ayrım gelenek ve modernlik üzerine olmakla birlikte toplumsal yapının değişimi ve farklılaşmasını sonucu değişen yapıyı ifade etmektedir. Mekanik toplum sanayi öncesi toplumken, organik toplum sanayi toplumunu tanımlamaktadır. Mekanik dayanışma türünde bireylerin arasındaki fark oldukça azdır. Aynı toplum üyesi olmalarından ötürü değerleri, duyguları ve inançları aynıdır. Bu nedenle de herkes birbirine benzerdir. Organik dayanışma ise farklılaşmalar sonucunda meydana gelir. Toplumdaki neredeyse tüm bireyler birbirlerinden farklıdır. Bu nedenle de toplumsal sözleşmeye geçilmiştir. Mekanik dayanışma türünde bireyler arasında dolaysız bağılıklar bulunur. Ancak bu durum modernleşmenin gelmesiyle birlikte iş bölümü artarak bireyler arasındaki bağılılık azalmaktadır ancak bireylerin birbirine olan bağımlılıklar artmaktadır. Bu durumda mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya yönelik gerçekleşen bir değişimden bahsedilebilmektedir. Bu geçiş sonucunda toplumda benzerlikler yerini farklılıklara, kolektif yerine bireyselleşmeye, homojenlik yerine heterojenliğe, ortak mülkiyet yerine özel mülkiyete ve toplumsal sorumluluk yerini insan haklarına bırakmıştır (Özdemir, 2023:155). Durkheim geleneksel toplumda yaşanan yoğun dayanışmanın aynı şekilde modern toplumda yer almamasından ötürü anomi kavramından referans alarak *İntihar* isimli eserini kaleme almıştır. Durkheim’e göre intihar modern toplumun bir sonucudur. Anomik intihar Durkheim’e göre modern toplumun belirgin özelliğidir. Anomik intiharda bireyler toplumsal değişimin hızlı değişimine ayak uydurmakta zorlanması sonucunda yaşanan bir olgudur. İntiharın ekonomik bunalım, boşanma ve refah dönemlerinde intihar oranlarında yaşanan artışını vurgularken, savaş ve siyasal olaylarda intihar oranlarında yaşanan düşüşten bahseder. Modern toplumdaki beklenti, arzu doyum oranlarının artması

ve yarış halinde yaşayan bireylerin yaşamları için tedirgin olduğunu ve intihara daha meyilli olduklarını da vurgular (Durkheim, 2013: 12). Başka bir klasik modern düşünür olan Ferdinand Tönnies, moderniteyi *Gemeinschaft'tan Gesellschaft'a* geçiş olarak tanımlar (Çiğdem, 1997:102).

Tönnies'in doktora tezi olan "*Gemeinschaft Gesellschaft*" toplumları ikiye ayırarak gelişmemiş modern öncesi dönemde yaşanan toplumların ilerleyerek gelişmiş modern toplum seviyesine ulaşabileceğini savunur. Cemaat toplumsal düzeni, içerisinde bulunan ilk şekli olarak daha çok geleneksel toplum yapılarında görülmektedir. Bu toplum tipinde toplumsal farklılaşma yok denecek kadar azdır. Toplum temelinde geleneksel, samimi ve yüz yüze iletişim hakimdir. Sosyal kontrol mekanizması ise gelenekler ve dindir. Cemaat ilişkilerinde iş birliği ve duygusallık esastır. Cemiyette ise Cemaatin tam tersinedir. Geleneksel bağlar zayıflamış, sosyal ilişkilerde yaşanan resmileşme ve bireyselleşmede artış yaşanmıştır. Bununla birlikte bireyler arasında sosyal farklılaşma da oldukça fazladır. Sosyal kontrol mekanizmasının daha önce din ve geleneklerden oluşurken artık kanunlar etrafında sosyal kontrol mekanizması sağlanmaktadır. Tönnies bu sınıflandırmanın temeline akılcılığı yerleştirmektedir (Özdemir, 2023: 151). Cemaatin sac ayağından bahseden Tönnies; akrabalık, kan, toprak, dostluk ve komşuluk bunlar yalnızca ailede bulunmaktadır. Sosyoloji içerisinde ise cemaat kiliseler ve tarikatlar, loncalar sanat ve zanaat arkadaşlıkları bulunmaktadır burada egemen olan grup yapısı ailedir. Cemiyetin sac ayakları ise çıkarıcılık ve akıldır. Yerleşim yeri şehirlerdir. Bu yaklaşımla Tönnies bu ayrımında genel bir karşıtlıktan bahsetmez. Yalnızca bu kavramları gelenek ve modernite şeklinde ayırmak mümkündür (Çiğdem, 1997:102-103). Simmel'in modernitenin özünü "*bilimsel teknolojik çağın görkemli tantanası*" olarak tanımlarken. Bireyin "*iç güvenliği*"nin yerini, "*modern hayatın hercümercinden, heyecanından doğan*" "*belirsiz bir gerilim, hafif bir özlem duygusu*", "*gizli bir huzursuzluk*", "*çaresizce bir telaş*" aldığını ve bu telaşın en çok kent hayatında yaşandığını savunur (Simmel, 2015 : 21).

Marx ve onun yolunda ilerleyen yazarlar modern dünyanın ana noktasını kapitalizm olarak görmektedirler. Feodalizmin yıkılmasıyla birlikte tarımsal üretim ulusal ve uluslararası pazarlar üretim biçimi ile yer değiştirmiştir. Bu süreçte yalnızca maddi ürünler değil aynı zamanda işgücü de metalaşmıştır. Böylece modernlikle birlikte ekonomik düzen, toplumsal düzen ve diğer tüm kurumlar kapitalisttir. Weber ise modern

toplumu endüstriyel düzen yerine kapitalizm olarak bahsetmesine rağmen Marx'dan ziyade Durkheim'in bakış açısına daha yakındır. Marx'a göre modern gelişmenin odağı olarak gördüğü sınıfsal ayrımların kapitalizmin yaratmış olduğu eşitsizlikler sonucunda oluştuğunu savunarak modern çağa karşı yapmış olduğu bir eleştiri olarak da görebilmekteyiz (Giddens, 2010a: 21-23). Max Weber Batı ülkelerinde yaşanan akılcılığı ön planda tutarak geleneği modernliğin önündeki bir engel olarak görmektedir. Weber Batının üstün ve eşsiz olduğunu vurgular. Organizasyon biçimi ve rasyonellik üzerinden modern toplumu karakterize etmektedir. Bunların yanı sıra modern toplumun bir sonucu olan 'demir kafes' metaforundan bahsetmektedir. Bireylerin rasyonel hukuk ve bürokrasi sonucunda 'demir kafes' içerisinde sıkışıp kalacağını söyler. Kapitalist düzenin çok güçlü olduğunu ve insanların bundan bir kaçışının olmadığını da belirtir (Özdemir, 2023: 159).

Klasik düşünürlerin yapmış olduğu modernlik tanımlamaları toplumsal değişmeyi Batı merkezli bir toplumsal olgu olarak kabul ederek "tek yönlü" ve "geri çevrilemez" bir süreç olduğunu betimlemektedir. Bu betimlemeler elbette ki tartışılabilir bir konudur. Bu tanımlamalara göre modernleşen dünyanın neredeyse her yerinde aynı biçimde ve inişli-çıkışlı olarak tek yöne ilerleyen bir süreç olarak tanımlanır. Ancak bu kabul ilerleyen dönemdeki tecrübeli ve bilimsel veriler ışığında şiddetle eleştiriye maruz kalmıştır (Solmaz, 2011: 42). 19. Yüzyıldan günümüze kadar uzanan tarihsel süreci içinde, modernleşme kuramları ilk dönemleri de dahil etmek üzere pek çok açıdan yoğun bir eleştiriye hedef olmuştur. Bu eleştiriler hem teoride hem de pratikte yaşanmıştır. Eleştirirler yalnızca modernleşme politikasına sonradan uyumlanan Batı dışı toplumlarda gerçekleşmemiştir, bu eleştiri Batılı araştırmacılara da yönelik bir eleştiridir. Bunun sebebi ise modernleşme kuramları içerisinde geliştirilmiş olan gelişme amaçlı politikalarıdır. Bunlar; kentleşme, sanayileşme ve siyasal organizasyonların stratejileri hedeflenen sonuca erişemediği gibi evrensel anlamda ve yerel anlamda tam tersine olumsuz sonuçları doğurmuştur. Bugünkü Batı Liberal-Kapitalist ve Doğu Blok Marksist modellerinin meydana getirdiği ekonomik, kültürel, sosyal ve ekolojik pek çok krizler tüm dünya da modernleştirmeci tezlerin sorgulanmasına yol açmıştır (Luckman, 2003: 10).

Modernleşme kuramlarına yönelik yapılan eleştirilerini inceleyecek olursak; Alain Touraine "*Modernliğin Eleştirisi*" isimli eserinde modernliğin gücünün modernlik başarıya erdikçe kendisini tükettiğini savunur. Modernliğin ilk zamanlarında aydınlık

olana yapılan çağrı, karanlık ve cehaletten kaçış tutsaklığın yer aldığı dönemde oldukça cazip gelmekteydi ancak parlak ışıkların yanıp söndüğü, tüketicilerin her an kandırılabilirdikleri ve devletlerin propagandasını dayatıldığı bir çağda modernlik hala kurtarıcı mıydı ? sorusunu yöneltmektedir (Touraine, 2002: 109). Alain Touraine göre, modern toplum gelenek ve görenekleri bunun üstüne tikellikleri de ortadan kaldırmasının sonucunda mutlak iktidar ve bu iktidarın aşırılıklarına tepki göstermeyen atomlara bölünmüş bir kalabalığa dönüşmüş olduğunu tanımlamaktadır (Touraine, 2002: 39). Marshall Berman’a göre (2013), “*Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*” isimli çalışmasında modernizmi; modern insanının modernleşmenin birer nesnesi olmasının yanı sıra öznelere de olduğunu savunur, ayrıca bu öznelere modern dünyada kendilerini sıkıca tutabilecek bir yerlerinin olmak adına ve kendilerini bu dünya içerisinde evde hissetmelerini sağlamak için gerçekleştirmiş oldukları bir çaba olarak görmektedir. Ancak modernizmin dur durak bilmeden değişen dünyasında kendimize evde olma hissini aradığımız bir mücadele olarak ele aldığımızda, modernizmin hiçbir zaman ve hiçbir tarzının aradığımızı bulabilecek bir yer olmadığını görüleceğini savunur (Berman, 2013: 12).

17. Yüzyıldan itibaren başlayarak neredeyse tüm modern çağın bir çöküş dönemi olarak görülmektedir. Bu çöküşü üç temel üzerinden ele alan Charles Taylor (2011), üç başlığının altında yaşamış olduğumuz kafa karışıklıklarının ve toplumsal tedirginliklerinin kaynağını büyük ölçüde karşıladığını savunmaktadır. İlk kaygı kaynağının bireysellik olduğunu söyleyen Taylor, bireyciliğin pek çok insana göre modern uygarlığın en önemli kazançlarından biri olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Bireylerin yaşam tarzlarını kendi tercihlerine göre şekillendirdiği ataları ile aynı tercihlerde bulunma zorunluluğu olmadığı bir dönem içerisinde yaşamaktadırlar. Bu sistemler yargı tarafından da korunmaktadır. Artık bireyler sözde onları aşan kutsal buyruklara boyun eğmiyordu ancak Taylor, bireylerin geçtiğimiz yüzyılda tutku eksikliğinden muzdarip olduklarını ve Nietzsche’nin “*son insanları “acınacak rahatlıkları”*” dışarısında yaşamdan hiçbir zevk alınmadığını belirtmiştir. Bireylerin kendilerine yönelmesi sonucunda geniş görüş açılarını kaybettiklerini ve kendi yürek yalnızlıkları içerisinde yaşadıklarını savunur. Bunun sonucunda meydana gelenin günümüz “hoşgörü toplumu” nun sonucunun “hep bana kuşağına döndüğünü” veya “narsisizm”in meydana geldiğini savunur. İkinci kaygısının ise dünyanın büyüünün bozularak “araçsal akıl” olduğunu savunur. Herhangi bir amaca ulaşmak üzere araçların

ekonomik olarak kullanılmasıdır. Toplumun kutsal yapısının ortadan kalktığı sosyal düzenlemelerin artık tanrı buyruğu üzerinden yapılmadığı açıktır. Bu nedenle teknolojinin hâkim olduğu toplumda yaşamımızın tatsızlaştığı insanın çevresini tanımasına, zenginliğine ve derinliğine yaşadığı bir kayıp olarak görülür. Taylor'un üçüncü kaygısı ise bireyciliğin ve araçsal aklın siyasal yaşam üzerindeki korkutucu olarak nitelediği sonuçlarıdır. Siyasal alanda gerçekleşen bu duru mu Tocqueville'nin "*yumuşak despotluk*" olarak tanımladığı yeni ve modernliğin meydana getirdiği despotik tehlike olarak görmektedir (Taylor, 2011: 10-17).

Modern olmak çelişkili ve paradoksların bol olduğu bir yaşamdır. Çağdaşlık, ortak yaşamı kontrol etme ve çoğu zamanda yok etme gücünü elinde bulunduran büyük bürokratik yapıların altında yaşamaktır. Modernlik, ironi dolu bir yaşamdır. Pek çok büyük sanat ve düşünce eserlerine içerisinde yaşatmış ve milyonlarca insanın gündelik hayatının içerisine dahil olmuştur. Modern olmak insanlara güç, kendimiz ve dünyayı değiştirme fırsatları, gelişme ve pek çok fırsat olanaklarını vadeder, ancak bir yandan da bize ait olan sahip olmuş olduğumuz, bildiğimiz her şeyi elimizden alacağına dair tehditlerle karşılaşmaktır. Modern olmak Marx'ın değişimiyle "*kaydı olan her şeyin buharlaşıp gittiği*" evrenin bir parçasıdır (Berman, 2013: 28). Modernliğe yapılan övgüler, genel olarak tüm modernleri ortak bir alana davet eder. Daha sonra ise modernliği yöneten elitlere bağımlı hale getirir. Modernliğin eleştirisi modernliğin reddine dayanan bir eleştiri değildir. Modernliğin temelinde yer alan "*ya hep- ya hiç*" politikası yerine modernliğin öğelerinin ayrılmasına ve bu her bir parçanın çözülüp değerlendirilmesine sebebi olur. Bu nedenle modernlik fikrinin tükenmesi kaçınılmazdır. Bunun sebebi ise yeni bir düzeni çağrıştırmasından ziyade bir hareket olmasıdır. Yaratıcı bir yıkımdır. Hareket yalnızca uzun süre durağan kalanlar için çekici gelebilir. Bu hareketlilik hiç durmadan devam ederse yorar. Modernliğin kendisi eleştirel bir kavram olmasından ötürü bizzat olarak kendisi aşırı modern olma zorunda kalan eleştiriye de ortaya çıkarır (Touraine, 2002: 110).

Modernleşme projesi içerisinde yer alan her bir alanda yaşanan değişimler derinlemesine incelenmesi gereken önemli konulardır. Ancak tez konusu itibarı ile derinlemesine ele alacağımız konular bireyselleşme ve sekülerleşme üzerine sınırlandırılması hedeflenmektedir. Modernleşmenin sonuçları arasında yer alan bireyselleşme, bireyin konumuna ve önemine yapılan pek çok açıdan gelişme ve bu

gelişmelerin sonuçları bulunmaktadır. Aynı biçimde modernleşme ile gelen kutsal ve kutsal olan dair olan her şeyden kurtulma çabası dini anlamda da rasyonelleşmenin getirisi ile pek çok değişim aşamalarına sebebiyet vermiştir.

1.2.5. Sekülerleşme ve Eskiden Kopuş

İnsan ve insanın inanmış olduğu aşkın varlık ilişkisi üzerinde konuşmak, konuşmanın en zor olduğu alanlarından birisidir. Bu konu insanın kedisıyla olan ilişkisi kadar mahrem iç söyleşisidir. İnsanın inanmış olduğu varlık ile arasındaki ilişki, insanı sarmalayan epistemolojiden etkilenmektedir. İçlerinde yaşamış olduğumuz paradigma, düşüncelerimizin içeriğinde ve biçimlenişinde belirleyici rol oynar (Paker, 2010: 113). Berger (2000), modernleşme ve rasyonelleşme arasındaki düşünce yapısını ilginç bir örnek ile açıklar. Berger'e göre bir kişi ölmüş dedesinin rüyasında; üst üste üç gece kendisine bozulmuş bir yemek yemesini zorladığını gören bir kişinin, modern toplumda yaşadığını kabul edersek bu durumu son zamanlarda akşam yemeğini fazla yediğini ve bu nedenle böyle bir rüya gördüğünü bu alışkanlığından uzak durması gerektiğini düşünür. Eğer bu bireyin geleneksel toplumda yaşadığını kabul edersek, bu rüyaya dedesinin kendisine yaşamı ile ilgili bir şeyler anlatmaya çalıştığını düşünür. Bu nedenle sosyal hayatta yaşanabilecek herhangi bir değişimin bireyin yaşamını kaçınılmaz olarak mantık yapısını da değişime götürmektedir. Böylece modernleşme süreci bütün hızıyla devam ederken ölmüş olan dedeyle ilişki kurma biçiminde yaşanan değişim yaşanmıştır (aktaran Demir, 2015: 31).

Aydınlanma döneminin temel yapı taşlarından birisi olan rasyonelleşme; doğaüstü, büyü ve dine dair tüm fikirlerin toplumsal yaşam içerisinde önemini kaybettiğini, bilim ve pratiklerinin üzerinde şekillenen yeni fikirlerin toplumsal yaşam içerisinde hâkim sürdüğünü söylenebilir. Rasyonelliğin, toplumsal yaşamın tüm alanlarını kapladığını böylece modern kültürü doyuran pek çok sayıda dünyevi görüşleri meydana getiren, modern öncesi dönem de yer alan tutarlı bütünleşmiş olan dünya görüşlerini derinden sarsmıştır (Swingewood, 1998: 197). Modern toplumda dinin yer aldığı konum din sosyolojisi için önemli bir yere sahip olan “rasyonellik” kavramıdır. Bu kavram Max Weber tarafından çerçevelenip kavramlaştırılmıştır. Modernleşme ve rasyonelleşme arasındaki ilişkiye odaklanan Weber rasyonelleşme ile gelişen bürokratik yapılaşmanın beraberinde, ardından gelecek olan pek çok sıkıntıların olacağını

savunmuştur. Rasyonelleşme, modern insana doğa üzerinde denetim sağlama fırsatı sunarak, doğanın gerçekleştireceği herhangi bir hareketi tahmin edememenin vermiş olduğu belirsizlik ve denetlenemezlikten kaynaklanan endişesine son vermiştir. Bu sonuçla birlikte doğayı anlamaya, yorumlamaya ve tahmin etmeye çalışan insanlığın başvurduğu doğa üstü, büyü ve dine dair pek çok inanca gerek kalmadığı savunulmuştur. Bununla birlikte rasyonelliğin toplumun her alanında görünürlük kazanması sonucunda toplumda yer alan geleneksel dinlerinde doğrudan veya dolaylı yoldan gücünün azalmasına sebebiyet vermiştir (Demir, 2015: 26). Volkan Ertit'e göre sekülerleşme, belirli bir toplumda ve zaman içerisinde doğaüstü alanın, dinin, dinimsi yapıların, halk inançlarının ve sayabileceğimiz tüm doğaüstü öğretilerin birey ve toplumsal düzeyde yer alan öneminin gündelik yaşamdaki öneminin artık eskisi gibi etkili olmadığı gibi gücünde azalmasıdır. Ancak desekülerleşme olarak tanımladığı sekülerleşme sürecinin tersinin yaşanmış olduğu günümüzde, oldukça yaygın olan doğaüstü alanın gündelik hayattaki gücünü yeniden kazanması olarak tanımlamaktadır (Ertit, 2020: 47). Touraine (2000) göre, modernliğin ruhu kendisini dine verdiği mücadele ile tanımlamaktadır. Bu bakış açısıyla aslında din karanlıktı ve artık geçmişte kalmıştı, modernlikle gelen aklın aydınlanması, inançların akıldışı olan yanına karşı kazanmış olduğu bir zafer olarak görülmektedir. Ancak dinin karanlığı ile modernliğin aydınlığı arasında yaşanan bir kopuş fikrini desteklememektedir. Bunun sebebini ise *“modernliğin öznesi dinin öznesinin dünyevileşmiş torunundan başka bir şey olmadığıdır”* şeklinde tanımlar (Touraine, 2002: 238).

Sekülerleşme tezindeki dinin kaybolup gideceğine dair beklentinin gerçekleşmesi pek mümkün değildir. Modernlik, görünürlüğünü istediği her alanda arttırıyor olsa dahi insanların metafizik alana dair ilgileri ve cevap arayışı bireyleri her daim metafiziksel alana yönelme ihtiyacını doğurmaktadır. Hayatın anlamına yönelik soruları, neden bu dünyaya geldiği, öldükten sonra kendisine ne olacağı gibi pek çok soruya yine dini ve ruhsal alanlar cevap verebilmektedir. Ayrıca dini ve metafizik açıklamalar bireyler için daha avantajlıdır. Bunun sebebi ise bireylerin beklentilerinin karşılanmaması sonucu veya beklentilerinin doğrulanmadığı bir dünyada yaşamaktadırlar. Bu nedenle bu durumları ahirete bırakmaktadırlar. Böylece bireylerin dine olan ihtiyacın kalmadığı yönündeki seküler söyleme karşı pek çok tez bulunmaktadır (Varol, 2017: 125). Seküler karşıtı

tezlerin incelenmesini “post-sekülerizm ve yeni dini hareketler” bölümünde derinlemesine incelemesi yapılmıştır.

1.2. Modern Bireyin Doğuşu ve Yalnızlığa Doğru

Birey en geniş anlamıyla birlikte tek bir insan anlamına gelmektedir. Ancak kavram bu genel anlamdan çok daha fazlasını içerisinde barındırır. İlk olarak insan tek başına bağımsız ve anlamlı bir kimliğe sahip olan varlıktır. Başka bir tanımla birey, sosyal grup veya kollektif bir yapıya ait olan bir üye olmaktan daha çok şahsi tercihleri ile hareket edebilen otonom varlıklardır. Bireyler bağımsız oldukları kadar da farklıdırlar hatta biriciklerdir. Örneğin “bireysellik” tüm insanların orijinal ve özel olan özelliklerini kasteder (Heywood, 2017: 32-33). Birey Yunanca kelime kökü olarak “*atomun*” yani “*bölünmez şey*” anlamına gelmektedir. Atomun Latince karşılığı ise “*individuum*” yani “*bireye*” karşılık gelmektedir (Ağçoban, 2020: 30). Bireycilik kavramı, genel anlamı ile bireyin önemini ve çıkarlarını vurgulayan felsefeler, fikirler ve öğretilere karşılık gelmektedir (Marshall, 1999: 73). Bireycilik 19. Yüzyıldan itibaren oldukça yaygın kullanılan bir kavramdır. Bireyin kendi kararını kendisinin alması, kendi kişisel çıkarı için özgür bireyi savunan; ideolojik, felsefi ve ekonomik-politik olan bireycilik anlamında çok boyutlu bir kavramdır. Burada bireyciliğin öncüleri Aydınlanma Dönemi düşünürleridir. Bu durum Aydınlanma Dönemi ile önemini arttıran bir düşünce olmuş olsa da bireysellik kelimesinin ilk olarak 1835 yılında rastlanıldığı düşünülmektedir. Tarihsel süreç içerisinde pek çok bireycilik kavramının yer aldığını ve bazı noktalarda kendileri ile çeliştikleri de görülmektedir (Aksoy, 2022: 7). *Birey* ve *bireycilik* kavramlarına yönelik ilk tartışma Jakob Burckhart’ın *İtalya da Rönesans Kültürü* isimli çalışmasıdır. Burckhart’a (1860) göre Rönesans’tan önce insan sadece aile, ırk, budun, topluluk veya localar içerisinde kendilerini tanıyıp tanımlayabiliyorlardı ancak İtalya’da bu örtünün ilk defa kalktığından bahseder (aktaran Watt, 2014: 159).

Aydınlanma düşünürlerince aklın temele alındığı ve gerçeği bulmaya olan yöneliş toplumda yer alan tüm geleneksel politik, sosyal yapıların insanların özgürleşmesini hedefe almaktadırlar. İnsanın özünü tahrip ettiği düşünülen sistemin değiştirilmesi hedeflenmektedir. Bu durum Fransız devrimi giden yolu çizmekteydi. Bireyciliğin temelinde insanın kendi olmasını engelleyen her şeyden kurtulduğu zaman, varlık merkezinde kalan tek şeyin evrensel insanlık düşüncesi olmasıdır (Simmel, 2009: 211-

212). Simmel 18. Yüzyıl bireyciliği ile 19. Yüzyıl bireyciliği arasındaki farka odaklanmaktadır. Simmel'e göre özgürleşmek ve baskılardan kurtulmak için istenen bireyselleşmemenin yalnızca bu istekle kalmayarak özgürleşme talebinin daha çok öne çıkma ve farklılaşma biçimi olarak ortaya çıktığını savunur. Bu durumun eşitlik kavramına uymadığını da belirtir. Bu farklılaşmanın rekabet ve farklılaşma istencinin sonucu olarak eşitlik istencini daha da güçlendirdiğini savunur. Simmel bu bireyselliğin kişiden başka hiç kimse tarafından yerini doldurulamayacağı düşünülen konumu benimseyerek toplum içerisinde kendisi dışında kimsenin o konumu dolduramayacağı anlamında bir bireyselleşmeden bahsetmektedir. 18. Yüzyıl bireyselliği atomize toplum ile uyumlu ekonomik çıkarları olan kişinin çıkarlarının ön planda olduğu bireyin kendisini keşfedip bulması ön plandadır (Simmel, 2009: 248).

Marshall Berman'a göre Aydınlanma, insanın aklını dünyaya yayarak dünya ile ilişki kurabilen insanı meydana getirir. Hem evren hem de benliğin incelenmesi sonucunda benliğin özgür kılınmasının bununla birlikte benliğin sınırlarına dair pek çok gelişmeler yapılarak bireycilik düşüncesi oluşmuştur. İlk olarak aklın özgür kılınarak ardından da bireyin özgür kılınmasının keşfi, bireycilik düşüncesi bu koşullarla meydana getirilmiştir. Montesquieu ve Jean-Jacques Rousseau özgürlük düşüncesi içerisinde yer alan önemli düşünürlerdir (Berman, 2016: 36-41). Özgürlük, akıl ve verimliliğin merkeze konulduğu modern kapitalist dünyada birey geleneksel bağlarından koparak yalnızlaşmakta ve köksüzleşmektedir. Bu durum daha sonra neoliberal kültürle birlikte daha da derinleşerek öznenin krizine yol açacaktır.

1.4.Modernizmin Krizi ve Yeni Tartışmalara Doğru: Postmodernizm

Modernizmin düşünsel, felsefi ve toplumsal alanda yarattığı dönüşümler, özellikle teknolojik, bilimsel ve bürokratik alanda ortaya çıkan değişimler yeni tahakküm ilişkileri yaratarak farklı krizlerin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Her şeyin net katı sınırlarının çizilmesi, akıl ile akıl dışı arasında keskin ayrımın yapılması, insan merkezli bir dünya ve doğa anlayışının benimsenmesi, ekonomik sömürünün ortaya çıkması, daha mükemmel bir topluma evrilme dünya tarihine damgasını vuran büyük olayların ortaya çıkmasına neden olmuş. Böylece modernizmin temel ilkelerinin sorgulanmasına yol açmıştır. Postmodernizm kavramı ile modernizmin üst anlatıları ve pratikleri eleştiriye açılmış, anahtar bir kavram olarak sosyal bilimlerde ve diğer alanlarda yer almaya başlamıştır.

Postmodernizmin bir durum mu; bir süreç mi olduğu, moderniteden kopuş mu, yoksa onun devamı mı olduğu temel tartışmalar arasında yer almıştır. Nitekim postmodernizmin kendisi oldukça bulanık bir kavramdır, henüz kavramın tam anlamı ile anlaşıldığı da söylenememektedir. Mandan Sarup (2004) bu durumda postmodernizmin yüksek modernizme karşı bir eleştirisi sonucunda meydana geldiğini savunur (Sarup, 2004: 206). Postmodernizm kelimesinin önünde yer alan post- İngilizcede öne ektir, 'bir şeylerden sonra, sonrası, sonraki ...den sonra gelen' ilave eklenti ve ekleme anlamlarında kullanılmaktadır (Özdemir, 2020: 44). Bu kavram herhangi bir tanıma indirgenemeyecek bir karmaşıklığa, düzensizliğe sahip olsa da postmodernizm öncelikle modernlikle bir hesaplaşmadır; bu yönüyle kuşkusuz içinde modernizm karşıtlığını ya da modernizm öncesini de barındırmaktadır (Jameson , Lyotard & Habermas, 1994: 10). Böylece postmodernizmin meydana gelmesine aracılık eden dönem modernist dönemdir. Modernizm, bilimsel bilgi, teknoloji, endüstriyalizm, uzmanlık, teknikleşme, laiklik, demokrasi ve bireyselleşme ekseninde toplumsal yaşam alanlarının düzenleyicisi olan bir projedir. Postmodern anlayışta ise insan aklı merkezde yer alırken, nesnel bilginin büyük önem taşıdığı modernizme bir tepki olarak meydana çıkmıştır (Özdemir, 2020: 45).

Postmodernlik kavramı çoğulculuk ve açık demokrasi üzerinde yoğunlaşarak bütüncül ve baskıcı siyaset anlayışının yerine geçer. Bu kavram 1960 yılında New York'ta yer alan eleştirmenler ve sanatçılar arasında meydana gelen bir kavramdır. 1970'lerde ise Avrupalı kuramcı Jean-François Lyotard *Postmodern Durum* isimli eseri ile modern çağın meşrulaştırıcı biçimde yarattığı söylemlerinin (büyük anlatıların) bilim eylemleri temelleri ile bireylerin özgürleşmesine ve ilerlemeye yönelik evrenselleşmiş bilgiyi öğretmek adına gerek duyulan birliğin felsefe aracılığı ile sağlanabileceğine karşı çıkmaktadır. Böylece postmodern kuramla evrensel bilginin eleştirisi yapılmaya başlanmıştır (Sarup, 2004: 188).

Postmodernlik bilginin eleştirisi olarak dil ve iletişim konusunda farklı bir teori benimsemektedir. Modernistler söylenen ile nasıl söylendiği arasında yaşanan tamamlanıcı bir ilişkinin olduğunu savunurken. Post-strüktüralist (yapısalcılık sonrası) düşünce ise bu durumun sürekli birbirinden koparak yeni birleşimler içerisinde yeniden meydana geldiğini savunur. 1960'lı yıllarda Derida'nın, Martin Heidegger'i yorumlaması ile başlayan bu yeni yapısöküm akımı, postmodern düşünce içerisinde yer alır. Yapısöküm felsefi olmaktan ziyade metinler hakkında düşünme ve bunları okuma

yönelimidir (Harvey , 1997: 66-67). Böylece postmodernler, epistemolojik bakış açısını reddederek yerine yorum bilimini yerleştirmektedirler. Lyotard'da olduğu gibi “*dil oyunu*” veya Foucault'da olduğu gibi “*güç söylemi*” gibi niteliği kazanmaktadır. Böylece hiçbir metnin diğer bir metin üzerinde hiçbir üstünlüğü kalmamaktadır (Tekeli, 2017 :11). Postmodernite neredeyse tüm istem ve totaliter yapılara karşı bir duruş sergileyerek farklı ve çokluğun kendisini ifade edebilmesine yol açan minör anlatının söylemidir. Özellikle modernliğin bilgi ve bilimde farklı anlatılarına imkân tanımayan majör söyleme karşı olan sorgulamadır. Bu sorgu ayrıca dil oyunların, politikalara, sistemli teorilere ve totaliter dil oyunlarına yöneliktir. Bunun sebebi ise totaliter yapıların, egemen olan söylemi meşrulaştırma özelliğinin olmasından ötürü postmodernizm tümel olana değil çokluk ve farklı olanın ne olduğu üzerine düşünme biçimidir (Kılıç, 2015:108). Böylelikle postmodern düşünürler Marxçılığa ve Yapısalcılığa karşı çıkmaktadırlar. Bununla birlikte örtük olanın açığa çıkarılmadığı tüm kuramlarada tepki göstermektedirler (Sarup, 2004: 189).

Postmodern tartışmalar üç farklı kategoriye ayrılabilir. İlki Daniel Bell'in de dahil olduğu geleceğe yönelik bilimsel çalışmalarıdır. Bu çalışmalar, teknolojinin nasıl geliştiğini, hangi tür bir toplum olduğunu, nasıl bir kapital birikim sonucunda yaratacağını ve postendüstriyel toplumların nasıl bir kültür içerisinde yer alacağı üzerine akıl yürütmeler yapmaya çalışır. Büyük değişimlerin olacağına dair öneriler veriyor olsa da pek çok bakımdan bugünkü toplumsal yapının bir uzantısı olarak kabul edilebilmektedir. İkinci tür yaklaşımda ise görgül çıkış noktasına sahiptir. Düşünce ve sanat alanında yaşanan oluşumları inceleyerek bu gözlemler sonucunda postmodernin ne olduğuna dair yorumlar ve genellemeler yapmaktadır. Bu genellemeler Giddens ve Jameson gibi toplumların evrimlerine yönelik benimsemiş oldukları kurumsal çerçeve içerisinde yeni bir aşama olarak sunulmaktadır. Üçüncü grupta ise modernizmin bilim ve bilme olan yaklaşımı sorgulanmaktadır. Bilgi ve bilime olan yaklaşıma dair bir kopuşun olduğunu ve bu kopuş sonucunda insanların düşünce ve duygularında kendilerini yeniden üretip özgürleşme çabası oldukça açıktır (Tekeli, 2017: 10). Postmodern düşüncenin gelişimine katkı sunan çok sayıda düşünür bulunmaktadır. Tüm düşünürlerin bu bölüm altına incelenebilmesinin mümkün olmamasından ötürü bu düşünce akımının gelişimine katkı sağlayan bazı düşünürlerle yer verilecektir. Bunlardan ilki Fredric Jameson'dur. Jameson postmodernizmi, değişimlerin ve modifikasyonların

belirlenmesinden meydana gelen olasılık durumunun kurumsallaştırılması olarak tanımlar. Postmodernizmin diğer düşüncelere kıyasla çok daha insanca ve insan özgü olan bir dünya olduğunu ve postmodernin kendisi, içerisinde bir kültür ürününün oluşturduğunu savunur (Jameson, 2011: 9). Jameson, postmodern özelliklerinden biri olan ve oldukça göze çarpan başka bir yanının olduğunu savunarak; birbirinden oldukça farklı kabul edilen kültür eleştirileri, pazar araştırmaları, ekonomik tahminler, sanat gösterileri veya film festivalleri, dinsel canlanmalar vb. analizlerinin postmodern dönemle yeni tarzda “postmodern kuram” olarak tanımlanabileceğini, kendi içerisinde belirli incelemeleri gerektirmektedir. Postmodernizm kuramı, herhangi bir araç olmadan sistem, çağ veya mevcut durum gözetmeden bilgisine sahip olmadığımız herhangi bir konuda içerisinde yaşamış olduğumuz çağın nabzını ölçme biçimlerinden birisi olduğunu savunur (Jameson, 2011: 11). Ulrich Beck (2011) modernleşmenin eleştirisini yapan isimlerden bir diğeridir. Modernleşmeye yönelik eleştirisini “*Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*” isimli çalışmasında “Risk” kavramı üzerinden ele almaktadır. Modernleşmenin sonuçları olarak meydana gelen tehlikelere ve emniyetsizliklerle birlikte sistemli mücadele olarak risk kavramını kullanmaktadır. Bu riskler modernleşmenin tehdit edici olan şüphe ve tehdit edici kuvvetin küreselleşmesi sonucu bağdaştırılabilecek bir sonuçtur. Beck’in “risk” olarak bahsetmiş olduğu şeyin algılama yeteneklerini aşan radyoaktiviteden bahsetmektedir. Bu durumun geri döndürülemez zararlara yol açtığını gözle görülmeyen nedensel yorumlara dayanmaktadır. Bu nedenle Beck’in bahsetmiş olduğu risk kavramı bilimsel ve bilimsel olmayan bilgi çerçeveleri içerisinde yer alır (Beck, 2011: 25). Başka bir postmodern eleştiricisi olan Daniel Bell, “*Sanayi-ötesi Toplum*” olarak tanımlamış olduğu günümüz toplumunu endüstriyel açıdan, mesleki açıdan, kültürel açıdan ve ideolojik açıdan olmak üzere temel özelliklerinin olduğunu vurgular. Bell, sanayi-ötesi toplumunun can damarının bilgi olduğunu belirtir. Bell’in değimi ile ‘*kodlanmış bilgidir*’. Sanayi ötesi toplum ile özel veya somut bir toplum tasviri bulunmamaktadır. Gelişmiş Batı toplumlarınca yeni gelişen sosyal ve toplumsal düzenin tanımlayan bir paradigmadır (Slattery, 2014: 462-466).

Modernizmin bilim ve bilme olan yaklaşımını sorgulayan postmodern düşünür Jean François Lyotard’ın *Posmodert Durum* (2013) ismini vermiş olduğu çalışması büyük yankı uyandırmıştır. Lyotard, kitabında gelişmiş toplumlarda bilgi ve bilimin konumunu, dönüşümünü ve durumunu betimlemeyi amaçlamıştır. Postmodern dönem içerisinde en

gelişmiş olan toplumların “bilgi nedir?”, “nasıl üretilir?”, “nasıl organize edilir?”, “çağdaş toplumlarda nasıl iş görür? Sorularına modernitenin anlatı söylemine yönelik sorgular ile dönüştürülmüştür. Problemlere yönelik asıl meselesinin temsil krizini aşabilme yollarını aramaktadır. Bu yöntem için dildeki incelemelere yani dilbilimine başvurmuştur. Bu olguların incelenebilmesi için “dil oyunları” kavramından yararlanmıştır. Bilim ve bilgi arasındaki temel görüşü “consensus” arayışı olmadığını ve mantığa aykırı olan *paraloji* pratiğini karasızlıklar arayışı olarak görmektedir. Bu nedenle bilginin artık iç tutarsızlığının düzelebileceğine dair bir umudunun bulunmadığını söyler (Lyotard, 2013: 11-17). Postmodern anlayışının toplumsal açıdan getirilerine genel hatları ile bakılacak olursak; Kaya’nın, postmodernliğe yönelik tanımında; Birinci Dünya Savaşından sonra toplumun paramparça hale geldiğini, toplumun artık klasik olan ideallere ülkülere ve önceliklere sahip olmadığını yani yekpareliğini yitirdiğini savunur. Yekpareliğin yitimi sonucunda dünyanın güvensiz bir yer haline geldiğini böylece toplumun birbirinden ayrılmış olan monaflara dönüştüğünü belirtir. Postmodern olgusunun sürekli kendisini yenilemeye çalıştığını söyleyen Kaya, tüm Batılı kültürlerin, küreselleşme ile büyük dünyanın küçük köylere dönüştüğünden bahseder. Artık küçük köyler haline dönüşmüş olan dünyanın asi bir ergen gibi, her şeyi protesto eden, geleneksel olan her şeye karşı çıkan ve herhangi yaşanacak meta-öyküsüne karşı olan *monodlar*¹ olduğunu savunur. Bu dönemde herkesin düşüncesi ve fikrinin önemsendiği bununla birlikte herkesin düşüncesinin eşit öneme sahip olduğu bir dönemdir. Aydınlanma’nın fikrinin temelinde yatan dünyayı kurtarma gayesi, postmodern insanın pek umurunda değildir. Kaya, postmodern dünyanın Amerikalı filozof Paul Feyerabend’in “ne olsa uyar” sözünün benimsenmiş olduğu bir dünya olduğunu savunur. 1980’lerden sonra ve günümüzde yaşamış olduğumuz zamana kadar olan dönemi yalnızca postmodern kavram olarak tanımlamakla kalmadığını ayrıca *post-sosyal, post-tarihsel, post-ideolojik, post-ütopik, post-politik, post-faşist, post-estetik, post-gelişimsel, post-devrimsel, post-koloniyle, post-endüstriyel, post-kültürel, post-metafiziksel, post-*

¹ Alman filozof Gottfried Wilhelm von Leibniz’in metafiziğinde basit, başka hiçbir şeye indirgenemez ve yok edilemez birim; evrenin ve evrendeki bileşik şeylerin kendisinden meydana geldiği en küçük birlik, kendi içinde, maddi tözlerden farklı olarak, güçler içeren psişik etkinlik merkezi ya da etkin töz (Cevizci, 1999: 606).

hümanist, post-insan, post-varoluşsal, post-absürt, post-erkek, post-beyaz, post-heroik, post-filozofik, post-avantgarde, post-inovasyon, post-mimetik, post-protestan, post-Marxist, post-Amerikancı, post-çağdaş vb. olarak da adlandırılmaktadır. Tüm bu söylemler artık üst-söylemin egemenliğinin son bulduğunu bizlere göstermektedir. Kaya, ayrıca postmodern çıkışı üzerinde, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının sonuçlarından olan Avrupa'nın dünya üzerinde yaşadığı güç kaybı sonucunda Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın bir numaralı gücü haline geldiğini söyler. Bu bağlamda dünyanın bulamaç tarihsiz, kitlelerin milletlerin ve kavimlerin cadı kazanı olan ve meta öyküsü olmayan Amerika'nın postmodernizm aracı ile dünyayı kendine benzettiğini savunur. Amerikan modernleşmesini dünyanın yavaş ve uzun çabalar sonucunda ulaşmış olduğu modernizme, laboratuvar şartlarında elde ederek bir anda modernleştiğini savunur. Eklektik kültüre sahip olması sonucu evrensel bir anlayışa yükselememiştir. Ancak postmodernizm ile tüm dünyaya meta öyküsünü bir salgına benzeterek yaydığını savunur (aktaran Özdemir, 2020: 46-47).

II. BÖLÜM

NEOLİBERAL ETHOLAR EŞLİĞİNDE ÖZNENİN YÜKSELİŞİ ve YENİ ARAYIŞLARA DOĞRU

Bu bölümünde ele alacağımız konu “geç modern dönemle birlikte “kutsala” olan dönüşün arka planını oluşturan yeni kapitalist kültür ve onun temel dayanağını oluşturan neoliberal anlayıştır. Bu yeni ekonomik sistemin dayattığı, kültürel, siyasal ve toplumsal formlar özneyi nasıl şekillendirdiği ve bu yeni neo-öznenin yaşamını yeniden nasıl tesis ettiği ele alınacaktır. Yeni manevi arayışların oluşumunda yer alan tüketim, modernleşme, bireyselleşme, neoliberal toplumsal yapının sosyo-kültürel temelleri bu bağlamda önemlidir. Bu nedenle kutsallık alanında yaşanan bu değişimler, bireysellik, tüketim, yabancılaşma, rekabet gibi neoliberal değerlerin bireyler ve benlikleri üzerinde ne gibi sonuçları meydana getirdiğini incelemek hedeflenmektedir. Modern toplumdan günümüz geç modern topluma kadar “kutsala” olan bakış açısının değişimi ve dönüşümü kısaca ele alınarak ardından yeni manevi arayışların meydana gelmesinde aracı olan gelişmeler ve yeni manevi arayışlara olan yönelimler incelenecektir.

2.1. Yeni Kapitalizmin “Küresel Aklı”: Neoliberalizm

Sanayileşme ile başlayan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel dönüşüm toplumsal yapıyı derinden sarsarak köklü değişimlerle neden olmuştur. Kapitalistleşme adı altında başlayan bu süreç aynı zamanda liberal bakış açısı temellendirilmiş ve bireyin içinde yaşadığı sosyal dünyanın retoriğini belirlemiştir. Bu değişim modernizmin krize girmesi ve postmodern tartışmalarla birlikte devam etmiş, yeni dünya düzeninin temelleri post-kapitalizm, neoliberalizm, tüketim toplumu, endüstri sonrası toplumu, postseküler yaşam gibi kavramlarla açıklanmıştır. Nitekim bu değişimler küresel düzeyde ortaya neoliberal ethosla bireylerin yaşam biçimini, duygularını, yaşamı anlamlandırma şeklini ve kurumlarla girdiği ilişkiyi belirlemiştir. Dolayısıyla bu yeni kapitalist kültürü analiz etmenin önemli girişimlerinden biri de neoliberal anlayışı çözümlemek ve anlamaktır. Böylelikle bireylerin, yaşamın ontolojik ve sosyolojik temellerini nasıl kurduğunu daha iyi ortaya koyabiliriz.

David Harvey (2015), “*Neoliberalizmin Kısa Tarihi*” isimli çalışmasında Neoliberalizm için; 1930’larda yaşanan büyük çöküşle birlikte kapitalist düzenin ciddi

anlamda tehdit altında olduğunu belirtir. Bu tehditle beraber geçmişte yaşanan kötü koşullara geri dönülmemesi adına, İkinci Dünya Savaşı sonrası devlet biçimlerinin ve uluslararası ilişkilerin yeniden şekillendirilmeye başlandığını ifade etmektedir. Neoliberalizmin amacını, devletler arası jeopolitik düşmanlıkların yeniden nüksetmemesi adına yaratılan yeni küresel bir akıl olduğunu da belirtmektedir. Böylece neoliberalizm ile barış ve iç huzur sağlanacak, barış ve iç huzurun sağlanması için ise sermaye ile emek sınıfları arasında uzlaşma hedeflenecekti. Bretton Woode anlaşması ile uluslararası alanda yeni dünya düzeninin kurulması sağlanmış ve uluslararası ilişkilerde istikrarı sağlayacak olan Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF ve Basel’de yer alan Uluslararası Demeler Bankası gibi kurumlar meydana getirilmiştir (Harvey, 2015: 18). Kapitalizmin kontrollü gerçekleşen bu altın çağı, 1970’li yıllarında yaşanan şiddetli ekonomik krizler sonucunda durma noktasına gelmiştir. Bir gecede dört katına çıkan petrol fiyatları, artan işsizlik ve kontrolü kaçmış enflasyon gibi birbiri ardına baş gösteren krizlerin sonucunda yeni liberal kültür kendisine çıkış yolları aramıştır. Yeni kapitalist kültürü anlatan ve krizi aşmanın yöntemlerinden biri olan “neoliberal” anlayış bu değişimlerle birlikte ortaya çıkmıştır. Serbest ticaret ve serbest piyasalar etrafında şekillenen bu ekonomik model, dünya çapına yayılmış siyasi ilkeler bütünü olarak da adlandırılmıştır. 1980’lerde öne çıkan paradigma veya bu ekonomik modele karşılık gelen geniş ve genel bir kavram olan neoliberalizm, içerisinde yalnızca ekonomik modeli barındırmamakla beraber çeşitli pek çok alanı ve kolları bünyesinde var etmektedir (Streger & Roy , 2010 : 8).

Neoliberalizm hakkında kesin bir tanım yapabilmek oldukça zordur ancak önemli düşünürler tarafından yapılmış pek çok tanım yer almaktadır. Streger ve Roy (2010), neoliberalizmi kavramlaştırabilmemizin en kısa yolunun iç içe geçmiş olan ideoloji, yönetim biçimi ve politika boyutları ile tanımlamaktadırlar (Streger & Roy, 2010: 11). İdeolojiler; bazı önemli gruplar tarafından gerçek olarak kabul edilen, yayılan ve paylaşılan kalıplaşmış inanç sistemleridir. Althusser’e göre; kendine ait herhangi bir tarihe sahip olmayan ideoloji, var oluşunu maddi bir biçimde üreten bireylerin biricik olumlu gerçekliğinden oluşan ve içerisinde boş olduğu katıksız düş olarak tanımlar. Kısacası ‘ideolojiyi imgesel bir kuruluş olarak görülmektedir (Althusser, 2003: 70-80).

Bahsedilen bu ideolojiler egemen güç yapılarının ve siyasi çıkarların meşrulaştırılması adına ideoloji kodlayıcıları tarafından meydana getirilmişlerdir. Neoliberalizm kodlayıcıları: uluslararası büyük şirket yöneticileri, etkili gazeteciler, kurumsal lobiciler, geniş halk kitlelerine hitap eden entelektüeller, devlet bürokratları ve politikacıları da içerisinde barındıran küresel güç elitleridirler. Neoliberalizmin baş savunucuları olan elitler kamusal söylemi, tüketici ve serbest piyasasını idealize edilmiş imgeler bütünüyle donatmışlardır (Streger & Roy, 2010:13). Streger ve Roy’a göre neoliberalizmin ikinci boyutu ise Fransız düşünür Michel Foucault ’un “yönetimsellik” olarak tanımlamış olduğu belirli mantık ve güç ilişkilerine dayanan yönetim biçimleridir. Bu durum Foucault “*şeylerin idaresi yoluyla insanların yönetilmesi*” ismini vermiş olduğu pratiğe işaret etmektedir. Foucault’a göre liberalizmin temelinde bulunan özgür bırakılarak yönetilmenin politik teknolojisidir (Foucault, 2013: 25). Neoliberal yönetimselliğin temelinde, ademi merkeziyetçilik; kişisel çıkar ve rekabet gibi girişimcilik değerleri ile donatılmıştır. Devletin elinde olan yetkinliğin bireylere geçmesinin ardından “kendi kendini yöneten” serbest piyasanın hükümet politikası olarak kabul edilmesini destekler. 1980’lerde devletin “yeni kamu yönetimi” neoliberal yönetim anlayışını hayata geçirerek vatandaşlarını “müşteri” olarak tanımlarken, yöneticileri “girişimci ruhlar” olarak tanımlamaktadır. Son olarak üçüncü boyut politikadır. Neoliberal politikalar ‘D-L-P Formülü’ adı verilen politikalar. Bu politikalar: 1) ekonomik serbestleşme 2) ticaret ve sanayinin serbestleşmesi 3) kamu mülkiyet işletmelerinin özelleştirilmesidir. Bu politikalar çerçevesinde sosyal devlet anlayışından uzaklaşarak; refah, sosyal hizmetlerden uzak, yeni ticari kentsel alanların yaratımı, hükümetin küçültülmesi, sendikalaşma karşıtı yapılanmalar gerçekleştirilmiştir (Streger & Roy, 2010: 14). Bu anlayışla birlikte bireyler kendini yeni bir rekabet, başarı ve yönetimselliği temel alan bir kapitalist kültür içinde de konumlandırmaya başlamıştır.

Mali krizin yaşandığı en keskin dönemde bile tartışmaya kapalı bir şekilde ortaya atılan “bırakınız yapsınlar” söylemi kendini her türlü çevreye dayatmıştır. Bu durum: “devletin geri dönüşü” “neo-klasik teorinin ölümü”, “Keynes’in rövanşı” ve “neoliberalizmin sonu” gibi söylemler yanlış ve tehlikelidir (Dardot & Laval, 2012: 2). Dardot ve Laval “*neoliberalizm ile işimiz bitmedi*” mottosu ile başlamış oldukları “*Dünyanın Yeni Akli Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*” adlı kitaplarında neoliberalizmin gelip geçici olmadığını, hatta ekonomik kriz ile dahi geçip gidecek bir

şey olmadığını savunur. Neoliberalizmin yalnızca iktisadi politika olmadığını yaşama, düşünme ve hissetme biçimi olarak nitelerler. Tam olarak ise “varoluşumuzun biçimi”, yani “kendimiz ve başkaları” ile ilişki kurma biçimimiz olduğunu da savunmaktadırlar. Neoliberalizm “modernite” yolu üzerinde olan tüm toplumların yaşam normlarını bize açıkça da göstermektedir (Dardot & Laval, 2012: 1). Bütün bu değişimler tezin de konusunu oluşturan bir anlam krizine yol açmış ve yeni pratiklerin, anlayışların, yaşam tarzının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yeni neoliberal kültür bireylerin yaşamını, varoluşunu ve eylemlerinin kontrolünü içeren pratikleri ortaya çıkarmıştır. Nitekim tekrardan Foucault’ya atıfla bu durumu neoliberal yeni yönetim ve sanatı olarak tanımlayabiliriz. İçinde çok farklı mekanizmaları barındıran bu yönetsellik devlet iktidarını dışarda bırakmadan ama ondan farklı çok sayıda yeni aktörün ortaya çıkması ile açıklanmaktadır. Neoliberalizm, eleştirel şekilde ele alınan pek çok metinde neoliberalizmin salt ve yeni bir ideoloji olmadığı, ancak ideolojinin “koşul ve tekniklerinin değişim geçirmiş hali” şeklinde ele alınmıştır. Koşulların egemen sınıf veya devlet tarafından belirlenmediği, günlük pazar da mal alıp satma deneyimleri ile üretilen, ardından toplumun imgesi haline gelmiş ve tüm toplumsal alanları kapsayan “fikirler piyasası” ideolojisiidir. Aynı zamanda neoliberalizm yalnızca siyasal alana veya devlet idealine bağlı olmayan, insan varoluşunun tamamına ait bir ideolojidir (Read, 2012: 83). Ekonomik temelli bir devrim olarak görülse de asıl devrim insan ruhsallığının dönüşümü üzerine yapılmıştır. Ekonomik husus bu sürecinin yöntem kısmını kapsar. Asıl amaç ise kalbi ve ruhu değiştirmektir (Rossi, 2018: 128).

Neoliberalizmin söylemsel alandaki bu dönüşümü siyasal propagandadan çok insan doğasına ve toplumsal varoluşsal bir anlam olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle neoliberalizmin başarısı veya başarısızlığı siyasal program olarak öne çıkarılması yeterli değildir. Neoliberalizmi ideolojisinin temel sorunsalları olan; kavram, iktidar, var olma ve öznellik kiplerinin kesişmesini yeniden incelemek gerekmektedir. Michel Foucault gibi post yapısalcılarla, Antonio Negri gibi Neo-Marksistlerce yürütülen iktidarın doğası üzerine “söylemler” veya “ideolojiler” ile maddi varoluş ilişkisi arasındaki bu durumların soyut doktrinler veya tartışmalar olmaktan çıkarak günümüzü anlama ve dönüştürmenin somut bir şekilde anlaşılması, neoliberalizm ile yüzleşerek ortaya konulması gerekmektedir. Foucault’un vermiş olduğu derslerde neoliberalizm projesi üzerinde eleştirel bir biçimde ele almakla kalmayarak, hakikatin ve öznenin nasıl üretildiğini ele

olarak günümüzü anlamamıza yardımcı olmaktadır (Read, 2012: 83). Yeni toplumsal gerçekliklerin ve hakikatlerin inşası yeni bir özne anlayışını ortaya çıkarmakta ve bu yeni anlayış bireyleri belirli ethoslar dayatmaktadır.

2.2. Neoliberalizm ve Yeni Öznenin Yükselişi

Her toplumsal yapı değişimlerle birlikte kendisine uyumlu olan bireylerin yaratmaya çalışmaktadır. Bu nedenle neoliberalizm varlığını düşlediği toplumsal yapıyı gerçekleştirebilmek için uygun bireyler imal etmektedir. Neoliberalizmin birey hedefi, bireyin varoluşunu tümünden değiştirip dönüştürmeyi hedeflemektedir (Dardot & Laval, 2018: 249). Böylece neoliberalizm bireylerin eylem alanlarını yeniden yapılandırarak yeni varoluş tarzını dayatmaktadır. Bireyin, bedensel algısı, işi ve iş yerine olan tutumu, duygu durumları, jest ve mimikleri gibi nerdeyse bireyin tüm bedenine ve ruhuna yönelik gerçekleşen bir müdahaledir. İtalyan yönetmen Pier Paolo Pasolini'nin de aktardığı gibi neoliberalizmin bireyler üzerindeki etkisi “*insan olma biçimleri*” şeklinde dayatan siyasi projelerdir (Rossi, 2018: 125).

Günümüzün neoliberal anlayışı; gittikçe yoğunlaşan, genişleyen, olumsuz sonuçları doğuran ancak herhangi bir direnişi veya başkaldırıyı potasında eritebilen, aşırıya kaçan bir yönetim tarzına tanıklık etmekteyiz (Foucault, 2015a: 26). Yeni yönetimin bu aşırılıklarından en belirginini olup liberalizmden de kendisini ayırdığı ilkelerden biri de “*rekabet*” ilkesidir. Neoliberalizmin piyasadaki rekabetin her alanına yayılarak maksimum hacme erişmesi gerekli görülür. Bu rekabeti yalnızca şirketler arasında yaşanan bir ekonomik pratik olarak görmemeliyiz, burada bahsedilen rekabetin bireyin kendi içerisinde gerçekleşecek olan yönetim stratejisini de oluşturmaktadır. Kısacası burada hedeflenen bireylerin kendisini birer şirket gibi görüp tıpkı bir şirketi yönetir gibi de kendisinin yönetimini sağlaması beklenir (Foucault, 2015a: 128). Bu noktada bireyin özgürleştiğini sanabiliriz ancak bir eli ile bireye özgürlük sunan neoliberalizm diğer eliyle bu özgürlüğü baskı, denetim ve yükümlülükler ile kısıtlayarak büyük sistemin çarklarını döndürmeye çalışan bireyler olmaya devam ettirmektedir (Foucault, 2015a: 55). Burada toplumsal ilişkiler için rekabet, normdur. Özgürlük de rekabet gibi olmazsa olmazdır. Biri olmadan diğlerinin varlığından söz edemeyiz (Dardot & Laval, 2012: 188). Byung Chull Han ‘ın *Şeffaflık Toplumu* eserinde belirttiği gibi günümüz neoliberal toplumunda özgürlük diyalektiği ile karşı karşıyayız. Her yerden

pompalanan “sınırsız özgürlük” söylemleri özneyi özgürlük sarhoşluğu içerisinde sersemletir. Bu sersemlik içerisinde olan özne, iktidarın yeni kontrol mekanizması için kullanmış olduğu özgürlüğün kendisinin, kısıtlamalar yarattığının farkına varamaz. Böylece iktidar sağlamış olduğu yeni yumuşak özgürlük şiddetini kullanarak öznelerin kontrolünü sağlamaktadır (Chull Han, 2017 : 67-72).

Günümüz toplumu, ticaret etkisinde olan bir toplumdan ziyade rekabet dinamiğine tabi olan bir toplumdur. Foucault’a göre bu toplum *süpermarket toplumu değil, şirketler toplumdur*. Yeni neoliberal toplumda yaratılması hedeflenen “*homo economicus*” teorisidir ancak burada “*homo economicus*” mübadelenin bir partneri değil kendisidir (Foucault, 2015a: 128). Etik ve olası ekonomik çatışmaların etkisiz hale dönüştürülmesi hedeflenen bu teoride insan ekonomik buyruğunun kendisi haline dönüşmüş bir biçimdir (Lemke, 2016: 102). Homo economicus artık bir şirket, bir girişimci veya kendi kendisinin şirkettir. Bu anlayış oldukça önemlidir, çünkü neoliberallerin tüm analizlerinin temeline artık mübadele partneri olarak “kendisinin sermayesi”, “kendisinin şirketi”, “kendisinin üreticisi” anlamına gelen homo economicus anlayışı görülmektedir (Foucault, 2015a: 190).

Neoliberal akılsallık sonucunda yaratılmaya çalışılan “homo economicus”, günümüzün “yeni özne” biçimidir. Sanayi toplumunun eseri olan “üretici özne” artık sadece maddi üretimin arttırılmasını değil, üretimi ve tüketimi teşvik eden bir özne olması da gerekmektedir. Bu özneler sadece üretici değil, yaşamının her alanında “refah”, “haz” ve “mutluluk” üreten özneler olmalıydı. Bu durum siyasal ekonominin paralelinde olan yeni bir alanı psişik iktisadiyi niteleyen bilimsel bir psikolojiyi meydana getirdi. 18. Yüzyılda insanları yöneten “zevk” ve “acının” yeni iktisadi, iktisadi mekanik ve duyumların psiko-fizyoloji arasındaki ilişkidir (Dardot & Laval, 2012: 365). 20. Yüzyılın sonunda yeni psişik işleyişleri meydana getirdiği, “şirket-insan”, “girişimci özne” veya “neo-özne” figürünü söylemler ve kurumsal pratikler içerisinde çıkarabilmekteyiz (Dardot & Laval, 2012: 362). Yeni neo-özne’nin yaşamını temellendirdiği değişkenler; mutluluk, başarı, girişim, rekabet, başarı ve hazdır. Dolayısıyla söz konusu ölçütlere sahip olma çabası bireyde kaygı, toplumsal sancılar ve belirsizlik yaratarak yaşam deneyimlerini şekillendirmektedir. Bu yeni ortaya çıkan neoliberal özneyi Foucault’nun çalışmalarına atıfla anlayabilmekteyiz. Read’in aktardığına göre College de France’ta Aralık 1970’ten Haziran 1984’teki ölümüne kadar vermiş olduğu dersler ve pek çok

çalışmasında neoliberalizmi eleştirel biçimde ele almakla birlikte hakikat ve öznel deneyimlerinin nasıl üretildiği hakkında derin sorgulamalarda bulunmuştur (Read, 2012: 83). Özneliğin eleştirisi, söylediğimiz ve düşündüğümüz şeylerin öznesi olarak kurmuş olduğumuz olayların tarihsel birer eleştirisi. Bilgi, iktidar ve etik üçlüsünün bir araya gelerek gerçekleştirmiş olduğumuz ve sonucunda öznenin yaşamış olduğu deneyimlerini kurma biçimi ve kendimizi özne olarak tanıma ve kabullenme biçimimizdir (Foucault, 2015a: 15). Belli kurumların, pratiklerin ve bilme aygıtlarının temelinde ortaya çıkan iktidar anlayışların bireylerin özneliğini kurma biçimi ve deneyimleri üzerinden etkilidir. Nitekim çalışma içinde tartıştığımız spiritüel faaliyetler ve onların uygulayıcısı olan kişiler bu yeni neoliberal yaşam kültürü içinde bireylerin özneliğini şekillendirmektedir.

2.2.1. Foucaultcu Anlamda Öznellik ve Neo-Özne

Michel Foucault'nun öznesi geleneksel toplumdaki modern topluma geçen yapı içerisinde şekillenen insandır. Foucault, bedeni ve kimliği ile var edilmeye çalışılan bu insanın öznelere dönüştürülme sürecinin arkeolojisini yapmaktadır. Ancak Foucault çalışmalarındaki temel sorununun 'özne' den ziyade öznel deneyimler olduğunu da ısrarla belirtmektedir. Öznel deneyimlerin evrensel yapılar ile incelenemeyeceğini, her bir özneliğinin kendi içerisinde tekil olduğunu bu nedenle de deneyimlerin kendi tekil tarihsellikleri ile spesifik bir bakış açısında incelenmesinin doğru olacağını belirtir (Foucault, 2005: 11). Foucault, yaratılan öznellik deneyimlerini iktidarın sorunsallaştırmalar ile yaratıp, geliştirilip ve dönüştürdüklerini de savunmaktadır. Bu sorunsallaştırmalara örnek olarak yaşam, hastalık, delilik, suç, emek ve cinsellik gibi deneyimlerin sorunsallaştırmalar aracılığı ile oluşturulan süreçlerin birer tarihidir (Foucault, 2005: 13). Bilgi, iktidar ve etik üçlüsü ile oluşturulan sorunsallaştırmalar bilgi alanını: deneyimler ve belirli kurallar içerisinde üretilen hakikatler üzerinden ele alırken, belirli kurallar ve normlar içerisinde bulunan iktidar alanını tanımlar. Son olarak da etik iktidar alanları dahilinde bireyin kendisi ile olan ilişkisinin bir araya geldiğini savunur.

Tüm bunlarla birlikte bireylerin kendisinin tarihsel ontolojisini yapmak gerekmektedir. Bilgi öznesi, iktidar ilişkileri öznesi ve kendi eylemlerimizin etik öznesi olarak insanların nasıl öznelere dönüştürüldüğünü anlamamıza yönelik sorular, günümüz yeni "girişimci öznesinin" de tarihselliğini incelememize yardımcı olacaktır. Bu soruların yanıtları için öznesi olarak görmüş olduğumuz deneyiminin bilgi alanına ve o alana özel

söylemler, pratikler ve beraberinde gerçekleşen hakikat oyunlarını incelemek gerekmektedir. Aynı şekilde ikinci sorunun yanıtı, içinde iktidar ilişkileri ve teknolojinin kısacası tarihsel biçimde kurulmuş olan deneyim pratiklerini düzenleyen normatif sistemdir. Son olarak üçüncü sorunun yanıtıysa günümüz “girişimci öznesinin” de tarihselliğini anlamamıza yardımcı olacak olan insanların kendisi ile olan ilişkilerinin bireylerin tarihsel bir deneyim öznesi olarak kurmasını kabullenmesini ve oyunlarının analizini yapmamız gerekmektedir (Foucault, 2005: 14). Tüm bu üç temelin birbirine bağlı olduğunu söyleyen Foucault, ayrıca da her birinin var olmasının diğerinin varlığına bağlı olduğunu da savunur (Urhan, 2010: 75).

17. yüzyılın sonlarında Batı toplumlarının yeni bir iktidar biçimlerine hâkim olduğunu savunan Foucault, bugüne kadar hukuksal-söylemsel olarak ilerleyen sınırlayıcı ve negatif olan iktidarın artık var olmadığını savunur. Hükümdarın iki dudağı arasında olan yaşam hakkı yerini yaşamı destekleyen, üretken ve yaşamı arttırmayı hedefleyen yeni pozitif bir iktidar modeline bırakmıştır. Bu iktidar modeli bireylerin tohumuna kadar ulaşp, bedenlerini ele geçirdiği söylemlerine, hallerine veya tavırlarına gündelik yaşamlarına ‘kılcal’ damarlar şeklinde sızarak kendisini var etmektedir (Foucault , 2012: 23). Chul Han, Foucault’nun yeni iktidar modelini destekler nitelikte ele aldığı “*Şiddetin Topolojisi*” eserinde modern öncesi egemenlik anlayışı ile modern toplum egemenlik anlayışında şiddet olgusunda yaşanan değişiminden bahseder. Chul Han;

“Modernite öncesi egemenlik toplumunun bir kan toplumu olarak sona erışı, şiddeti topolojik bir dönüşüme maruz bırakır. Şiddet artık politik ve toplumsal iletişimin bir parçası değildir. İletişimin satır aralarına, derinin altına çekilir, kılcal damarlara, ruhun iç mekanlarına sinmeye başlar. Görünürden görünmeze, apaçıktan mahreme, fizikten psişiğe, askeri olandan medyatik olana ve cephesel karşılaşmadan viral bulaşmaya kayar. Etkisini artık konfrontasyon değil kontaminasyonla, yani yüz yüze gelerek değil zehirleyici bir şiddetle, açıktan saldırarak değil bulaşarak, enfeksiyonla göstermeye başlar” şeklinde tanımlar (Chul Han, 2016: 18).

Bu yeni iktidar modeli belirli bir sınıfın diğer sınıf üzerindeki üstünlüğü şeklinde okunmamalıdır. Buradaki iktidar makro ve mikro ilişkiler bütününe işaret etmektedir. Foucault’nun tanımına göre bu *biyo-iktidar* modelidir. Foucault’a göre biyo-politika iki temel üzerinden yaşama müdahale etmektedir. İlki insanların bedenini makine olarak gören “disipline” iktidardır. Bedenin ‘anatomi-pratiği’ olarak isimlendirilen bu durum insanların bedenlerini disipline ederek, uysal ve daha verimli kılınmasını sağlayarak ekonomik sistemin denetiminin bir bütünü haline getirebilmek asıl amacdır. İkincisi ise

“nüfusun biyo-politik” durumudur. Bu durum ile amaçlanan bedeni nüfusun düzenleyicisi olarak kabul edip denetimi sağlamak amaçlanmaktadır (Foucault, 2012: 15-16). Bedenin yeni iktidar modeli ile kuşatma altına alınması sonucunda tüm topluma yayılan, kılcal damarları bulunan yeni tekniklerin gelişimini de beraberinde getirmiştir. Foucault bu tekniklere “dispositif” ismini vererek somut düzenlemeler bütünü olarak ele alır. Dispositif sistem mimari biçimler, kurumlar, ahlaki, bilimsel, felsefi önermelerden oluşur. Bu sistem içerisinde söylemsel olan ve söylemsel olmayan ilişkiler bütünüdür. Dispositifler ve insanlar arasında yaşanan deneyimler sonucunda insan yaşadığı deneyimlerin birer öznesi olarak tanımlanır ve kendileriyle alakalı hakikatleri kabul eder. Böylece iktidar şiddet faktörü olmadan bedeni kuşatır ve bedeni itaatkâr, uysal bir hale büründürür (Foucault, 2012: 18-19). İktidarın bedeni kuşatması sonucunda meydana gelen; idmanlar, kas geliştirme, jimnastik, çıplaklık ve güzellik gibi bedenin yüceltilmesi “sağlıklı beden” için iktidarın uygulamış olduğu titiz çalışmalardan biridir. Bu çalışma sonucunda iktidara karşı bedenin talep edilmesi, ekonomiye karşı sağlığın talebini de beraberinde getirdi. İktidarı güçlendiren şeyler bir yanında da saldırıya maruz kalmasına da neden olabilmektedir. Ancak unutmamamız gereken bir şey varsa o da iktidarın savaşı bırakmayacağıdır. İktidar sadece yer veya şekil değiştirmektedir (Foucault, 2012: 39).

2.2.2. Neo Öznenin Toplumsal Krizi ve Yeni Anlamların Yaratılması

“Birey”, “ruh”, “haz”, “performans”, “belirsiz”, “geçici”, “esnek” ve “akışkan”, gibi kavramlar modernleşmenin beraberinde gelen kavramlardır. (Dardot & Laval, 2012: 361). Bu kavramlar iktidarın bedenleri kuşatmak amacıyla gerçekleştirmiş oldukları söylemlerdir. Her söylemin kendine ait iç düzeni bulunmaktadır. İletişim, düşünce ve eylem için araçlar sunan bu söylem, yalnız uzmanlaşmış ve teknik olarak güçlü tutarlılığa sahip özelliği de bulunmaktadır. (Puris & Hunt , 2014: 23). Yukarda bahsetmiş olduğumuz bu söylemler de bilgi iktidarının birer ürünüdür. İktidar, bilgi gücüyle ‘eylemlerimiz üzerinde eylemde bulunduğu’ ve bu amaçlara ulaşabilmek adına da pek çok bilgi tekniklerini ve biçimlerini kullanarak daha önceden hesaplanmış olan rasyonel eylemler hakikatini yaratandır (Ören, 2015: 160). Bilgi gücünü elinde bulunduran iktidar, bilginin açıklıktan uzak olan statüsünü kullanarak, herhangi bir alanda yaratmış olduğu bilginin yansız veya nesnel olması da beklenemez (Burgelin, 2002: 85). Bunun nedeni ise bilginin iktidar veya güç ilişkileri içerisinde yer almasıdır. Güç kullanımı da beraberinde bilgiyi gerektirmektedir. Elbette muntazam bağlantılara sahip olmayan bir iktidar ilişkilerinden

söz edemeyiz. Çünkü politik bir beden, iktidar-bilgi ilişkisi zemininde bilgi nesnesine dönüştürülmesiyle birlikte müdahale edilebilirliği mümkün hale getirilir (Çelebi, 2013: 516).

18. yüzyılla birlikte birey ve bireyin ne yapması gerektiği ile ilgili yönlendirmeler bilimsel bir söylem temelinde şekillenmiştir. Bu bilimsel söylem şirketler tarafından yaratılmış olan insan söyleminin aynılaşmasıdır. Yeni yönetimde özneler şirketler içerisinde “topluluk” veya “gelişim yeri” olarak kalmamakla birlikte rekabet mekânı ve aracı konumuna sahiptir. Şirketler yaşanmış olan tüm değişim ve dönüşümlerin, piyasada olası taleplerin, uyumun ve sıfır kusurun merkezidir. Şirketin çalışanı olan birey yeni piyasanın isteklerine uyum sağlayabilmek için yeni istekleri kendi üzerinde çalışarak içselleştirme sağlar. ‘Süresiz öğrenimle’, kendini sürekli değişime ve dönüşüme hazırlayan birey bu değişimlere ayak uydurabilmek adına sürekli uyanık olmalıdır. Özneler her daim kendisinin “eksperi”, “kendisinin mucidi”, “kendisinin işvereni” ve “kendisinin girişimcisi” gibi söylemlerle şekillenen öznelerdir (Dardot & Laval, 2012: 369). Bu özne, neoliberal demokrasinin kendisini devam ettirebilmesi adına insanı kendisiyle aynı kategoriye yerleştirmiştir. Öznelere “girişimci özne” veya “neoliberal özne” basitçe “neo-özne” şeklinde isimlendirebileceğimiz öznelere dönüştürmüştür (Dardot & Laval, 2012: 366). Bu öznelerin psikolojik yaşamı, kişiliği, ahlaki ve etik sorumluluğu, benlik ve kimlik sahibi olmanın ne anlamalara geldiği de yine bilgi iktidarının hakikatleri ile yeniden biçimlendirmiştir (Miller, 2008: 593). Zorlama yoluyla bedenleri ‘terbiye etmeye’ ve onları ‘uysallaştırmak’ için insanları boyun eğdirmeye çalışan eski disiplinler, tamamen bitmiştir. Artık söz konusu olan durum, insandan beklenen herhangi bir faaliyette o insanın bütün özneliliğiyle bu faaliyete katılımını sağlaması gereken ‘etkin özne’ olarak değiştirilmiştir.

İktidar tarafınca hedeflenen şey, öznenin mesleki faaliyetine bütünüyle katılıp, var olan mesleğine kendini tamamen adanması ve teslim etmesi gereken etkin özneyi görmektir. Bu özneyi “birleşik özne”, modeli olarak da tanımlayabiliriz. Birleşik özneye gerçekleştirilmesi beklenen asıl amaç öznenin “kendini gerçekleştirme iradesidir”. Arzulayan varlık yalnızca bu iktidarın uygulanma noktası değil, davranışları yönlendirme düzeneğinin aracıdır! Çünkü yeni özneyi imal ve idare etmede yeni pratiklerin göstermesi gereken etki, bireyin kendisi için çalışır gibi şirket için çalışmasını sağlamak ve yaşanabilecek tüm yabancılaşma duygusunu ve hatta birey ile istihdam edilen şirket

arasındaki her türlü mesafeyi ortadan kaldırmaktır. Birey kendi verimliliği ve çabasının yaygınlaşması için çalışmalıdır; sanki böyle davranmak içinden geliyormuş gibi, sanki direnmenin mümkün olamayacağı, kendi arzusunun buyurgan emriyle kendi içinden yönetiyormuş gibi yapmalıdır. Ancak “kendi kendinin şirketi” dayatımının yeni teknikleri, kuşkusuz her türlü yabancılaşma duygusunu ortadan kaldırmayı iddia ederek özneyi yabancılaşmanın doruğuna eriştirir (Dardot & Laval, 2012: 366). Birleşik özne formatıyla birlikte artık özne kendi duygu ve düşüncelerini üretkenlik, başarı ve kar elde etme çabasına dönüştürmüştür. Tüm bu beklentiler ve çabaların gerçekleştirilebilme kaygısı neo-özne mükemmeliyetçi tutumu beraberinde getirmiştir. Sarıçalı (2022)’nın çalışmasında vermiş olduğu örneğe göre: depresyonun önemli bir belirleyicisi olan ‘mükemmeliyetçiliğin’ 1989-2016 yıllarında doğrusal çizgide artış görüldüğünü belirtmektedir. Bireyin gündelik hayatının bir yarış içinde olduğunu düşünürsek bu yarış kusursuz bir performans ile sergilemesi beklenmektedir. “Başarısızlık” durumu bireyin yeterince mükemmel olmamasından kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda birey suçlu ve yetersizlik duyguları ile baş etmeye çabalayacaktır. Neoliberalizmin doğasında bulunan belirsizlik ve kaygı halleri de bireyleri ontolojik belirsizliklere götürebilmektedir. Birey artan belirsizlik ve kaygı sonucunda “kazanımlarını” kaybetme ve “sınırsız olanakları” kaçırabilme kaygısını derinden hissetmektedir (Sarıçalı, 2022: 34). Tüm bu dayatmalar ve rekabet ortamının sonucunda neoliberal özne artık hayatta kalabilmek için kendi kişisel markalaşmasını gerçekleştirmek durumundadır. Kişisel markalaşma bireylerin kendilerini metalaştırmasının bir uzantısıdır (Cabanas, 2016: 8). Bunun için yeni sisteme kendisini tanıtmalı ve reklamını yapmalıdır. Bunları yaparken “mecburen” “bencil ve acımasız” olması gerekmektedir. Eğer bencil ve acımasız olmazsa başka bir neo-özne tarafından alt edilebilir. Çünkü bu rekabet ortamı tüm bireyler için geçerlidir. Bu nedenle neo-özne her zaman kendisini yaşanacak herhangi bir hayat savaşına hazır etmesi gerekmektedir (Miller, 2008: 596). Herkesin kendinden müteşebbis olduğu toplumda başka bir birey ile iletişim veya bir dostluğun oluşması da pek mümkün görülmemektedir. Bu rekabet ortamının bireyler üzerindeki baskısının bir başka çıktısı da günden güne bireylerin yaşadığı yalnızlıktır (Chull Han, 2019: 15-16).

Richard Sennett (2011), toplumda yaşanan bu derin değişimin iktisat ve politik ile ilişkisinin olmasının yansira kültür ile de ilişkili olduğunu vurgulayarak, gerçekleştirmiş olduğu araştırma deneyimini ‘*Yeni Kapitalizmin Kültürü*’ isimli çalışmasında

paylaşmaktadır; Sennet bu deneyimini 1990’larda Silikon Vadisi’nde görüşmüş olduğu yazılım programcıları üzerinden anlatmaktadır. Buradaki gençlerin teknolojinin sahip olduğu olanaklar ve kişilerin zengin oluverme olasılığı ile sarhoş olduklarını gözlemlerken, hatta genç programcıların birçoğunun Microsoft’taki Bill Gates’e özenerek yazılımcı olmak adına üniversite kariyerlerini bıraktıklarını söyler. Genç programcıları da ki gözlemlerini aktarmaya devam eden Sennet, San Francisco’nun güneyinde yer alan isimsiz ofislerinde bayat pizza kokularının sardığını, yerlerde şilteler ve uyku tulumlarının bulunduğunu bununla birlikte kendilerini çok önemli değişimin kıyısında olduklarından bahsettiklerini söyler. Sennet’ in sık sık duyduğu bir şey vardı “eski kurallardan hiçbirisi artık geçerli değildir”. Bu düşünce sadece ofis çalışanları için geçerli değildi aynı şekilde projelerine yatırım yapanlarda aynı fikirdeydi. Bir anda hiçbir değeri olmayan şirketlerin değerleri bir gece de tavan yaparken, bir anda dibi de görebilmektelerdi. Ancak banka sahipleri için durum her zaman stabildi. Genç bürokratlar sabitliği küçümsüyor, başarısız oldukları vakitlerde de tekrar yollarına devam etmek için çalışmaya başlıyorlardı. Bu noktada Sennet’i etkileyen en büyük şey genç programcıların başarısızlığa olan tahammülleri idi. Ancak 2000 yılında “.com” balonu patladıktan sonra Silikon Vadisi’nin artık temkinli şekilde yönetilmeye başlamasıyla birlikte, genç programcıların yeni bir sayfa üzerinden yaşamanın gerçekliği ile yüzleştiler. Yaşanan bu değişimle birlikte genç programcıları tarafından en yaygın tepki de kendilerini “yalnız” hissetmeye başlamalarıdır. Sennet ‘in bizzat görüştüğü bazı genç programcıları: “Artık kimse seni bilmek istemiyor çok fazla parlak fikir duydular” şeklinde durumu tanımlarken, başka bir programcı ise “sahne artık Boston’a taşındı, biyoteknoloji diyarına ama ben oraya ait değilim”. Bu ve benzeri açıklamalarla genç programcıları daha önceleri hoşlarına giden “zaman” algısındaki değişim artık canlarını sıkımaya başlamıştı (Sennet, 2011: 23-24). Sennet ’in gerçekleştirmiş olduğu çalışmasından da görüleceği üzere yaşanan veya yaşanabilecek herhangi bir savaşın tüm sorumluluğu artık neo-özne üzerindendir. Başarılı veya başarısız olmak, mutlu veya mutsuz olmak, sağlıklı veya hasta olmak durumunda tüm kazanım veya kayıplarıyla her şey neo-özneye aittir. Örneğin obezite, madde bağımlılığı gibi pek çok sağlık sorunu üzerinde yapılan vurgular dış yapıların yaşam sonuçları ve refah yaşam üzerindeki etkisini örtmeyi amaçlar niteliktedir. Bu ve benzeri sorunlara psikoloji biliminin kalıpları ile bakacak olursak pazarlama ve reklam medyası uygulamalarına yaşamımızın tüm alanlarında maruz kalmaktayız. Bu

maruz kalmalar, arzu ve tüketim davranışının sosyokültürel yapıdan ziyade bireyin kötü seçimleri ve irade eksikliğinden kaynaklandığı fikrini yansıtır, bu söylemi yeniden üretmektedir (Adams, Estrada, Sullivan & Markus, 2019: 12). Teknolojik gelişmelerin, yeni şirketlerin, bireyselliğin ve yalnızlığın yoğun olarak yaşandığı ülkelerden biri olan Güney Kore, intihar oranları bakımından dünya listelerinde ilk üç sırada yer almaktadır. Chul Hun, bu durumun nedenlerini ülkede bireyler üzerinde yaşanan baskılara dikkat çekerek, insanların başarı odaklı baskılara dayanamadıklarını başarısızlıkları durumunda toplumdan ziyade kendilerini suçlu ve mahcup hissettiklerini söyler. *Mapo Köprüsü*'nün gözde intihar noktaları olduğunu bu nedenle de halk arasında artık isminin “*Yaşam Köprüsü*” olarak değiştirildiğini belirtir. Cull Han bu köprüde dikkatini çeken bir ayrıntıdan bahseder. Köprünün yanlarına döşenmiş olan sensörlü ışıklar ile mutlu aile fotoğraflarının, lezzetli görünen yemeklerin olduğu pek çok fotoğraf ve “en güzelini henüz yaşamadın” şeklindeki pek çok mesaj bulunmaktadır. Tüm bunlar çaresiz olan bireyi caydırmak için yapılan bir çaba olarak görülmektedir. Ancak Chull Han bu durumu “*Yorgunluk Toplumu*” olarak tanımladığı günümüz performans toplumunun bir absürtlüğü olarak görmektedir²

Neo öznenin diri tutması beklenen başka bir duygu da mutluluktur. Mutluluk, neoliberal sistem içerisinde ilişkiler veya mesleki başarı için olmazsa olmazlar arasına girerek akışkan bir duygusal dövizde dönüşmüştür. Tüketim kültürü içerisinde tüketilen her bir hizmet veya ürün sonucunda mutluluk duygusu için kurulan tüm bağlantı, sistem için harcanması gereken birer meta ya dönüşmesini bizlere açıklamaktadır. Mutluluk, yalnızca özneyi neoliberal sisteme uyum sağlamasını kolaylaştırmakla kalmayarak sistemi yeniden üreterek olguya dönüştürür. Neoliberal bireylerin mutlu kalabilmesi için moda önerileri, güzellik ve fit kalabilmek için: telefon uygulamaları, kendi kendine yardım kitapları gibi pek çok önerileri vardır. Bu ve benzeri sistemler ile mutluluk söylemleri bireyler üzerinde pozitif olma baskısı oluşturulmuştur (Sarıçalı, 2022: 34). Chull Han tarafından “*olumluluk toplumu*” olarak isimlendirilen bu toplumun, içerisinde hiçbir olumsuz duyguya yer yoktur. Burada amaçlanan insanın ruhunu yeniden organize etmektir. Olumsuz herhangi bir duyguyu unutturularak sıkı bir mutluluk dünyası

² Ümid Gurbanov, 2022 , YouTube. 00.03:18-00.05.14.

“Byung-Chul Han: Yorgunluk Toplumu Üzerine” https://www.youtube.com/watch?v=Z_7DHQBeyPs.

yaratılmaktadır. Performans odaklı olan yeni toplum neo-öznenin acısını görmezden gelerek performansını arttırabilmesi için herhangi bir olumsuz duygudan kaçınması gerektiğini vurgular. Acıdan kaçınılan bu olumluluk toplumunda sanat, kültür, edebiyat, medya araçları gibi araçlar ve söylemleri ile bu durumu desteklemektedir (Chul Han, 2017: 20). Bu baskı daha çok “neşeli ol”, “gülümse”, “şikâyet etme”, “olaylara olumlu tarafından bak”, şeklindeki söylemlerden oluşmaktadır. Bu söylemler kişisel gelişim endüstrisinin yaygınlığı ve pozitifliğin tiranlığı şeklinde yorumlanabilmektedir. Eğer birey kendisini kötü, depresif, çökmüş hissediyorsa tamamen kendisinin yaşanan herhangi bir olayı olumlu tarafından bakamamasından kaynaklı görülür. Bu nedenle bireyin mutsuz olmasındaki en büyük engel yine kendisidir. Mutluluk söylemine yapılan bu vurgu neoliberal kültürün tüketmiş olduğu ve tekrardan kendisini yenilediği önemli bir duygu durumuna dönüşmüştür. Bu algıya psikoloji alanında yer alan bazı yaklaşımlar da destekler niteliktedir (Sarıçalı, 2022: 34). Neoliberal düzenin öznel ve duygularının metalara dönüştürülerek kendisine yeni bir pazar yaratımı oldukça önemli bir durumdur bu nedenle duyguların ticarileştirilmesini ileri bir bölümde derinlemesine bir tartışma gerçekleştirecektir.

2.2.3. Kendilik Kaygısı ve Öznenin Ontolojik Sorgulaması

Öznelin kendilerini yönetme, kendi içlerine dönme, kendilerinin denetçisi olduğu tartışmamıza geri dönmemiz gerekirse iş yaşamındaki belirsizlikler elbette ki günümüzün yeni bir sorunu değildir. Ancak bugünkü belirsizlik bariz bir şekilde yeni bir türdür. Kişilerin tüm yaşamını ve umutlarını etkisi altına alan günümüzün “kendilik kaygısı” önlemler veya ortak bir tutumlara direnilebilecek durumda değildir. Bugünkü acımasız belirsizlik beraberinde “bireyselleştirici” güce sahiptir. Kişilerin yaşamış oldukları korku veya endişe duygularını kişiler tek başlarına çekmektedirler. Aynı duyguları yaşayan kişiler “ortak dava” içerisinde yer almamaları pek de mümkün değildir. Çünkü bu durum belirsizliği daha da arttırmaktadır. Bu nedenle kişilerin sahip oldukları “doğal adresleri” de bulunamamaktadır. Belirsizlik, kurbanlarına darbelerini keyfi şekilde vurmaktadır. Böylece kişiler geçmişteki sahip oldukları savunmasız ve militan örgütlenmeleri gibi stratejilerden tamamen farklı bir stratejiye yönlendirilmektedir (Bauman, 2005: 36). Bu stratejilerde en belirgin düzeneği yine günümüz iktidar anlayışının yer aldığı, Michel Foucault ’un tanımıyla “yönetimsellik”, biçimiyle yaratmış olduğu insanı söylemler ve dispozitif sistemiyle neo-özneyi “kendisi üzerine işlem yapan”

şirketlere dönüştürmüştür. İktidar tarafından yaratılan yeni özneyi kendi istediği gibi şekillendirmek adına yeni suni bir sosyokültür yaratmıştır. Bu kültür yukarıda da bahsetmiş olduğumuz duygu temelli yeni olumluluk kültürüdür. Neo-özne belirli dayatmalar ile içerisinde yaşamış olduğu olumluluk toplumunda elbette ki her daim vadedilen olumlu durumlar veya duygular yaşanmamaktadır. Olumluluk söylemleri arasına sıkışan insan, kendisi için katarsis bir anlama ve öneme sahip olan olumsuzluk duygularına yabancılaşmaktadır. Bireyin yaşayabileceği herhangi bir olumsuzluk duygusu neoliberal sistem içerisinde “benliğinin hastalanması” olarak tanımlanmaktadır. Benliğin hastalanması durumunda bireylere tavsiye edilen şeyler; yoga, egzersiz, enerji çalışması ve daha fazla eğitim alabilmek gibi öz yönetim stratejilerini geliştirme odaklı çalışmalardır. Herhangi bir neo-özne yine bu sıkışık kalma halinden kurtulabilmek için “kendini içine dönüp, kendisini onarması” gerekli görülmektedir (Sarıçalı, 2022). Ancak özne bu kurtulma operasyonunu tek başına gerçekleştirememektedir. Bunun için herhangi bir uzman, herhangi bir koç, guru, din lideri gibi kurtarıcı kişiye ihtiyaç duymaktadır. Grup halinde veya tek başına iş yerinde veya iş yeri dışında meditasyon, öz-teşhis, öz-düşünüm evresinden geçerek öznelerin kendilerini daha iyi tanıması sağlanmaktadır.

Neoliberal sistemin içerisinde ticarileşmiş günlük yaşantı pratiklerine, dönüşen benliği kurtarma çalışmasına dönüşmüştür. Bu çalışmaların temelinde ayrıca kendisini başka bir şekilde diğerlerinden ayırmayı da içermektedir. Bu etik öznenin kendisinden feragat etme etiğini yok sayarak bir üstün emirini de itaat olarak kabul etmez (Dardot & Laval, 2012: 374).

Günümüzdeki “Kendilik Kaygısı” elbette ki yalnızca bu çağa ait bir uğraş değildir. İnsanın kendine dönmesi, içine bakması, kendine yönelmesi gibi durumlar tüm çağlar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ancak günümüzdeki kendilik kaygısı bir dayatmaya, baskıya ve tüketim pratiği haline dönüştüğünü yakından gözlemleyebilmekteyiz. Antik Çağ’dan günümüze kadar uzanan bu kendilik kaygısını tarihselliği olduğunu savunan Michel Foucault “Benlik Teknolojileri” başlığı altında kendilik kaygısının derin bir tarihselliğini sürmektedir. Günümüz kendilik kaygısının yaşamış olduğu dönüşümü daha iyi anlayabilmek adına Foucault’nun Benlik Teknolojilerine yakından bakmak yerinde olacaktır.

İnsan düşünen bir varlıktır. Nasıl düşündüğü ise siyasete, topluma, tarihe, ekonomiye ve evrensel kategorilerce resmi yapılara bağlıdır. Ancak düşünme toplumsal ilişkilerin dışında insanların gerçek düşünme biçimi, mantığın evrensel yapıları ile tam anlamıyla çözüle bilinecek bir şey de değildir (Foucault, Gutman, & Hutton, 2001: 4). İnsanın kendisi ve düşünme edimi üzerine düşünmesi, düşüncenin kendi üzerine yöneltilmesi ve yansması, düşünüm anlamına gelmektedir. Bu düşünme pratiğinin felsefe tarihinde iki yol üzerinden takibi sürebilir. İlk yol Antik Yunan, Helenistik ve Roma dönemlerinde kabul edilmiş biçimleri. İkinci yol ise Hristiyanlık ve Descartes sonrası dönemle arasında oluşan farkı incelemekle mümkün olabilmektedir (Foucault M. , 2015b: 1). Yaşanan neredeyse her düşünce tarihi ile yüzleşmemiz modern özne kipini etkileyen önemli, belirleyici ve fenomen haline getirilen var olma biçimidir (Foucault, 2015b: 15). Bu nedenle günümüz neoliberal toplumunda da öznelere “kendilerine yönelmeleri”, “kendi içlerine dönmeleri” “mutlu olabilmek için kendisini keşfetmesi” gerekli görüldüğü gibi pek çok dayatma mevcuttur. Bu dayatmalar neoliberal toplumdaki neo-öznelere için artık bir kendilik kültürüne döndüğünü ve yaşamın tamına yayılarak yaşamın bir parçası haline geldiğini bir önceki başlık altında tartışılmıştır. Bu başlık altında öznenin kendisine olan yöneliminin tarihselliği yapılması hedeflenmektedir. Öznelliği ve öznel deneyimlerin tarihselliğini savunan Foucault, “kendilik bilgisinin” de tarihselliği olduğunu savunur. Bu tarihsellik için yapılması gereken şey ise kendini tanıma pratiğini daha kapsayıcı olan “kendilik kaygısının” içerisine yerleştirmekle yapılabileceğinden bahsetmektedir. Böylece kendini tanımak kendilik kaygısının bir gerekliliği olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Foucault, 2015b: 5).

Foucault yaşamının yirmi beş yılını aşan bir sürede çalışmalarında biyoloji, psikiyatri, tıp, ekonomi ve ceza gibi pek çok bilim alanında insanların kendileri ile olan bağlantıları bulunan bu bilimlerin tarihselliklerini ele alarak geçirmiştir. Bu sözde bilimlerin insanları etkisi altına aldığı “gerçek oyunlar” olarak görmektedir. Bu oyunların her biri özel tekniklere sahiptir. Her bir teknolojinin pratik akıl içerisinde şekillendiği dört ana tipten söz eder. 1) Üretim Teknolojileri: İnsanların birer özne şeklinde üretilip, dönüştürülüp kullanılmasına olanak tanırırlar. 2) İşaret Sistemleri Teknolojileri: simge, işaret, değerler ve anlamların kullanılmasına olanak tanırırlar. 3) İktidar teknolojileri: bireylerin hareketlerini şekillendirip bir egemen sisteme bağlı hale getirilerek özneyi nesnelleştirir. 4) Benlik teknolojisi: bireylerin, sahip olmuş oldukları bedenleri,

düşünceleri, ruhları, hareket tarzları üzerinde kendi olanakları veya başkaları tarafından desteklenerek sağlanan eylemde bulunma durumu. Bunun sonucunda meydana gelen mutluluk, bilgelik, kusursuzluk, arınmışlık haline dönüştürülme durumu sağlar (Urhan, 2010: 72).

Foucault'un daha önce hastalık, emek, dil, yaşam, akıl hastalığı, cinsellik ve suç eğilim şeklindeki deneyimlerin Klasik Çağ ve Modernite ile yapmış olduğu analizlerin bir benzerini gerçekleştirerek Batı entelektüel geleneği içerisinde yer alan ancak gizli kalmış olan kendilik bilgisi ve kendilik kaygısı üzerine 1981-1982 dönemleri arasında College de France derslerinde her iki sürecinde derinlemesine yapmış olduğu metin analizleri ile konumlandırır. Yaşamının son dönemlerini kapsayan zamana denk gelen "Benlik teknolojisi" çalışmalarıyla, Benlik Teknolojisini Antik Çağ'a taşımıştır (Foucault, 2015b: 6). Foucault'a göre Batı felsefesi söz konusu olduğunda ilk akla gelen Sokrates'ten hareketle ve onunla çevrelenen "gnothi seauton" yani "kendilik bilgisi" üzerinden şekillenmiştir. Benlik teknolojilerinin de temelini oluşturan kendilik bilgisi aynı zamanda bir kaygı yaratarak bireyin sürekli kendi ile uğraşmasını beraberinde getirmektedir.

"Kendilik kaygısı" oldukça karmaşık, zengin ve bir o kadar da çok duyulan bir kavramdır. Tüm bunların yanında kendilik kaygısı uzun süre boyunca Yunan kültüründe yaşam sürmüştür. Bu nedenle bu nosyonun Latinceye çevrilmesi oldukça zordur. "*Cura sui*" şeklinde karşılığı olan bir çevriyle ele alınan kavram "*epimelia heautou*" dur. Bu yeni nosyon "kendilik kaygısı", "kendi için endişe duymak", "kendiyile ilgilenmek" karşılığına gelmektedir (Foucault, 2015b: 5). Özne kendilik kaygısı ve onunla ilişkili olan kurallar neredeyse Yunan, Helenistik ve Roma kültürü boyunca felsefi tutumu anlayabilmek adına bir temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. Bu durum Epikuroçularda da oldukça önem teşkil etmektedir. Bunun sebebi sık sık "sabah akşam ve tüm yaşam boyunca "kendinle ilgilen" şeklinde therapeuin nosyonunu kullanır. Bu nosyon oldukça önemli olduğu bilinen tıbbi bir tedaviye "ruh terapisine" göndermede bulunur. Helenistik ve Roma döneminde kendiyile ilgilenme o kadar büyük alanlara sağlam şekilde yayılmıştır ki adeta kültürel fenomen bütünü haline dönüşmüştür. Elbette ki bu düşünce tarzı toplumun kitlelerince fenomenleşmiştir (Foucault, 2015b:11). Bu kendilik uygulamaları Yunanca "*epimelesthai sauto*" yani "*kendine dikkat etmek*", "*kendinle ilgilenmek*" "*kendine özen göstermek*" biçiminde adlandırılır. Yunanca ve Latince

metinlerde “kendini bilmek” daima “kendine dikkat etmek” için söylendiği kabul edilir. Bu düşünme tarzı Platon’un Alkibiades’in den bu yana açık olarak belirtilir. Bu düşünüş tarzı tüm Yunan ve Roma kültüründe açık bir biçimde bulunur. Sokrates’in Savunması metninde 29e’de Sokrates, kendisini “epimeleia beautou” ustası olarak tanıtır (Urhan, 2010: 73).

Farklı felsefe biçimlerinde veya ruhani pratiklerde ve “kendine özen gösterme”, egzersizlerinde kendilik kaygısı ilkesi, “kendine saygı duyma”, “yalnızca kendinden keyif alma” “kendine sığınma”, “kendiyile dost olma”, “kendi eşliğinde kalma” “kendinle bir kale içinde gibi olma”, “kendini kendine adama” şeklinde pek çok formül edilerek dolaşıma sokulmuştur. Bu formüller her zaman pozitif bir anlam taşır. Ancak Batı toplumun görmüş olduğu en katı ve sınırlayıcı ahlaklar “kendiyile ilgilenme” fiiliyle meydana getirilmişlerdir (Foucault, 2015b: 11). Ancak Hristiyanlığa atfedilen bu durum İ.Ö ile İ.S yıllarının başına aittir. Bizim toplumumuzda bencillik ve kendine dönme anlamlarına gelen olumsuz ilke kabulüdür. Ancak sıkı ahlakları oluştun temelleri hatırlamamız gerekmektedir. Foucault kendilik kaygısının araştırılmasının başka bir nedenin de gölgede kaldığını ve görünürlüğü artırılması gerekliliği olarak görmesidir. Böylece ahlaki paradoksun yeniden ele alınması gerekmektedir. Günümüzde Hristiyan ahlak veya Hristiyan olmayan modern ahlakla bu düşünceler yeniden meydana çıkmışlardır. Ancak İ.S. 4.-5. Yüzyılları; Yunan, Helenistik ve Roma dönemi anlayışı ile taban tabana zıttır. Kendi yapılarınca özdeş kabul edilen kurallar Hristiyan veya modern topluma görev şekli, kolektivite, ötekiler karşı tutum ve davranışlar gibi pek çok şeklide bağlamı değiştirilerek aktarılmıştır. Geçmişteki ahlaki anlayış kendi ile ilgilenmenin ödevler şeklinde kodlanırken, Hristiyan ve modern dünya tarafından bencillik dışı bir anlamda kodlanmıştır. Foucault tarihçilerin kendilik kaygısı konusunun ihmal edildiğini bunun sebebinin ise paradokslar bütünü olmasından kaynaklandığını savunur (Foucault, 2015b: 1).

2.3. Kendine Dönen Özne ve Yeni Dini Hareketlere Yönelme

Neoliberal toplumun yarattığı kendilik kaygısı bireylerin “kendilerine yönelmeleri”, “kendi içlerine dönmeleri” “mutlu olma” gibi temel retoriği de dayatmaktadır. Bu dayatma aynı zamanda postseküler dünyanın yarattığı ve yeni dini hareketler olarak adlandırılan farklı akımların, grupların ve inançların ortaya çıkmasına

neden olmakta, bireylerin bunlar üzerinden yaşamını yeniden tesis etme çabasına girmelerine de yol açmaktadır. Bu bağlamda postmodern bir duruma işaret eden dini hareketlere bakmadan önce postseküler dünyanın ruhunu da iyi anlamak gerekmektedir. Nitekim söz konusu çalışmada da belirtildiği gibi özellikle II. Dünya savaşıdan sonra ortaya çıkan toplumsal değişim farklı temalar ve kavramlar etrafında analiz edilerek, bireyin içinde yaşadığı dünya tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu yeni toplumsal yaşamı anlatan kavramlardan biri de Postsekülerizm'dir. Postsekülerizm, postmodernizm kavramı ile birlikte gündeme gelmiş ve ona içkin bir şekilde ele alınmıştır. Nitekim kutsalın modernizmle gelen değer kaybı, postmodern dünyada tam tersi bir seyirle değerinin arttığı hatta pek çok yeni kutsallık arayışına aracılık eden post seküler dünyayı meydana getirmiştir (Çokoğullar, 2022: 43).

Modern toplumla birlikte dinin görünürlüğü açısından yaşanan farklılıkların kabul ederek dinin söylenin aksine hiçbir yere gitmediği tezi pek çok sosyal bilimci tarafından kabul edilerek klasik sekülerizm kuramı hakkında pek çok eleştiri yazıları kaleme alınmıştır (Martin, 2002 : 189 ; Juergensmeyer, 2002: 223 ; Hadden, 2002: 123 ; Berger, 2002: 11; Stark , 2002: 33). Peter L. Berger yeni paradigmanın safına geçen önemli isimlerden biridir. Chaves ve Casanova'nın temsilcisi olduğu "Eklektik paradigma" dinin modern zamanlarda tek tip bir değişim ve dönüşüm yaşamadığını ancak iniş ve çıkışların olabileceğini savunur (Dereli , 2022: 305). Sekülerleşme karşıtı çalışmaları ile bilinen Rodney Stark "*Toprağın Bol Olsun Sekülerleşme*" çalışması ile sekülerleşmenin eleştirisinin yapıldığı bilindik çalışmalardan biridir (Stark , 2002). Sekülerizme yönelik yapılan karşıt çalışmalar post-sekülerizm tartışmaları çatısı altında ele alınmaktadır.

Post-seküler kavramı günümüze sosyal bilimler literatüründe 2000'lerden sonra Habermas'ın sekülerleşme teorisini savunurken, yaşadığımız dönemi post-seküler bir dönem olarak adlandırmış olduğu metinleri çerçevesinde dahil olmuştur (Şenyayla, 2021: 199). Post-seküler kavramın ilk olarak Habermas'ın 2008 yılında New Perspectives Quarterly'da yayınlanmış olduğu "Notes on Post-Secular Society" başlıklı makalesidir. Habermas'ın bu çalışması çağdaş toplumda yer alan rasyonalite ve din temelli felsefi çalışmalarının sosyolojik tartışma alanına yönelen bir çalışmadır (Turner, 2012: 200). Post-seküler kavramının ilk olarak Habermas ile ortaya çıktığı kabul edilse de kavramın ilk olarak 1950'lerde meydana gelip sonlarına doğru görünürlüğünün iyice arttığı savunulmaktadır. Post- sekülerizm, 1970'li yılların başlarında Yahudi veya Hristiyan dini

toplulukların gelecekleri üzerine kullanılmış bir kavramdır. Post-seküler kavramını tarihte ilk kullanan isim Amerikalı Lutheryan papaz ve tarihçi Martin E. Marty (1958) dir. Christian Century’de yayınlamış olduğu “The Triumph of Religion-In-Geneera” isimli makalesinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikalıların “dindar” olan geçmişleriyle daha yakın ilişkide olduklarını hatta daha önceki döneme göre çok daha fazla dine yöneldiklerini savunur. Bu nedenle savaş sonrası Amerika’yı “post seküler” ve “post-Protestan” şeklinde tanımlamamaktadır (Dereli, 2022 : 307).

Günümüzde toplumların bu hızlı değişiminin etkileri dini anlamda da oldukça görünür biçimdedir. Modern toplumla gelen geleneksel olana karşı ezici güç, dini inançlara yönelişin zeminini zayıflatmıştır. Bunun sonucunda geleneksel olan dinlere karşı bir itibar kaybı da söz konusudur ancak yeni ve büyük değişimlerin destekçisi olan geç modern dönemin toplumsal yapısı ruhsal formlara ve dinseliliklere karşı ilgi günden güne artmaktadır. Modernleşmeyle gelen hızlı değişim, bireyselleşme, aşırı rasyonelleşme, güvensizlik, belirsizlik, risk ve toplumsal yapıdaki inanç boşluğu beraberinde anlam krizlerine ve toplumda yaşanacak pek çok anomiye de dönüşmüştür. Bu yaşanan değişiklikler bireylerde büyüsel nitelikte, mistik yeni manevi arayışlara yönelen bir dönüşümün meydan getirmiştir (Arslan, 2006: 9). Touraine’in *Modernliğin Eleştirisi* eserinde belirtmiş olduğu gibi modernliğin krizi sonucu anlamını kaybetmiş olan dünya din ile kendini yeniden şekillendirmektedir (Touraine, 2002: 339). Gerçekleşen bu durumu anlayabilmek için modernliğin “felsefi-varoluşsal anlam krizi” ne bakmak gerekmektedir. Büyük anlatılar, teoriye olan güvenin zayıflaması, aşırı rasyonelleşme ve beraberinde gelen teknolojinin getirmiş olduğu patolojik sorunlarını da beraberinde bireylerde varoluşsal anlam arayışlarını doğurmuştur (Varlık, 2019: 20). Tüm bu yaşanan sorunlarla birlikte bireyin yaşamış olduğu “manevi” boşluk bireyi ontolojik anlamda ruhsal çöküşlere götürmektedir. Yaşanan bu sıkıntıların çözümü için bireyleri tatmin edecek “teodiseler³” oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuştur (Arslan, 2015: 58).

³ Teolojide, Tanrı’nın dünyayı yaratırken adil davrandığı iddia eden öğretisi, ya da dünyada varolan kötülük olgusunun doğurduğu kuşkular karşısında iyi, yaratıcı ve sorumlu bir Tanrı’nın varoluşunu, faaliyetini ya

Günümüzün baskın sosyal paradigması olan neoliberalizm, ekonomi ve insan doğası arasındaki ilişkiyi temele alan, insan gelişiminin en üst seviyesine çıkarılıp kapitalist dünya içerisinde karın en üst seviyeye çıkarılmasında rol oynayan siyasi ideoloji ve yönetim biçimidir. Neoliberal anlayış yalnızca yönetim ve siyasi ideoloji olarak görmemiz gerektiğini günümüz sosyal yaşamındaki değişimlerle birlikte bariz bir şekilde ortaya konulabilmektedir (Read, 2012: 83). Toplumsal politikalarda devletin rolünün silikleşmesi, ekonomik anlamda yaşanan uluslar ötesi antlaşmalar şirketler ve kuruluşlar tarafından artan egemenlik kapitalizme yeni bir ivme kazandırmıştır. Bu durum liberalizmin kapitalizmin ideolojisi olarak kabul görmüş olduğu gibi neoliberalizme de globalleşmenin bir ideolojisi. Gerçekleşen globalleşme bir yandan da post-sekülerleşmeye olan yönelimin desteklenmesi geleneksel ve yerel dinlerin ötesinde yeni inanışların meydana gelmesini sağlayarak yeni bir sosyo-kültürel zeminin hazırlamaktadır (Toprak, 2023: 3).

Neoliberal buyruklar üzerinde şekillenen yeni özne tipi neo-öznedir. Neo-özne dar ve içe kapalı olan dünyaları içerisinde kendisini sıkışmışlık hissi ile baş başa bulmaktadır. Kendi gerçekliği dışında hiçbir gerçeklik ile yüzleşemediği bu durum sonucunda neo-öznenin psişik gerilimini meydana getirir. Bu sebeple neo-özne kendi içine dönerek kendisine yönelmiş olduğu haz ve arzu dinamiği ile kendi yaşamını devam ettirir. Neo-öznenin başarı, rekabet ve mutluluğa olan mahkumluğu yine bu düzene uygun biçimde değişmeye, başarmaya ve mutlu olmaya doğru yönelen bir performans sergiler ancak bu performansı gerçekleştirirken özne her zaman bir baskı altında olup haz dinamiğini kendi bedeni ve performansı üzerine yöneliktir. Öznenin yapacağı veya yapması gereken her şey neo-öznenin kendisinin sorumluluğundadır. Yaşanacak olasılıkların sonucu kendi benliği ve bedenine dönmesinden ötürü neo-özne narsistik bir bölünmeyle karşı karşıya kalır. Bu psişik durum bireyde depresyon ve sapkınlık şeklindeki tepkiler ile kendisini gösterir. Böylece neo-özne ya kendisine hayran olunan haz öznesi veya kimse tarafından görülmek istenmeyen köşeye atılmış bir haz nesnesidir. Birey, başarıyı öteki üzerindeki üstünlüğü olarak yorumlamak zorundadır aksi takdirde bireysel düşüşü ve başarısızlığı

da karakterini haklı kılma problemi ve nihayet, tanrısal kayra ya da inayetin gerçekliğini, kötülöklere rağmen, kötü ve kötölüğün varoluşu karşısında korum tavrı için kullanılan teknik terim (Cevizci,1999:849).

kabul etmek zorunda kalır. O tüm bu süreçleri başarıyla yönetmek zorunda olan, tam da bu nedenle kendi kendinin şifacısı olan, ontolojik olarak kendi işletmesinin başarılı işletmecisi olmak zorunda olan bir öznedir (Toprak, 2023: 16).

Yeni dini hareketeler, için birbirinden farklı pek çok tanım yapılabilmekle birlikte bu yeni harekete farklı isimler de verilmektedir. Bu durumun sebebi Yeni Dini Hareketlere yönelik çalışmaların nispeten daha yeni olmasından kaynaklanmaktadır. Batı literatüründe bu yeni hareketlere “New Religious Movements” şeklinde isimlendirilirken, Türkçe literatürde “Yeni Dini Hareketler” olarak YDH şeklinde isimlendirilmektedir. Ayrıca New Age olarak isimlendirilen kendi özellikleri bulunan inanç ve uygulama biçimi de bulunmaktadır (Pınarbaşı, 2021: 48). New Age kavramının kökeni astrolojiden gelmekle birlikte sözlük anlamı Yeni Çağ kavramına karşılık gelmektedir.

Yeni Çağ terimi ilk olarak 1950 yılında gelişmiş ülkeler de ortaya çıkan ruhani bir hareket tarafından kullanılmıştır. Bencilik, şiddet ve materyalist olduğu düşünülen ‘Balık Çağı’ nın tersine uyum, iş birliği ve ruhani bilgelik ile karakterize olmuş olduğu kabul edilen ‘Kova Çağı’ astrolojik kavramına atıfta bulunmaktadır. Bu açıklamalar sonucunda Yeni Çağ terimi köklü toplumsal değişimleri ifade etmektedir. Günümüzde bu terim, bir dinin bazı özellikleri geliştirmiş olan çağdaş yaşam felsefesi için kullanılan bir kavramdır (Berg, 2008: 361). Bu kavram Amerika toplumlarında yabancı olunan bir kavram değildir. 1978 yılında ABD’nin ambleminde yer alan yeni dünya düzeni anlamına gelen “*novus ordo seclorm*” Latince kökenli bir ifade yer almaktadır. Bu ifade de anlaşılacak üzere eski olandan ayrılışı imgeleyen yeni dünya tasavvuru ABD’nin kurucu babalarına kadar uzanan tarihi geçmişi bulunmaktadır. New Age’nın tanımına hangi sosyal bilim perspektifi ile yaklaşıldığının önemiyle birlikte bu yeni inanç biçiminin hangi yönüyle ele alınacağı bağlamına göre değişiklik göstermektedir. Kutsal kitap, dogma, dini hiyerarşiye sahip olmaması ve aynı şekilde pratikleri içerisinde barındırmasından ötürü çalışmamızı New Age inanışları üzerinden ele alacağız. Tez kapsamında ele alacağımız konu olan geç modern dönemde meydana gelen yeni maneviyat arayışlarına olan yönelim ve bu spiritüel faaliyetlere katılan bireylerin duygu ve anlam dünyaları üzerinde yürütülecek olan nitel çalışmanın, bu bölümünde yeni manevi arayışlar içerisinde yer alan New Age inanışlarının neler olduğuna, temel özelliklerine ve geç modern bireyin anlam arayışına ne şekilde cevap sunduğu bu bölüm altında incelenmesi hedeflenmektedir (Pınarbaşı, 2021: 52). Geç modern dönemle birlikte toplum da yaşanan bu manevi arayış

gelişmelerine genel bir bakış açısıyla bakmamız gerekirse Can Kozanoğlu'nu *İnternet, Dolunay, Cemaat* isimli çalışmasında yapmış olduğu genel tanımı daha yakından ele almak doğru olacaktır.

“Mistik ya mistik olmayan yeni tarikatlar; ruhçuluk, gizemcilik, fal, kehanet, büyü, parapsikoloji, alternatif tıp alanının büyük bölümü, UFO gözlemciliği (ufoloji) ve uzaydaki diğer canlılarla iletişim vs. Bunlar kimi zaman iç içe geçerek kimi zaman bağımsız halleriyle New Age- yeni çağ kültürünün parçalarını oluşturuyorlar işte. Sağlıklı hayatı ayurveda'da arayanlar şeytana tapma temelinde oluşmuş bir cemaatle; uzak galaksilerle iletişim kurduklarını söyleyenler, Nostradamus çözümlemecileriyle aynı çerçeveye yerleştirilmelerini hoş karşılamaya biliyorlar. Kendilerince haklılar herhalde ama 'dışarıdan' bakınca onları birleştiren, hiç değilse insanlık tarihinin aynı dönümüne yaklaştıran bir şeyler olduğu görülüyor. Umudun bittiği yerde umudu; “dördüncü boyut”a gizlenmiş “bilinmeyi iletişim çağında, denenememiş bir iletişimi; dünya tükenirken yeni dünyaları, belirsizliğe ve güvencesizliğe karşı faldaki-kehanetteki geleceği; sıradanlığa karşı farklılığı aramak ...” (Kozanoğlu, 1997: 24-25).

Kozanoğlu'nun da ifade etmiş olduğu gibi yeni manevi arayışlar bireyleri pek çok inanç biçimlerine yönlendirebilmektedir. Bu inanç biçimleri herhangi bir doktrini olmayan ve zaman olarak bir dönemi bulunmayan sistemi ifade etmektedir. 1960 yıllarında Amerika'da dogma dinlere karşı bir kültür olarak görmüş olduğumuz New Age kısa süre içerisinde dünya geneline yayılarak 1970 ve 1980 yıllarında zirveye çıkarak 1990 yıllarında postmodern dönemin ana akım kültürüne dahil olmuştur. Tıpkı neoliberalizme gibi New Age hareketleri özgün olma buyruğunu temel mottoları olarak kullanmaktadır. Buradaki özgün olma buyruğu varoluşsal gerçeklik olarak modern dönemle anılıp postmodern dönemle zirveyi görmüş bir çıkıştır. Bu nedenle özgün olma durumu içerisinde yer aldığımız geç kapitalist çağın ruhunu belirlemektedir (Toprak, 2023: 3). 1970'lerle birlikte görünürlüğünde yaşanan artış Spiritüelizm, Yeni düşünce, New Age Movemant ve Theosophy mistik deneyimleri vurgulayan içerisinde Doğu dinleri öğretilerinin de yer aldığı yapıyı ifade etmektedir. New Age, Doğu, Batı ve Uzak Doğu'da yer alan inanç ve pratik sistemlerini içerisinde barındıran bir inanç sistemidir. Bu inanç biçiminin yaklaşımlar ve pratikler kısmına bakacak olursak, meditasyon, Şamanizm, Feng Shui, Yoga, Aile Dizilimi, Reenkarnasyon, Kristaller, Telepati, Organik Tarım, Reiki, Satanizm, Neo-Paganizm, Astroloji, Homopati, Refleksoloji ve Theta Healing gibi tamamlayıcı tıp uygulamaları şeklinde birbirinden bağımsız pek çok inanç ve uygulama sistemleri bulunan bu hareketlerin, içerisinde yer alan merkezi bir örgütlenme biçimi bulunmayan inanç sistemidir. Açıklanamaz veya ispatlanmaz olan klasik kurumsal dinler gibi doktrinleri bulunmayan birbirinden farklı ve alakasız

neredeyse tüm inanç ve pratikleri potasında eritebilen bir inanç birleşimidir. Fenomolojik perspektif ile bakıldığında Tanrının evrendeki bir enerji kaynağı olarak kabul edildiği insanın da merkeze alındığı kurtuluş reçetesine sahip olan içsel uyanışı temsil eder. Bu uyanış günümüzde bireyin uyanışı ve kendini keşfetmesi olarak tanımlanan ve neoliberal öznenen beklenen bir uyanış tarzıdır (Pınarbaşı, 2021: 52). New Age inanış biçimi günümüzde yeni meydana gelen bir inanış olarak kabul edilse de bu inanış biçiminin tarihi dört bin yıl kadar geçmişe dayanmaktadır. Günümüzde popüler olan bu anlayışın kökenlerinin nereye dayandığı ve hangi kaynaklardan beslenerek günümüze kadar yaşanan ulaşımının tarihini yakından incelememiz günümüzde bulunan bu anlayışı anlamamız için bizlere yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

2.3.1. New Age'in Tarihsel Gelişimi

Yeni dini inanış hareketleri, ortak varsayımları ve ortak bir vizyona sahip olan insanlığın, dört bin yılda meydan getirdiği inanç ve felsefe etkileri ile şekillenen içerisinde Yeni dini inanış hareketleri, ortak varsayımları ve ortak bir vizyona sahip olan insanlığın, dört bin yılda meydan getirdiği inanç ve felsefe etkileri ile şekillenen içerisinde pek çok alt bileşenle meydana gelen bir inanıştır. Gnosisizm⁴, Hermetizm⁵, Neo-platonizm, simya ve çok tanrılı Pagan ruhsallığının birleşimi sonucunda modern dünya içerisindeki koşullara Okült⁶, (gizli bilgilere bilim dışı yollarla erişilmemişi) tepki olarak meydana gelmiştir. Bu oluşumların temeline inmemiz gerekirse Batı'nın metafizik ve okült gelenekleri aracılığı ile Helenistik dönemde köklendiğini söyleyebiliriz. M.Ö.300'den M.S.200'e kadar olan dönemde dine olan ilgi oldukça artmıştır. Dine karşı yönetilen bu talep Yakın Doğu ve Mısır kültürünün Yunan felsefesine yaklaşması sonucunu

⁴ Bir din çerçevesinde, özellikle de Hristiyanlıkta ortaya çıkan ve inanç yerine bilgiyi (gnosis) geçiren öğreti. İnanç yerine geçirdiği bilgide, araştırmaya dayalı bir bilgelik yeri ne, hakikate yönelik dolaylı bir görüşle şekillenen bir bilgeliğin savunucusu olan, Tanrı'nın kişiye Tanrı'yla birleşme ve Tanrı'nın doğasını, özünü kavrama olanağı veren gizemli bir aydınlanmanın sonucu olarak, tam anlamıyla bilinebileceğini savunan ve dolayısıyla Kilise 'den ayrılarak kişisel ve gizemli bir bilgiyi resmi dinin dogmalarından üstün sayan anlayış (Cevizci,1999: 382)

⁵ Genel olarak insanın eylemlerinin, sözlerinin, yarattığı, ürünlerin ve kurumların anlamını kavrama ve yorumlama sanatı (Cevizci, 1999: 413).

⁶ Gizli bilimcilik (Timuçin,2004: 373).

doğurmuştur. Roma İmparatorluğu tarafından M.S.4. yüzyılda Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesiyle birlikte Hristiyanlığa karışan Helenistik Mistik unsurlar günümüz New Age maneviyatına da yansımıştır. Hermetizm ve Gnostisizm ile bağlantılı olan içerisinde astroloji, büyü, simya gibi kült uygulamaların da yer edindiği geniş öğreti alanına karşılık gelmektedir. Bilmek temeliyle ilişkilendirilen bu akım ilk olarak ikinci yüzyılda kendisini göstermiştir (Toprak, 2023: 8). Gnostisizm temeliyle ilişkilendirilen bu akım New Age'nin referans aldığı büyük kadim bir dindir. Bu dinin kökenleri ise Neoplatonik ve Budist öğretilerine dayanmaktadır. Bu din antik dünyanın hiyerarşik yapısını derinden sarsarken, Hristiyanlık inancının daima karşı-kültürel bir maneviyatı olarak kilise liderlerince sapkınlık ile suçlanılmıştır. Bu tutum Gnostisizm den sonra gelen New Age hareketlerine yönelik de benzer tutumlar söz konusudur. İlk olarak ikinci yüzyılda ortaya çıkan bilmek temeliyle ilişkilendirilen bu akım, Düalist bir yapıda olup tanrıdan maddi dünyaya olan bir akış sistemini kabul etmektedir. Astroloji, simya, medyumluk ve büyücülük gibi diğer kadim sistemler okült bir faaliyet olarak astrolojinin kökenine dayanmaktadır. Ancak astrolojinin köküne dair çok net bilgiler bulunmamakta birlikte Mezopotamya ve Çin'de bağımlı biçimde geliştiği kabulü bulunmaktadır. Kehanet ve Şifa pratikleri anormal olaylar olarak görülerek medyumluğun içerisinde yer alan Şaman pratikleridir. Bu Şaman pratikler New Age hareketlerinde de kendisini yeniden canlandırmıştır (Toprak, 2023: 7).

Genel anlamıyla metafizik ve okült inançların Helenistik döneminin sonunda meydana gelmiştir. Helenistik dönemdeki dinsel çeşitlilik Orta Çağ'da Hristiyan kilisenin gücüne bırakılmıştır. Ancak buna rağmen Paganizm varlığını 1350'ye kadar sürdürebilmiştir. Neo-paganizm ve Orta çağ büyücülüğünün New Age akımıyla ortak zemin üzerinde yer alırlar. Orta Çağ Hristiyanlığı içerisine karışarak kendisinin devamını sağlayan Kabalacık ve Hermetizm, Rönesansla gelen metafizik el yazmalarının tecrübe edilmesiyle birlikte kült ve Kabalizm öğretilerine olan ilgiyi artmıştır. Bu durum rönesans ile hurafelikten çıkarak "insanın modern dünyaya sıçramasına aracılık eden bilinç dışına dalma" olarak kabul edilmektedir (Toprak, 2023: 8).

Amerikan dini olarak kabul edilen ilk din Teozofi'dir. Belirli bir grup entelektüel tarafından eski metaliz inançlarının yeniden inşa çalışması olarak tanımlanabilecek olan din, maneviyatta bireysellik ve özgürlüğün vurgusunu yaparak kişisel sorumluluk temelinde çağdaş Amerikan değerlerinin yansıtıldığı yeni okültizm biçimidir. Modern

New Age düşüncesi tarafından yaratılan Teozofi birleştirilen birçok dinsel kavramın bir açıdan devamı ve genişlemiş biçimidir. New Age hareketlerinin gelişiminde temel rol oynayan bu damar kendisini 19. Yüzyılda bu şekilde görünür kılmıştır (Kyle'den aktaran Toprak, 2023:9). Pek çok psikolojik ve zihinsel süreçlerin şifa bulması amacıyla bireyler tarafından alternatif arayışı bulunmaktadır. Bu ruhsal idealizmin modern zamandaki başlangıcı Phineas Parkhurst Quimby'e yapılan genel bir atıf bulunmaktadır. Büyücü olan Quimby iyileştirici düşünceler ile bütünsel anlamda şifanın oluşabileceğini savunmuştur. Şifacılık ile ilgili düşünceleri 1890 yıllarında yeni düşünce hareketi olarak tanınırlık kazanmaya başlamıştır. Refaha ulaşma, zihin hastalıklarının tedavisi kişisel başarının tadının çıkarılmasının önem ve gücünü vurgulamaya başlamıştır.

New Age akımının Amerika'ya gelişimini anlamak, küresel kültür yoluyla kültürel kapitalizm aracılığı ile dünyaya yayılmasında kilit önem taşımaktadır. Doğu dinlerinin ikinci dünya savaşı sonrası Hintli din öğretmenlerinin Amerika Birleşik Devletleri'nde Vedanta Topluluğu'nun kuruluşu da New Age tarihinde yine önemli ve belirlenici rol oynamaktadır. Modern New Age hareketlerinin 1965 yılından itibaren özellikle de Hindistan'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne doğru yaşanan guru akımı günümüz New Age kültürünün temellerini atmış olup bu kültürün kültürel kapitalizm aracılığı ile piyasaya eklemlenmesini de kolaylaştırmıştır (Toprak, 2023: 10). Bu guru akımlarından en bilineni dünya çapında kendisine has meditasyonları ve kitapları ile tanınan Japonca da öğretmen anlamına gelen "Osho" isimli gurudur. Hint kökenli olan bu guru kendisinin hiçbir gelenekte yer almadığını bu nedenle kendisini 'varoluşçu' olarak tanımlarken, cinsel konuşmalarını felsefe ile ilişkilendirerek yapmış olduğu konuşmaları sonucu Hindistan halkı tarafından kendisine 'seks gurusu' ismi verilmiştir. Osho 1970'li yıllarda kendine has meditasyon teknikleri ile ün kazanarak dünya çapında tanınır bir hal almıştır. 1980 yılında Amerika'nın Oregon eyaletinde kurmuş olduğu büyük tarikat dünyanın her yerinden gelen insanları kendine kabul etmektedir. Ancak ilerleyen zamanlarda kurmuş olduğu tarikatın kötü etkileri sonucu ilk olarak Oregon eyalet halkı ile daha sonra da ülke kapsamında yaşanan gerilimler sonucunda Hindistan'a geri

dönmek zorunda kalıp daha sonra kendisinden haber alınmadığı şeklinde söylemler bulunmaktadır.⁷

1900'lü yıllarda fizikçi Max Planck tarafından ışığın parçacık gibi davrandığı kanısını kanıtlarıyla ortaya koyarak kabul gören anlayışa meydan okumuştur. Fizikte yaşanan bu gelişim New Age tarafından oldukça etkileyici kabul edilip ilham kaynağı olarak kabul edilmiştir. Başka bir gelişmede Albert Einstein ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen çalışma sonucunda atom altı seviyesinde maddenin katı bir varlık olmadığı ve madde ile enerji arasındaki çizginin akışkan olduğu gerçeği New Age maneviyatı ile bilimsel bir gerçekliğin arasındaki bağlantıyı güçlendirmiştir (Toprak, 2023: 10). Aynı şekilde Amarnath Amarasingam (2009) “*Yeni çağ ruhaniliği, kuantum mistisizmi ve öz-psikoloji: Değişen içten dışa kendimiz*” isimli çalışmasında Yeni çağ hareketlerinin önemli bir uzantısı olarak vurguladıkları ve pratiklerinin içerisinde yer alan kuantum mistisizmi üzerine yapmış olduğu çalışmasında; kuantum mistisizmin deneyimini paylaşan bireylere yeni tanrı yaratma deneyimini sunarak kendilerinin de yaratma eyleminde bulunmalarına sağlayan şansı barındırmaktadır. Kuantum mistiklerine göre insanlığın daha iyi hale dönüştürülmesi hedeflenerek, şefkat, sevgi gibi duyguları tercih eder Tanrının onurlanmasına aracılık ederler. Bu din bireylerin egoizmlerini aşarak “birey-üstü zamansız varoluşu deneyimlemelerini sağlamaktadır”. Böylece birey “birey-üstü Benlik” ile bir olmaktadır. Bireyleri tatmin etmeyen herhangi bir durum olduğunda yine kuantum mistisizminin kuralları çerçevesinde kendilerine yeni yaratımlar seçme şansına da sahiptirler (Amarasingman, 2009).

2.3.2. Bireylerin Yeni Çağ Hareketlerine Katılım Sebepleri

Çalışmamızın bu bölüne kadar Yeni Çağ hareketlerine katılan bireylerin anlam arayışlarına yönelik motivasyonları veya bu hareketlere katılımındaki temel faktörlerin, modernite süreciyle gelişen toplumsal değişimler ve sonuçlarına dair makro süreçler incelenmiştir. Bu süreçler bireylerin Yeni Manevi arayışlara katılımına dair bir zemin

⁷ Maclain Way ve Chapman Way, 2018, “Vahşi Kırklar” Netflix <https://www.netflix.com/search?q=vahşi&jbv=80145240>

Hindistan kökenli tarikat lideri Osho'nun Amerika'nın Oregon eyaletinde yardımcısı Sheella yönetiminde kurmuş olduğu ütöpik kentinde, Oregon'un yerli halkı ile yaşamış oldukları çatışmalar büyüyerek ulusal alanda büyük skandalla sonuçlanmasının anlatıldığı Vahşi Kırklar belgeseli Hindistan'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne yaşanan guru akını ve hızla yayılan New Age kültür akımına örnek gösterilebilmektedir.

sağlamış olsa da yeterli değildir. Her bireyin kendi yaşamış olduğu deneyim ve tecrübeler birbirinden farklı olup anlam arayışları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle bu bölüm altında bireylerin Yeni Çağ hareketlerine farklı katılma motivasyonlarına dair genel bir inceleme yapıp, tezin ana konusu olan “Neoliberal Dünyada Yeni Maneviyat Arayışları ve Neo-öznenin Spiritüel Faaliyetlere Katılan Bireylerin Deneyimlerine” yoğunlaşılacaktır.

Yeni Çağ hareketlerine katılan bireylerin bu hareketler içinde bulunmasını motive edecek pek çok yaklaşım mevcuttur (Cengiz , Küçükkural & Gür, 2021: 68). Bunlardan ilki sekülerleşmeye olan olumsuz tutumdur; sekülerleşme ile kurumsal dinlere karşı alınan mesafenin sonucu olarak aşırı dünyevileşmeyi meydana getirmiştir. Dünyevileşmenin sonuçlarından biri olarak bireyi kutsal olan her şeyden uzaklaştırma çabasını da içermektedir. Kutsaldan uzaklaşan bireyin “inama” ihtiyacı elinden almıştır. Bireyin elinden alınan kutsal, bireyde “boşluk ve huzursuzluğu” yaratarak bu huzursuzluğun giderilmesi için yine kutsala olan geri dönüşü sağlayarak canlandırmıştır (Pınarbaşı, 2021: 59). İkinci olarak Rasyonelleşmeye olan tepki; modernleşmenin en büyük vurgularından olan akılcılaşıma yararlılık ve hesaplanabilirlik ilkesine uymayan her şeyin bir kuşku olduğunu savunur. Ancak insan rasyonel bir varlık değildir. Duygu ve düşünceleri ile varlığını devam ettiren insan için bu durum oldukça zorlayıcıdır. Aşırı rasyonelleşmenin sonucunda verilen tepkilerden en belirgin olanı sinema ve edebiyatta mitolojiye olan ilgidir. Modern toplum yaşamının her alanına yerleşen rasyonelleşme, insanların köklerini merak etmeye, araştırmaya ve imgeme yoluyla arkaik dönemi canlandırarak yaşama isteğidir (Pınarbaşı, 2021: 61-62). Rasyonelleşmenin yarattığı bu boşluk, Batı’da astrolojiye yönelik ilgisinin artmasına da yol açmıştır. Moderniteye olan güvensizlik, hızlı değişim, küreselleşmenin de etkisiyle yaşanan kültürler arası iletişim sonucunda farklı kültürel değişimlerinden haberdar olma kolaylığı gibi pek çok neden bireyleri Yeni Çağ Hareketlerine yönlendiren sebeplerden bazıları olup, tezimizin de ana konusu olan bireylerin yeni çağ hareketlerindeki yönelimlerine sebebiyet veren bir diğer faktör ise bu bireyin anlam arayışıdır (Pınarbaşı, 2021: 58-73).

İnsanın “anlam arayışı” insanlığın var olduğu günden bugüne kadar insanla birlikte gelen bir arayıştır. Bireyin psikolojik olarak her daim inanma potansiyeli taşıması, hayalini kurduğu anlamlı ve gerçek bir dünyanın varlığı için kutsala olan yöneliş oldukça önemlidir. Bu durum kutsalın diyalektiği olarak da kabul edilmektedir. Günümüz modern

dönem insanı ile geleneksel topluluklarının arasında anlam arayışına olan bakış oldukça farklıdır. Geleneksel dönemde olumsuz ve imkansızlıklara karşı bir “teslimiyet” söz konusu iken bu durum modern dönem insanı için “çaresizlik” ve “sorgulamadır”. Giddens’in (2010b) tanımına göre bu kişisel anlamsızlık geç modern dünyada psikik problemlere neden olmaktadır. Maneviyattan uzaklaşan bireyin modern koşullarla ortaya çıkan sorunlarının cevabını yine modernliğin içerisinde saklı olup bu ahlaki sorun bastırmaya çalışmaktadır. Bu durum bireyi “varoluşsal soyutlanmaya” götürür. Yalnız bu soyutlanma bireylerin birbiri arasında yaşanacak bir soyutlama değildir. Bireyin doyurucu ve tam bir biçimini meydana getirmek için gerekli olan varoluşsal biçimi için gerekli olan ahlaki gerekliliklerden uzak bırakılmasıdır. Bu nedenle geç modern toplum bireye “refleksif benlik” tasarımı ile bireyin kendine -hâkim olması ve kendini- gerçekleştirme programları meydana getirir (Giddens, 2010b: 20). Antik çağdan günümüze uzanan anlam arayışını modern, sınırsız ilerleme ve gelişim ideolojileri dahi yerini dolduramamıştır. Her toplumda kendisine yeni şekiller bularak ilerleyen maneviyat araçları günümüzde de yeni çağ hareketleri olarak şekil bulan okült uygulamaları ile bireyler için yeni uğrak yerler olmuşlardır.

Roof (2009) üç farklı spiritüel olana yönelik yolculuk biçiminden bahseder. İlki inançsız olan veya öylesine inanan bireylerin ilerlemiş olduğu yoldur. Bu bireyler genel olarak bu yolu seçmede “doğru hissettiren” bir sisteme ihtiyaç duymaktadırlar. Doğru hissetmenin meali ise; bireyin dahil olacağı grup içerisinde rahatlıkla kabul görmek, bireysel olarak destekleniyor hissetmesi ve sormuş olduğu sorulara cevap alabilmesi. İkinci biçim manevi büyüme deneyimine işaret eder. Bu durum daha önceden zaten manevi inanca sahip olup insanların dini anlamda bir canlanma yaşayarak manevi büyümeyi deneyim haline getirir. İlk seçenekten farklı olarak dünyevi desteğe olan bir ihtiyaçtır. Üçüncü biçim ise yoğun biçimde arayışın içerisinde olan bireylerdir. Bu bireyler daima farklı manevi yollar arayan bireylerdir. Aradıklarını bulsalar da bu durum devam eder. Bu arayışın arkasında yer alan motivasyon bireyin büyümesi, tamamlanması veya kişisel tatmine eriştiğinde kendisine yönelik farklı pratikleri içerisine girmeye çalışırlar (aktaran Cengiz, 2021: 72). Amerikan Psikoloji Derneğinin açıklamasına göre yeni dini hareketlere katılan bireylerle ilgili beş temel özellik tespit edildiğini söyler bunlar, 1.Yoksunluk 2. Yabancılaşma 3. Dini meseleler ile ilgilenmeye eğilimi olmayan

kimseler 4. Kişinin kendisi için duyduğu kararsızlık ve 5. Olarak Şahsi Bunalım tecrübesi yaşayan kimselerdir (Pınarbaşı, 2021: 82).

İnsanın anlam arayışını destekleyen başka bir mesele de 18. Yüzyılda tarih sahnesinde yer alan “mutluluk fikridir”. Bu fikrin bireylerin evrensel bir hakkı olduğunu bildiren Amerikan Deklarasyonu’dur. Batılı toplumlar mutluluğu devletten beklemektedir ancak devlet mutluluk vermemektedir. Mutluluğun aracı günümüz neoliberal toplumsal yapısına eklenmiş biçimiyle sunulmaktadır (Pınarbaşı, 2021: 75). Mutluluk arayışının altında her zaman daha fazla mutluluk ve eksiksiz mutluluk vurgusu yer alırken, bu durum bireylerin sürekli ve istikrarlı bir şekilde değişip dönüşebileceği varsayılmaktadır. Mutluluğun bir ideal hale dönüşmesi ve bireyin kişisel gelişimi olarak gördüğü bu süreci, istikrarlı ve eksiksiz mutlu olma durumunun pek de mümkün olmaması, bireyleri kendilerini bir şeylere ulaşabilecek olmaktan yoksun görerek “benliklerinin eksik” olduğu kabulünü ikircikli bir söylemle bireylere kabul ettirilmektedir. Böylece birey mutluluğu da bitmek bilmeyen kendini yaratma sürecine dahil eder. Bu doyumsuz mutluluk arayışı süreklilik arz eden tüketim anlayışı ile ilişkilendirilirken neoliberal pazarda mutluluk, artık başka uğraşların yanında elde edilecek bir şey değildir. Mutluluk tek başına elde edilmesi gereken bir meta haline dönüşmüştür (Cabanas & Illouz, 2023: 152-153).

Günümüzde Yeni Çağ hareketleri ve pratikleri bireylerin duygu yönetim ile ilişkilendirilen pratikler bütününe içermektedir. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz mutluluk anlayışı bunlardan bir tanesidir. Mutlulukla birlikte bu duygular; şefkat, umut, sevgi, güven, üzüntü, korku, gibi pek çok duygu üzerinden çalışmalarını yürütmektedirler. Duygu odaklı ilerleyen bu çalışmalar, duyguların sosyal alana olan etkisi ve sosyal gerçekliklerin duyguları yönlendirip şekillendirmesi biçiminde birbirini besleyen bir kısır döngü bulunmaktadır. Başka bir tanımla duyguların sosyal fenomenleri yapılandırması ve sosyal alanın duyguları şekillendirmiş olması sosyolojin alt dallarından birisi olan Duygu Sosyolojisi’nin inceleme alanına girmektedir (Üçer, 2020: 1). Bu nedenle çalışmamızın diğer alt başlıklarında Yeni Çağ hareketlerinin bir sonucu olarak duygu yönetim biçimlerinin tüketim piyasasına eklenerek kendilerini nasıl yeniden var ettiği üzerinedir.

2.3.2.1. Duyguların Sosyolojik Temelleri ve Tüketim Kültürüne Dahil Oluşu

Duygu, insanlık tarihi kadar derin bir varoluş sürecine sahiptir. İnsan dünyaya geldiği anda duyguları ile var olur ve birey ile duygu arasındaki birliktelik yaşam sonuna kadar devam eder. Bu nedenle duyguların bireyler üzerinde nelere yol açtığı veya açacağı birçok disiplin tarafından önemli görülmüş ve incelenmiştir (Kara, 2020: 4). Duygu nedir? Sorusu duygunun ne olduğunu anlamak adına birçok disiplin tarafından sıkça başvurulmuş bir sorudur. Duyguları sosyolojik perspektifte anlayabilmemiz ve yorumlayabilmemiz adına Sara Ahmed'in yöneltmiş olduğu "*Duygular ne yapar?*" sorusu ile yaklaşmak daha yerinde olacaktır (Ahmed, 2019: 13). Duygu sosyolojisi, sosyal yapıları anlamak için 'ben' ve 'sosyal aktöre' vurgu yapmaktadır (Yılmaz, 2007:132). Duygu sosyolojisi; gurur, aşk, nefret, korku, utanç, merak, melankoli, sıkıntı gibi birçok duyguyu incelemekle birlikte bu duyguların kültürel olarak nasıl kalıplaştığını, yaşandığını, gündelik hayata dahil olup nasıl dönüştüğünü ve meşrulaştığını anlamak gibi birçok soruyu ele almaktadır (Marshall, 1999: 166).

1970'li yıllarda bilim dünyasında yaşanan bir duygusal dönüşümden veya devrimden bahsedebiliriz. Bu durum akılcılığa ve akla verilen önemin hat safhada olduğu modern dönemde, duygulara yönelik tutumun akıl dışı olarak kabul edilerek, duygular ile bilim arasında bir ilişkinin olmadığı vurgusunun yapıldığı bir dönemdir. Ancak modern düşüncenin aksine, günümüzde Nörobilim, Sosyoloji, Antropoloji ve Tarih gibi pek çok sosyal bilimler alanında günden güne duygulara yönelik ilgi artmaktadır (User, 2020: 74). Modern kültürün giderek ilerlemesi pozitif paradigmanın sosyal bilimlere karşı kazanmış olduğu dışlayıcı tavır ve 20. yüzyılda bilişçilerin bilimsel alandaki güçlü statüsü sonucu duyguların sosyal teori ve araştırma kapsamında incelenmesine engel oluşturmuştur. Ancak postmodern kültür ile gelen derin bir toplumsal değişim ve dönüşümün yaşanması sonucu tüm yeni yaklaşımlara karşı olan genel tutum artık eskisi kadar tutucu değildir. Bu durum duygular ve sosyal bilimler arasında yeniden bir buluşmanın yaşanmasına olanak tanımıştır (Bericat, 2016: 501). Sosyoloji tarihi içerisinde çok daha yeni diyebileceğimiz bir alan olan duygu sosyolojisi, sosyolojinin teknik ve kuramlarını duygu çalışmaları üzerine uygulayan bir bilim dalıdır (Uçar, 2020: 1). Duygu sosyolojisi literatürü üzerine katkı sağlayan düşünürlerden biri olan Sara Ahmed "*Duyguların Kültürel Politikası*" adlı kitabında bireysel ve kolektif anlamada bedenlerin 'dış yüzeylerinin' üzerinde duyguların ne şekilde rol oynadığını ele almaktadır. Bedenler,

nesneler ve ötekilerle kurmuş oldukları ilişkiler sonucunda şekillendiğini savunan Ahmed, çalışmasında kamusal alanda yer alan ‘ötekiler’ üzerinden şekillenen hislerimizin kaynağı olarak kabul edilen, özneleri kolektiflerle eşleştiren metinler üzerinden okumasını yapmaktadır. Bu okumalarını “Acının Olumsuzluğu, Nefret Örgütlenmesi, Korkunun Tesir Ekonomisi, İğrenmenin Performatifliği ve Başkalarından Utanma” şeklindeki başlıklar altında tartışmasını gerçekleştirmektedir (Ahmed, 2019). *Kanaatlerden İmajlara* isimli çalışması ile Türkiye’de duygu sosyolojisi alanında çalışmaları ile kendisinden söz ettiren isimlerden birisi Ulus Baker’dir. Spinoza’nın “duygular ötesi” kavramı temelinde ele almış olduğu eseri, toplumsal bilimlerle belgesel filmcilik arasındaki bütünlüğü incelemektedir. Ancak yorumcu ve epistemolojik bir araştırma tekniği ile sıradan bir toplumsal araştırma pratiğine uzaktır. Baker’in bu çalışması metin ve kanaat çizgisinde yer alan epistemolojik bir eleştiridir (Baker, 2022).

Yaygın olarak alınan diğer bir konu duygu yönetimidir. Bireyin hissetmiş olduğu duygularını dışa vurarak toplumsal normlara uygun hale getirmek ve anın gerektirdiği duygularda kalabilmek adına o anın duygularını deneyimleyebilmektir (User, 2020: 77). Tez çalışmasının konusu kapsamında bireyin geç modern dünyasında “zinde kal” “mutlu yaşa” “anda kal” “cesur ol” “hazzı yaşa” “mükemmel ol” şeklindeki duygu temelli söylemler neredeyse toplumsal normlara dönüşmüş durumdadır. Bu retorikler ile bireylerin gündelik hayatta nasıl yaşaması gerektiğine dair yapılan duygu yönlendirmeleridir. Bireyin bu duygu yönetim biçimlerini kaçınılmaz olarak en mükemmel biçimde sağlaması beklenmektedir. Ancak birey bu duygu yönetimini sağlayamazsa kendisini sorguya çekmesi gerekmektedir. Çünkü duygu yönetimi tamamen kendisine aittir. Bu nedenle karşılaşılabilecek herhangi bir durumda duygu yönetimini çok iyi gerçekleştirmesi beklenmektedir. Böylece birey yaşamı çok daha iyi ve konforlu bir seviye de yaşayabilmesi için doğru duygu yönetim biçimini öğrenmesi gerekir. Bu sistem bireyin duygu yönetimini öğrenebilmesi ve öğrendiklerini gerçekleştirebilmesi adına bir ötekine ihtiyacının olduğunu bireye dayatmaktadır. Birey bir ötekinin yönlendirilmesine dair olan ihtiyacını günümüzde bir guru, lider veya bir gruba katılma biçimi ile gerçekleştirebilmektedir. Bu tez çalışması kapsamında da bir duygu yönetim biçimi olan ve bireylerin duygu temelli ihtiyaçlarına bir karşılık bulabilmek adına katılmış oldukları bireysel veya gruba çalışmaları deneyimleri üzerine nitel bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Thomas J. Scheff’in de bahsettiği gibi toplumsal sistemin

bireyler üzerinde yapmış olduğu bu dayatmalar “*parça/bütün*” temelinde toplumsal sistemin en küçük parçalarına yansıyan, jestlere, söylemlere ve ardından geniş bütünlere yayılarak ulus ve uluslararası kurumların bir çıktısını bizlere göstermektedir. Bireylere dayatılan bu tutumları anlamak bütün ve parça arasındaki ilişkiyi anlamamızı kolaylaştırır. Scheff bu yaklaşım tarzını botanikteki morfolojiye benzetir. Morfoloji bitkilerin yapılarını ve işlevlerini incelemektedir. Bu yaklaşımla türü anlamak için numuneyi, numuneyi incelemek içinde türü incelemek gerekmektedir (Scheff, 2006: 14).

Neoliberalizmi büyük bir proje olarak gören Foucault, bu proje içerisinde iktidar pratikleri, öznenin oluşumu, hakikatler, hükümet uygulamalarının rasyonelleştirilmesi gibi çabaları içeren bir kombinasyon olarak görmektedir (Ataç, 2021: 2). Foucault’nun neoliberalizme olan bakışı ve neoliberalizmin günümüzün rekabet temelli piyasasında daha önce yalnızca üreten özneyi hem tüketen hem de üreten girişimci özne haline dönmüştür. Dardot ve Laval ’ın neo-öznenin durumu için yapmış oldukları tanımda “Benthamcı anlamda insan piyasasının hesapçı insanına endüstriyel üretime katkı sağlayarak üretken olan özneyken, Neo-liberal insanın ise küresel rekabet içerisine kendisini kapatarak yalnızca kendine odaklanan rekabetçi insana dönüştüğünü belirtirler (Dardot & Laval, 2017: 256). Bu rekabet ortamında özne kendi başının çaresine bakabilen kendisini koruyabilen ve kendisi adına gerekli tüm kaynakları bulabilen bir öznedir. Bu rekabet piyasası içerisinde kendine bir yer edinmeyi amaçlayan özne için bu durum bir başarı hikayesidir (Ataç, 2021: 28). Başarıyı ise öteki üzerinde sağlayacağı herhangi bir üstünlük olarak yorumlamak zorundadır aksi takdirde bireysel düşüşü ve başarısızlığı kabul etmek zorunda kalır. Başarısızlık neo-özne için pek hoş karşılanmayacak olan bir durumdur. O tüm yaşayacağı zorlu ve kolay süreçleri başarıyla yönetmek zorundadır, tam da bu nedenle kendi kendinin denetçisi olmak zorunda olan, ontolojik olarak kendi işletmesinin başarılı işletmecisi olmak durumundadır (Toprak, 2023: 16).

Foucaultcu anlamda “öznellik ve neo-özne” bölümünde neo-öznenin yaratım süreçleri, bu süreçte rol oynayan faktörleri ve kendisinin girişimci olmasına yönelik buyrukların derinlemesine incelenmesi yapılmıştır. Bu bölümde piyasaya eklemlenen neo-öznenin kendinden beklenen benlik performansını en üst seviyelere çıkartabilmek ve kendisinden beklenen mottoları gerçekleştirmek adına duygularını yönetebilmesi gerekmektedir. Eğer neo-özne duygularını piyasanın istediği biçimde şekillendirebilirse kendisinden beklenen gerçek girişimciliği sağlamış olabilecektir. Bu nedenle piyasaya

eklemlenmiş olan yeni çağ hareketlerine veya yeni çağ hareketlerinin bir uzantısı olan herhangi bir yeni duygu yönetimini sağlayan alana yönelebilmektedir. Bunlar; kursalar, etkinlikler, work shoplar, seminerler, alternatif tıp uzmanları, bilinç altı dönüştürücüleri vb. pek çok çalışmaya katılması gerekmektedir. Hangi alanda bir çalışmaya katılacağı kendisinin ihtiyacına göre şekillenecektir. Öznenin duygu yönetimini yapabilmek adına Antik Çağ'dan bu yana bir "ötekine" ihtiyacı vardır. Antik çağda görülen öteki din adamı, öğreticilerden oluşan kişilerce yapılırken günümüzde ise guru, koç, lider veya bir grup lideri, psikanalist veya pozitif psikolog, yaşam koçu veya astrolog tarafından gerçekleştirilmektedir (Foucault, 2015b: 111) . Böylece öznenin kendilerine olan inancını ve iyimserliğini taze tutarak amansız verimlilik düzeyine çıkarmak hedeflenmektedir. Bu tüketim yöntemleri ve söylemler ile neoliberal sistem kendisini yeniden üretmektedir (Davies, 2021: 112).

2.3.2.2. Duygular, Söylemler ve Tüketim

Tüketim neredeyse her toplumda yer alan sosyal, ekonomik ve kültürel bir süreçtir. Ancak tüketim kültürü kendi içerisinde spesifik bir olgudur. Kültürel yeniden üretimi sağlayan bunu sağlarken de bireyin gündelik hayatı ve özel yaşamında tercih etmiş olduğu seçimlerini bir pratik haline dönüştürür (Yanıklar , 2006: 51). Günümüz tüketim pratikleri içerisine eklenen "rekabet", "verimlilik", "maksimum kar", "pazar rekabeti", "ekonomik istikrarsızlık", "kaygan statüler", "risk alma", "sendikalaşmadan kopuş", "ademi merkeziyetçiliğin artması", "duygular", "yaşam tarzları", "kimlikler" gibi maddi olmayan birçok şeyin metalaştırılarak bireyi, bireyin duygularını ve duygusal sağlığını, bireyin kendisini gerçekleştirme gibi bireyin merkezde olduğu kurumlarca da desteklenen terapötik anlayışın nüksettiği ve sürekli desteklendiği bir anlayıştır (Cabanas & Illouz, 2023: 69-70).

Yeni neoliberal ekonomik anlayışta piyasaya yön verenler bireylerin davranışlarına, davranışların temelinde yatan duygulara odaklanarak duygusal sermaye ağlarını meydana getirmektelerdir. Duyguların, piyasanın odağı haline gelmesini Eva Illouz "Soğuk Yakınlıklar" adlı kitabında '*Homo Sentimentalis'in Yükselişi*' olarak bahsetmektedir (Illouz, 2021: 11). Bu yükseliş ilk olarak 20. Yüzyıl etkisi altına alacak olan klinik psikologların kullanmış olduğu yeni duygu odaklı 'terapötik' duygusal tarzın olduğunu belirten yazar, psikanalitik yöntemin bu kadar başarılı olmasının altında yatan

nedenin kurumsal ve örgütsel yapılarla desteklenmesinin yanı sıra, psikanalizin akışkan bir yapıda olduğunu bu nedenle de psikoloji, nöroloji, psikiyatri ve tıp gibi alanlarda yer aldığını ve en görünür olduğu yerin ise sinema filmlerinde-öğüt edebiyatında yer aldığını vurgulamaktadır. 1880-1920 yılları arası psikolojinin üretime yeni bir bakış açısı getirdiği dönem tam da kapitalizmin yükselişe geçtiği döneme denk gelmektedir. Bu yükselişle birlikte şirketler verimliliği arttırmak adına psikologlardan destek almışlardır (Illouz, 2021: 57). Illouz 'un (2021) kitabında duyguların sermaye haline gelişi Amerikan kültüründe yeni filizlenen kendi kendine yardım (self- help) olarak adlandırılan terapi bireylerin acılarını anlatarak kendini yeniden tedavi etmesini temelle alan bir terapi türüdür. Bu terapi yöntemi Freudcu anlayışa oldukça terstir çünkü Freud, bireylerin düz çizgide ilerleyebileceğini kendi kendini bilerek iyileştiremeyeceğini savunmaktaydı. 1939 yılında Pocket, 'books akımını' başlatıcısıdır. Kişinin kendisini şekillendirebildiği ve değiştirebileceği yeni bir psikolojik akımı meydana getirmiştir. Books akımı, kitaplar aracılığı ile self-help akımını insanlara ulaştırmıştır. Amerika' da bu tür kitapların ucuz ve her yerde bulunabilir olması, gelişmekte olan kişisel gelişim endüstrisi için oldukça önemli bir etkidir (Held, 2002: 966). Popüler kültürde psikolojinin kendisine yer edinmesinde ve benlik kavramının değişmesinde en etkili Abraham Maslow ve Carl Rogers isimlerinin hümanist hareketleridir. Maslow'un kişilerin kendilerini geliştirmeye ilgili yapmış olduğu tanımları ile yeni bir insan kategorisi tanımlı yapmaya başlanmıştır. Kendini gerçekleştirmenin bir hak olarak kabul gördüğü düşüncesini kabullenerek, kendini gerçekleştirme sürecine dahil etmeyen kişileri 'hasta' bireyler olarak sınıflandırılmıştır. 1960'ların kapitalizmi maddiyatçı olmayan mutluluktan ve kendini ifade etmenin yeni yollarından bahsederken terapötik yöntem ikna, "mutlu ve sağlıklı" yaşama konusunda tıbbi metaforlar kullanarak sıradan yaşamları sorunsallaştıran bir yapıya büründürmüştür (Illouz, 2021: 70-71).

Foucault genel bir tanımla bireylerin ve yaşamın tıbbileştirildiğinden bahseder. Örnek olarak sunduğu 18. Yüzyılda da bireyler tarafından çocuk ölümlerini azaltmak ve çocuk sağlığına dikkat çekmek için yaygın kaygıların oluşmaya başladığını. Bu kaygıların çocuk ölüm oranlarını büyük oranda düşürdüğünü ancak bitirmediğini vurgulayan Foucault, 18. Yüzyıl sonlarında hala çocuk ölüm oranlarının fazla olduğunu ancak ailelerde çocuk sağlığının ve ölümünün tıbbileştirici, psikolojikleştirici, psikiyatruleştirici hale büründüğünden bahseder. Çocukların herhangi bir hareketinden

veya öfkelenmesinden dolayı, ebeveynler tarafından çocuklarının gelişimi için nerede hata yaptığını sorgular hale gelmişlerdir. Foucault tıbbi kaygının tüm ilişkileri bozduğunu, tıbbileşmeden kastettiği şeyin ise, toplum için oluşturulan normların etrafında “normal” ve “anormali” ayırmanın bir biçimi olduğunu savunur. Bu ayırım ile bireylerin dönüştürmesini, insan davranışlarını denetim altına alınması yönündeki hedeflerden birisi olarak tanımlanmaktadır. Tüm bunların kapitalizmin yükselişe geçmesiyle bir ilişkisinin olduğunu da altını çizilmek gerekir (Foucault, 2012: 156). Başka bir örnek ise “Depresyon ve yas” konusunda tıbbi metaforlar yaratılarak insanların yaşamlarının doğal akışında gerçekleşen duygu durumlarını “mutsuzluk çatısı” altında tıbbileştirilmiştir. 2020 yılında Dünya Sağlık Örgütü Teşkilatı tarafından yapılan açıklamada kalp hastalıklarından sonra gelen en önemli ikinci sağlık probleminin depresyon olacağını vurgulamaktadır. Bazı çalışmacılara göre de günümüzü “depresyon çağı” olarak tanımlamaktadır. Günümüzde majör depresyon tanısı psikiyatri klinikleri dışında koyulan teşhisler hatalı olabilmektedir. Herhangi bir duygusal nedenle veya gündelik sosyal hayatı içerisinde yaşamış olduğu herhangi bir olumsuz duygu durumları iştahsızlık, gerginlik ve uykuda yaşanan problemler sebebiyle olumsuz duygu içerisinde yer alan bireylerin, bu olumsuz duygu durumu halinin on dört günü aşan bir sürede devam etmesi durumunda herhangi başka bir incelemeye ihtiyaç duyulmadan tedaviye alınmaktadır. Kısa sürede depresyona yönelik olan bu tanım, sonucunda piyasaya sürülen serotonin sistemini etkileyen ilaçları özellikle de popülerliğe sahip olan prozac ile tanınırlığı artmıştır. Bu ilaç Türkiye özelinde yeşil reçeteye gerek duyulmayan kolaylıkla satın alınabilen ilaç kategorisinde yer almaktadır (User, 2020: 86-87).

Neoliberalizm tarafından oluşturulmaya çalışan yeni anlayışta; özneyi, öznenin benliğini merkeze koymaktadır. Öznelerin benliği üzerindeki bu müdahale fiziki olmaktan ziyade farklı söylemler ile gerçekleştirilmektedir. Söylem tüm toplumsal ilişkilerin bu ilişki içerisinde rol alan bireylerin düşüncelerini, anlayışlarını ve tecrübelerini dilsel veya göstergesel araçlar ile kavrandıkları ve yaşadıklarına bağlı olarak toplumsal ilişkiler içerisindeki bağlantı koşulları dikkate alınır. Söylem, toplumsal eylemlerin içsel özelliklerine ve özellikle dilsel- göstergesel boyutlarına büyük önem verir (Puris & Hunt, 2014: 13). Böylece neoliberalizm söylem tekniklerini kullanarak öznelerin ruhsal durumlarını ve bedenlerini istediği gibi şekillendirerek yeni özneler yaratmaktadır. Özneler kendi duygu durumlarını yönetebileceklerini, kendi mutluluğu

için peşinden koşulabilen bir şey olduğunu, sorumluluk alan, stratejik davranan, risk alan ve özerk varlıklar olduğunu vurgulayan mutluluk söylemleri ile yeni özneler yaratılması hedeflenmektedir. Foucault'nun söylem anlatısı ile söylemler kurumsallaşmış üretim alanlarında kalmayarak yayılırlar. Bununla birlikte bu söylemler “profesyonel” dirler. Böylece söylemler bireylere dayatılmaktadırlar. Yani söylem ile şekillenmiş olan bireylerin içerisine girerek konumlanarak yeni özneleri üretmektedirler (Puris & Hunt, 2014: 26).

Eva Illouz ve Edgar Cabanas (2023) günümüzdeki keskin mutluluk yönelimini Gilles Lipovvetsy gibi yazarlar tarafından “ikinci bireyci devrim” olarak tanımladıkları şeyi; gelişmiş olan kapitalist toplumlarda hesap verilebilirliğin kökten değiştiğini. Yaygın olarak kültürel bireyselleşme ve bireyselleşme sürecini konsolidasyondan sonra başlamasının tesadüf olmadığını vurgulamaktadır. Bu devrimin toplumsal yapıdaki açıkları, çelişkileri psikolojik özellikler ve bireysel sorumluluklar üzerinden açıklanması olarak tanımlamaktadırlar. Illouz ve Cabanas bu durumu şu örneklerle anlatmaktadır; çalışma hayatının zamanla kişisel projeler, yaratıcılık ve girişimcilikten ibaret olan bir sorun olduğunu; eğitimin bireysel yetkinlikler ve yetenekler sorunu olduğunu; sağlığın alışkanlıklar ve yaşam tarzı sorunu olduğunu; aşkın kişiler arası benzerlik ve uyumluluk sorunu olduğunu; toplumsal ilerlemenin ise bireysel gelişme ve başarı sorunu olarak anlaşılmaya başladığını söylemektedir. Bu durum psikolojik boyutun yararına sonuçlanırken sosyal boyut için bir çöküşün söz konusu olduğunu söylemektedirler (Cabanas & Illouz, 2023: 73). Illouz ve Cabanas özetle “politikanın yerinin yavaş yavaş terapötik politikanın aldığını ve neoliberal vatandaşlık modelinin söylemindeki bireysellik söyleminin yerini aşamalı olarak mutluluk söyleminin aldığı şeklinde özetlemektedir.” Neoliberal toplumlarda mutluluk söyleminin bu denli belirgin hal almasının altında yatan nedenlerinden biri olarak mutluluğun bireyci değerler ile iç içe geçmiş olmasını bilimin otoriter ve taraflı söylemiyle bireyciliği ideolojik olmayan terimler ile meşrulaştırarak kurumsallaştırabilmek adına mutluluğun faydalı bir şey olduğunu anlatılmaya çalışılmasıdır (Cabanas & Illouz, 2023: 71-72). Mutluluk söylemleri ortaya atıldıklarında mutlu olmanın kimseye zarar getirmeyeceği düşüncesi ile kendisi tehlike olarak görülmemektedir. Ancak bu söylemler görünüşte önemsiz bir şey olarak kabul edilirler ardından karşılaşılabileceği herhangi bir sorunu hızlı bir şekilde

kendisine çevirerek onu kendisine erekler ve arzuya olan ilişkisini meydana çıkarır (Foucault, 1992: 11).

2.3.2.3. Mutluluk Söylemi ve Yeni Umut Teknikleri

Günümüzde hızla yükselişe geçen mutluluk terapileri bireyler arasında oldukça rağbet gören yeni terapi anlayışlarıdır. Temelinde neoliberal anlayışın ekonomiden kültüre kadar uzanan bir çizgide bireylerin tüm yaşamında “risk al”, “mutlu ol”, “zinde kal” “özgür ol” gibi dayatmalarla bireylerin iradesini kendisine dönerek bulabileceği anlayış yaratmaktadır. Illouz ve Cabans bu anlayışa “Mindfulness” örneğini vermektedirler. “Mindfulness:” önceliğimizin kendi içimize dönmek olduğunu ve bu durumun birey için hiçbir şey kaybettirmeyeceğini vurgulayarak, bireylerin kendilerini geliştirmesinin en doğru yolunun bu olduğunu vurgular. Mindfulness bu savunmasını spiritüel, aura, bilimsel dayanaklarla açıklama, post-sekülerlik söylemleri ile süsleyerek; kendilerine sorgulamadan inanır, sabırlı davranıp bir de boş vermeyi öğrendikleri zaman hayatlarının yolunda olacağını savunmaktadırlar. Böylece Mindfulness bireylere; küçük şeylerden mutlu olmalarını, hobilerine odaklanmaları gerektiğini, çevresinde yaşamış oldukları tüm olayları önemsemeyerek içlerine dönmelerini ve hayata karşı endişe duymadan dayanıklı bir şekilde tutum sergilemelerini öğretmektedir. (Cabanas & Illouz, 2023: 88-99).

Helenistik ve Roma dönemlerinde de kendine dönerek benliğine ilgilenme oldukça yaygındır. Çevre veya dışarı öznenin içine dönmesini engeller bu nedenle her zaman çevresiyle ilgilenmeden uzak durarak kendi eksenini etrafında dönmesi gerektiğini ancak bunlar sayesinde kişinin benliğine olan ilginin gerçekleşebileceğini savunmuşlardır. Ancak Helenistik ve Roma dönemlerinde dair kendine dönme buyruğu günümüze nazaran oldukça farklılıklar içermektedir (Foucault, Gutman & Hutton, 2001: 47). Günümüzde bu öğretilerin söylemleri oldukça önemlidir. Önemli bilimsel dayanaklarla açıklayarak anlatımlarını güçlendirmektedirler. Mindfulness yalnız küçük gruplar halinde kalmayıp dünya genelinde son yıllarda kamu politikalarında, sağlık, okul, cezaevi, ordu gibi kurumlarda kullanılmaktadır (Cabanas & Illouz, 2023: 88-99). Mutluluk söylemi, neoliberalizm için oldukça önemli olup neoliberalizmin ideolojik bir konseptidir. Derin bir gözlem ve araştırma sonucunda mutluluğun söylemler üzerinden şekillendiğini ve dolaşıma çıktığını görebiliyoruz. Mutluluk pozitif psikologlarca bilimin

statüsü kullanılarak bilimsel bir söylem temelinden dolaşıma sürülmektedir. Bu noktada “*motivasyon antrenörleri*” “*pozitif psikologlar*” tarafından oluşan mutsuzluğa sebep olabilecek her duyguyu bastırmak için devreye girerler (Kılıç, 2023: 134).

Kendine dönme öğretileri günümüze özgü bir öğreti değildir. Kökenleri Antik çağlara kadar uzanan bir sistemdir. Ancak günümüz neoliberal sistem içerisinde yeniden yoğurulup, şekillendirilip pazarın içinde kendine yer edinmiştir. Mindfulness günümüzde inzivalar, eğitimler, kurslar, telefon uygulamaları, sosyal medya araçları gibi etkili araçlarla görünürlüklerini arttırarak yüksek mevlalarda paralar kazanmaktadırlar. Pazardaki geniş yelpazesi ile bir yandan Mindfulness, General Mills, Intel, Amerikan Express, Ford, Google gibi çok uluslu şirketler çalışanlarının stresle baş etmelerini, güvensizlik hisleri için duygularını daha verimli hale getirebilmek adına Mindfulness koçluğu almaktadır. Mindfulness ayrıca düşük maliyette yoksul insanlara da tedavi amacıyla görece ekonomik anlamda gelişmiş olan devletler tarafından psikolojik programların olduğundan da bahsedilmektedir. Mindfulness yeni biçimiyle içerisinde doğmuş olduğu neoliberal sistem anlayışı ile de oldukça uyumludur. Zaten günümüz Mindfulness temelinde neoliberal ethoları yatmaktadır. Sonuç olarak da tüm sorunlarına adeta bir yanıt niteliği taşımaktadır. Sanki sorulacak sorular önceden hazırlanıp cevapları hızında bekletilmektedir. Bu nedenle de neoliberal çağın sorunlarına adeta ilaçmış gibi gösterilmektedir (Cabanas & Illouz, 2023: 88-99). Klasiklerde mutluluk hedeflediğimiz “şey” hatta başlı başına hedeflenen olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle mutluluk henüz gerçekleşmeyen nesnelere yönelik bir şeye işaret eder. Ancak günümüzde mutluluk ulaşılması gereken bir hedef olarak gösterilir. Bunun içinde bireyler ona ulaşmak için çaba sarfeder. Ancak bu hedef her zaman yolunda gitmeyebilir (Ahmed, 2020: 42). Mindfulness bireylerin sadece kendilerine odaklanmalarını sağlayan yöntemler ile her zaman istedikleri sonuçları alamamaktadırlar. Miguel Faris ve Catherine Wikholm’un The Buddah Pill (Buda Hapı) kitabında açıkladığı gibi Mindfulness genel olarak depresyon ve anksiyete duygularını derinleştirerek aşırı ben merkeziliğin sorunu olarak kabul edilen dissosiyasyon (ayrışma) ve gerçeklikten kopma hissinin yaratıldığını belirtmektedir. Bireylerin çevrelerindeki gerçek dünya ile bağlarını zayıflatıp hatta koparak “kendi gerçek” dünyalarında yaşamaları reddetmiş oldukları dünya ile zıtlıklar yaşamaktadır. Bunun sonucunda gerçeklikten uzaklaşma bireylerde “depresyon”, “anksiyete,” duygu durum bozuklukları, sosyal kültürden kopmanın sonucunda; “narsist

kültür”, “ben kültürü” “kuşağımı seviyorum” anlayışları birçok çalışma ve araştırmalar sonucunda gerçek dünya ile zıtlıklar içermektedir. 2018 yılında İngiltere’ de Jo Cox Yalnızlık Komisyonu tarafından yapılan çalışmada hızla artan sosyal izolasyonun bireylerde “yıkıcı etkisi” ve “şoke edici krizi” hakkındaki açıklamaları farkındalık yaratması amacıyla İngiltere Başbakanı Theresa May yalnızlığın önemli sorun olduğunu kabul etmiştir (Cabanas & Illouz, 2023: 88-99). Chull Han, günümüz mutluluk toplumunu *Palyatif toplum* olarak tanımlamaktadır. Acının sıklıkla unutturulmaya çalışıldığı, sorunların üzerinden atılan ve sık bir mutluluk dünyası yaratımının hedeflendiği bir toplum olarak görmektedir. Burada acıdan kaçmanın asıl nedeninin performans toplumu içinde olan bireylerin yalnızca performansına ve işine odaklanması gerekli görüldüğü bu nedenle de acı gibi olumsuz hiçbir duyguya yer verilememesidir. Kesintisiz motivasyon ve performansın bireyleri mutlu edebileceği anlayışı medya ve tıbbi ilaçlar aracılığı ile gerçekleştirildiğini savunur (Chull Han, 2022: 15). Sigmund Freud, *Uygarlığa Dair Hoşnutsuzluğumuz* isimli çalışmasında günümüz insanının bir parça mutluluk imkânı için bir parça güvenliği takas ettiğini söyleyerek mutluluk odaklı yaşamın hayatın gerçeklerinden alı koyduğunu savunur (Freud, 2015: 78).

Günümüzde eğer mutluluğun karanlık bir yanı varsa bireyin kendi suçu olarak sunulur. “Mutlu olmak için yeterince çaba göstermiyordur.” Belki de genetik bir kusuru vardır. Ancak bu hiç kimsenin değil sadece mutsuz olanın sorunudur. Böylece mutsuz kişi artık hastalanmış ve modern vebaya yakalanmıştır (Schmid, 2022: 11). Schmid, bireyler üzerindeki bu mutluluk baskısını “mutluluk diktatörlüğü” olarak tanımlamakla beraber (Schmid, 2022: 9) mutluluğun insan yaşamındaki tüm anlamlarını reddetmemektedir ancak tek amacının mutluluğun mutlaklaşmakta olduğu anlamına dikkat çekmektedir. Hayatta tek meselenin mutluluk olduğu modern hayatla birlikte gelen hayatın anlam kaybını mutluluk ile doldurulmaya çalışılan bir masal olduğunu söyler. Mutluluğun hayat için önemli bir işlevin olduğunu ancak bireylerin bundan küçük bir pay alabileceğini de belirtir. Yaşam sanatında mutluluk kadar mutsuzlukta vardır. Bunu reddetmek doğru değildir (Schmid, 2022: 11). Bireyler mutluluk için çabalayabilirler ancak bireyler mutsuz oldukları için mutlu olmaya çabalarlar. Mutluluğu buldukları zamanda mutsuz olmadan yapamazlar. Çünkü her şey zıttına muhtaçtır. Bu nedenle mutluluğu sürekli istemenin anlamsız olduğunu savunur (Schmid, 2022: 27). Bu süreçle birlikte yeni umut teknikleri bireylerin benlikleri ve duygularını şekillendirerek deneyimlerini etkilemektedir.

Bauman (2000), kamusal alanın içerisi boşaltılmış halde artık kamusal alanında kendisine ait bir gündemi bulunmadığından bahseder. Kamusal alanlar artık özel dertler, kaygılar gibi sorunlar ile ilgilenmektedirler. Bireylerin özel duygularını ve zihin durumlarını anlamlandırabilmesi için yardım almalarını aynı şekilde bu duygular hakkında başkalarının da anlayacağı şekilde nasıl konuşulması gerektiğini öğrenme ve bireyleri zorlayan sorunlar ile nasıl başa çıktığı üzerine tecrübeler ve öğütlerin alındığını söylemektedir. Bu durumu yamalı bohça olarak görmektedir. Bauman’a göre; yamalı bohçanın ilk tohumları “talk-showlar” olmakla birlikte meşrulaştırıcı bir işleve de sahiptir. Sayıların sahip olmuş olduğu otoriteyi kullanarak kamuca onaylayanmış olan belli duyguların damgasını basmaktadırlar. Belirlenmiş olan duyguları dışarıya çıkaracak sözcükler ve anlamlarını anlayabilecekler, yorumlayabilecekleri bilişsel zemini hazırlıyorlar. Bu hazırlık bireyler arasında benzer duyguları aramaya ve yaşama beklentisi içerisinde niçin daha erken gelmediklerini, geldikleri zamanda neden anlatılanlar kadar yoğun olmadıklarını merak etmeye yönlendirilmektedirler. Bu noktada talk-showlar gerçek veya gerçek olmayan, yaşanmış veya yaşanmamış duygu deneyimlerine teşvik eder ve bireylere bu duyguları aşırlarlar (Bauman, 2000: 75). Günümüzde oldukça popüler hale gelen “kendi başarı” hikayelerini etrafındakilere anlatan birçok insan görülmektedir. Bu insanlar yaşamış oldukları problemlere rağmen kişisel değişimlerini, elde etmiş oldukları başarılarını ve ne yaptı da artık hayatını tamamen kendisinin şekillendirebildiğini insanlara anlatmaya çalışmakta. Belirli kitlelere hitap ederken bu kişiler, aynı zaman da bu kitlelere “ilham veren hikayelerin artık kendisinin de bir öznesi olabileceği vurgusuyla birlikte bireylere ip uçları da vermektedirler. Bu hikayeler kimi zaman TV programları, Facebook, Instagram, YouTube veya Bloglar gibi çeşitli sosyal ağlar aracılığı ile diğer insanlara ulaştırılırken kimi zaman belirli platformlar tarafından desteklenmekte veya tamamen belirli platformlar tarafından bu tür hikayelere yönelik içerikler üretilmekte ve bu içerikler belirli ücretler karşılığında seyircilere sunulmaktadır. Bu platformların dünya da ve Türkiye’de en bilinen “Paylaşmaya Değer Fikirler” anlayışına sahip olan TEDx tir (Cabanas & Illouz, 2023: 147-149).

Artık daha önce insanlar için yoğun ve sayısız emniyet ağından geriye kalan hiçbir şey güvenilir olarak görülmemektedir. Eskiden örülmüş olan ağların bir kere kurallara uygun örülmesinden sonra ağların ara sıra tamir edilebilmesi artık kabul görmeyeceği apaçık ortadadır. Ağların sağlam tutulması artık yeni bir format getirilerek yepyeni bir

beceri alanına dönüşmüştür. Kalıcı örme teknikleri artık geride kalmış olup anlık, duruma özel durumlar hâkim olmaya başlamıştır. Bireyler, yeni tür olan bu teknikleri diğer bireylerden öğrenebilme umudu ile gözlerini onlardan ayırmamaktadırlar (Bauman, 2000: 76). Yeni umut tekniklerinden bir diğeri de başarı öykülerinin anlatıldığı kişisel gelişim kitaplarıdır. Yakın ve Bektaş'ın (2009) kişisel gelişim kitaplarını “şurup metaforu” ile anlatmaktadırlar. Başarı öykülerini anlatan yazalar başarının yollarını vahşi batının karikatürize edilmiş olan her derde deva şurubunu pazarlayan satıcı gibi kasaba topluluğun içerisine sızar. Topluluğun içerisinde aniden hasta olan birisi çıkar vaat edilen şifalı şurubu içer ve anında iyileşir. Etrafındakiler ise o kişiyi etrafında daha önce hiç görmemiş olmalarına takılmadan şurubun mucizesine odaklanırlar. Biraz zaman geçince herkes şurubu almak için birbirlerinin önüne geçmeye çalışırlar (Yakın & Bektaş, 2009: 18). Yakan ve Bektaş, kişisel gelişim kitaplarındaki umut vaatlerini başka bir örnekle daha açıklarlar. Bu örnekte BMW Z3 marka araca sahip olup binlerce dolarlık evi “antik Hawaii öğretisi olan Ho’pononopi” tekniği ile kendine çekebileceğin vaat edilirken, “sertifika alarak metafizik uzmanı olan” Joe Vitsle işin sırrını Zero Limit ve Çekim Yasası Sırrı gibi anlatır. Kişisel gelişim kitapların genel özelliğidir. Bireyin otururken biranda aklına gelen fikirler veya hayal kurma yoluyla zenginleşen insanlara yönelik pek çok örnek bulunmaktadır (Yakın & Bektaş, 2009: 17). Bu Pazar yalnız “başarı hikayeleri” satmamaktadır. Asıl satmakta olduğu şey başarı hikayelerinin gerçekleştirilebilirliği için gerekli olan duygulardır. Bu duyguların başında da “mutluluk” gelmektedir. Foucaultcu anlamdaki iktidarın mutlu bireyler yaratabilmek adına yürütmüş olduğu mutluluk söylemlerinin bir uzantısını da “başarı hikayeleri” temelinde gerçekleştiriyorlardır (Cabanas & Illouz, 2023: 147-149). Mutluluk arayışının altında her zaman daha fazla mutluluk ve eksiksiz mutluluk vurgusu yer alırken, bu durum bireylerin sürekli ve istikrarlı bir şekilde değişip dönüşebileceğini varsayılmaktadır. Mutluluğun bir ideal hale dönüşmesi ve bireyin kişisel gelişimi olarak gördüğü bu süreci, istikrarlı ve eksiksiz mutlu olma durumunun pek de mümkün olmaması, bireyleri kendilerini bir şeylere ulaşabilecek olmaktan yoksun görerek “benliklerinin eksik “olduğu kabulünü ikircikli bir söylemle bireylere kabul ettirilmektedir. Böylece birey bitmek bilmeyen kendini yaratma sürecine dahil olur. Bu doyumsuz mutluluk arayışı süreklilik arz eden tüketim anlayışı ile ilişkilendirilirken neoliberal pazarda mutluluk, artık başka uğraşların yanında elde edilecek bir şey değildir (Bauman & May, 2000b: 259). Mutluluk tek başına elde edilmesi

gereken bir meta haline dönüşmüştür (Cabanas & Illouz, 2023: 150). Erişilmez olanın peşinden koşmak bizi sonsuzadek devam edecek olan mahrumiyete sebep olmaktadır (Bauman & May, 2000b: 259). Tüketim ile sürekli beslenen uyuşuk bir memnuniyetin var olmamamsı adına üretim çarkı içerisinde bireyler coşku ve telaş içerisinde zincirleri sürekli yağlanmassını hedefleyerek bu hedefe asla tam olarak ulaştırmayacaktır.

III.BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ, SAHA ÇALIŞMASI VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1.Araştırmanın Amacı ve Konusu

Toplumsal değişimin yarattığı yeni toplumsallıklar ve ilişki biçimleri gerek makro düzeyde gerekse mikro düzeyde çeşitli yapılara ve gündelik yaşam pratiklerine yön vererek bireylerin tercihleri, duyguları ve beklentileri üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle geleneksel yapıların çözülmesi, kentleşme, bireyselleşme, sınıf yapılarındaki dönüşüm, profesyonelleşme ve sekülerleşme, bağımsızlaşma çabaları, küreselleşme ve neoliberal değerlerin tezahür alanlarının genişlemesi ile birlikte bireylerin hayatlarını yeniden anlamlandırmaya çalıştıkları ve öz-benlik imgesini yeniden kurmaya yönelik çabaların da arttığı tartışılmaktadır. “Bireysellik”, “rekabet”, “yabancılaşma”, “risk”, “bireysel sorumluluk” ve “statünün önceliği” gibi temel neoliberal değerlerin yaşamın tüm alanlarına sızmaya başladığı yeni dünya düzeninde, “mutlu ol”, “bağımsız ol”, “hazzı yaşa”, “zinde kal”, “mükemmel ol”, “doğru seçim yap” ve “bireysel sorumluluk al” gibi ideolojik retorikler de bireylere dayatılmaktadır. Bu dayatmalar bireylerin duygu ve öznellik kapasitelerini inşa etme biçimlerinde önemli rol oynamakta ve bireyleri hem toplumsal hem de bireysel düzeyde de yeni anlam arayışlarına götürmektedir. Bu anlam arayışlarının önemli göstergelerinden biri de son dönemlerde bütünsel spiritüel faaliyetlere (alternatif tıp, ayurveda, biyoenerji, reiki, şifacılık, theta healing, yoga, aile dizimi) ve gruplara dahil olma çabasıdır. Geç modern dönemin popülerleşen, piyasaya eklemlenen ve bireyselleşen maneviyat arayışları olarak da tanımlanan bu yeni çabaların, bireylerin gündelik hayattaki deneyimlerini anlamlandırmasında, duygularını ve bedenlerini biçimlendirilmesinde nasıl bir rol üstlendiği sosyolojik bir yaklaşımla araştırılması gereken konular arasındadır. Bu bağlamda söz konusu bu çalışma, toplumsal gerçekliğin inşasında ve bireylerin öznellik kapasitelerini kurma biçimlerinde “alternatif şifa”, “bütünsel maneviyat” veya “spiritüel” olarak adlandırılan faaliyetlerin ve grupların rolü, bireylerin söz konusu faaliyetlere dahil olma biçimi, kendi tanımlamaları ve deneyimleri üzerine nitel bir araştırma pratiği yürütülmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın alt problemleri 4 temel soru üzerinden şekillenmiştir;

1. Spiritüel faaliyetlere daha çok kimler başvurmaktadır?
2. Spiritüel faaliyetlere başvuranlar kendi anlatılarında bunu nasıl anlamlandırmakta ve rasyonelleştirmektedir?
3. Katılımcılar karşılaştıkları sorunlarla başa çıkmak için duygu yönetimini nasıl sağlamakta ve spiritüel faaliyetlerin buna ilişkin rolü nedir?
4. Spiritüel etkinlikler birer tüketim pratiği olarak okunabilir mi ya da bireylerin kendini anlamlandırmada ve benliğini yeniden kurmada bir araç olarak görülebilir mi?

Niteliksel araştırmanın gözlem, görüşme ve doküman analizi şeklinde gerçekleşen nitel veri toplama teknikleri kullanılarak olayların, algıların gerçekçi biçimde ortaya konulan nitel süreçlerin izlendiği araştırma biçimidir (Karataş, 2015: 63). Bu tez çalışması yukarıda sorulardan hareketle nitel araştırma tasarısından yola çıkarak yürütülmüştür.

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi

Birey, yaşamış olduğu herhangi bir olayı kendisi ile aynı coğrafya ve kültür içerisinde yaşamakta olan diğer bireylerden farklı deneyimleme sürecine ve pratiklerine sahiptir. Böylece herhangi bir olay karşısında bireyin deneyimi, tepkileri ve başa çıkma stratejileri de farklılık göstermektedir. Bu tez çalışması spiritüel faaliyetlere katılan bireylerin anlam dünyalarına ve duygularına odaklanılacağı için nitel araştırma yönetimini ve yorumsamacı yaklaşım benimsenmiştir (Çekmez, Yıldız & Bütünler, 2012: 80-81). “Nitel araştırmalar: dar anlamda belirli bir soru üzerine yoğunlaşmayan, bir bakış açısı benimserken, kurumsal-felsefi paradigma hakkında sorgulayıcı, açık uçlu bir yerine oturtma süreci dahilinde enine boyuna düşünülen araştırmalardır. Nitel araştırma verileri aynı anda toplanır ve analiz edilir” (Neuman, 2014: 22). Yorumsamacı anlayış, sosyal dünyanın karmaşık yönünü ve bireylerin birbiri ile olan ilişkisini anlamayı amaçlayarak; sosyal yaşantının subjektif alanına yoğunlaşıp beşerî oluşumları, bireylerin karşılıklı ve anlamlı bir şekilde gerçekleşen diyaloglarını sorgular (Kaya, 2019: 272). Yorumsamacı anlayışta kültür ve tarih ikilisinden gelen deneyim oldukça önemli görülmektedir. İnsan davranışları kadar, toplumsal eylem de önemli ve dikkat çekici bir unsurdur. Bunun nedeni ise insan eylemlerin yaşamış olunan tarihsel ve kültürel deneyimler sonucunda gelişmiş olmasından kaynaklanmaktadır (Neuman, 2014: 134).

Yorumsamacı yaklaşımın amacına genel bir pencereden bakacak olursak bu anlayışın temelinde; anlam, ifade, sanat veya metin eserlerini yorumlanarak, bireysel olayları anlamayı ve bireyin bir olay karşısında yüklemiş olduğu anlamları açığa çıkarmak yatmaktadır. Bu yaklaşım “anlama” öğretisi olarak da nitelendirilebilmektedir. Toplumun ampirik bir biçimde ele alınmasının mümkün olmaması nedeniyle konunun algılama nesnesinden ziyade anlama nesnesini önemli hale getirmektedir (Kaya, 2019: 273).

Yorumsamacı yaklaşım, yaşamış olduğumuz toplumun gerçekliklerinin doğru anlaşılıp, kavranabilmesi adına gerçekliği sosyal bağlamı içerisinde kavramaya çalışır. Yani hermeneutik anlayışa göre bireyler veya grupların eylemlerini yer almış oldukları kültürel ve toplumsal bağlamı çerçevesinde ele alınıp yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Bunun nedeni ise her bireyin eylemleri anlam dünyası, belirli toplumsal sistem, kültürel öğeler, dil ve tarihsellik temlinde şekillenir. Bu davranışların anlaşılması anlam dünyasının yeşermiş olduğu kültüre ve toplumsal bağlam içerisinde yorumlanması ile mümkün olabilmektedir (Altıntaş & Erdem, 2021: 38).

Buna yönelik yorumsamacı yaklaşım odaklanmış olduğu nokta öznel deneyimlerdir. Bireyin sahip olduğu kişisel görüşü ile yaşamış olduğu olayları yorumlanabilmesidir. Fenomolojik yaklaşım, ele almış olduğu fenomenlere hiçbir duygu ve düşünce dayatmadan, olayları bireyin yaşamış olduğu şekliyle anlamaya çalışmaktadır (Çekmez, Yılmaz & Bütüner, 2012: 89). Dilthey’e (1985) göre insanın üretmiş olduğu her türlü metnin daima öznel anlamlar ve bir ruha sahip olduğunu bu öznel anlam ve ruhun yorumlanıp ortaya koyulmadığı sürece metnin yalnızca görünen kısmının özelliklerine göre analiz edilebileceğini bu nedenle de bir sonuca ulaşılamayacağını savunur. Bununla birlikte Dilthey anlam ve anlamlandırmanın tinsel bilimlerin içeriklerinin gerçekçilik içerdiğini ve anlamının her daim bir dünya açacağını belirtir (aktaran Kartarı, 2017: 213).

Nitekim bu çalışmada spiritüel faaliyetlere katılan bireylerin, bu gruplar içerisinde dahil olmaya nasıl karar verdikleri veya bu gruplara katılmaya sebep olan bir itici gücün olup olmadığı, grup içerisindeki pratikleri nasıl deneyimledikleri ve tercih etmiş oldukları gruplara katılımın ardından beklentilerine bir dönüt alabilme durumları gibi deneyimlemiş oldukları bu pratiklerin anlaşılabilir yorumlanması amaçlanmaktadır. Öznel

deneyim, bireylerin tanımlama biçimi ve eylemlerini nasıl anlamlandırdığı bu bağlamda ele alınmıştır.

Yorumsamacı gelenekte örneklem seçme yelpazesi oldukça dardır. Katılımcıların hepsinin daha önce araştırılan konuya dair bir fenomene sahip olması gerekmektedir. Böylece evrenin temsil edilebilirliği bakımından oldukça önemlidir (Creswell, 2013: 156). Bu sebeple çalışmanın evrenini belirlemiş olduğumuz; yoga, reiki, şifacılık, biyoenerji, aile dizimi, alternatif tıp, ayurveda ve benzeri spiritüel destek ağlarına ve eğitim gruplarına katılım sağlayan 18 yaşını doldurmuş 23 kadın ve 1 erkek olmak üzere 24 katılımcı üzerinden oluşturulmuştur. Çalışma, amaçlı örneklem yöntemi ile yola çıkarsa da katılımcılara ulaşmanın zor olduğu ve araştırma evreninin kısıtlı olduğu durumlarda kartopu örneklem yöntemine de başvurarak referans ve güven ilişkisi temelinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta planlanan katılımcı sayısı 20 olmakla birlikte nitel araştırma pratiğinde veri doygunluğu örneklem sayısı üzerinde önemli bir etkidir. Görüşmeler tekrara düşmeye başladığı ve veri doygunluğu elde edildiği anda görüşmeler sonlandırılmıştır. Bu temelde toplamda 24 kişi ile derinlemesine görüşme gerçekleştirildi.

3.3. Araştırmanın veri Toplama Tekniği ve Etik

Çalışmamızda veri toplama aracı olarak nitel araştırma yöntemleri içerisinde sıklıkla kullanılan görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış soru formu oluşturularak derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine mülakat tekniği; “araştırılan konunun tüm boyutlarını içerisine alan ve çoğunlukla açık uçlu soruların yöneltilerek kapsamlı yanıtların elde edilmesine imkân tanıyan birebir ve yüz yüze görüşülerek enformasyon toplanmasına imkân veren veri toplama yöntemidir. Bu yöntem başta sosyal bilimlerde olmak üzere; tıp ve iş dünyasında da yoğun bir şekilde kullanılmaktadır” (Kırık, 2014: 342). İlk olarak belirlenmiş olan spiritüel faaliyetlere katılım deneyimine sahip kişiler ile görüşmeler gerçekleştirilmiş, ardından katılımcıların yönlendirmiş olduğu diğer katılımcılar ile görüşmeler sağlanmıştır. Örneklemen zenginleştirilmesi adına ilk görüşmeler farklı alanlardaki katılımcılar ile gerçekleştirilmiş ve sonra bu katılımcıların ilişki ağları ile diğer katılımcılara ulaşılmıştır.

Gündelik hayatımızda oldukça görünür ve işitilen spiritüel ağ pratikleri, arkadaşlarımız, yakın çevrelerimizde veya sosyal medya üzerinden oldukça popüler hale gelmiştir. Çalışmanın ilk katılımcısı gündelik rutin içinde bir arkadaş sohbetinin

sonucunda belirlenmiştir. Arkadaş ortamında gerçekleşen bir sohbet esnasında sohbetin spiritüel pratiklere doğru kayması üzerine bir arkadaşımızın annesinin bu pratikler içerisinde yer aldığını belirtmesiyle birlikte masadaki sohbetin seyrini değiştirerek tüm dikkatleri üzerine topladı. Bu sohbetin akabinde arkadaşımızın annesini arayarak tez hakkında kısa bilgilendirilme yapıldı ve deneyimleri ile çalışmamıza katkı sağlamak isteyip istemediği hakkında sorular yönlendirildi. Ardından katılımcı ile kendisine uygun bir gün ve saatte görüşme gerçekleştirildi. Kendisinin bu işlerde acemi olduğunu asıl bu çalışma pratikleri ile ilgilenen kişinin kuzeni olduğunu belirterek bizleri kuzenine yönlendirmiştir. Yeni katılımcımız ile gerçekleştirmiş olduğumuz görüşme sonucunda kendisinden gelen talep üzerine bizlerden güzel bir enerji aldığını, böyle bir çalışmaya katılmaktan çok mutlu olduğunu belirterek katılımcılara ulaşma konusunda bizlere yardımcı olacağını ifade etti. Kendisi ile aynı veya benzer pratikleri deneyimlemiş olan bireylerden oluşan WhatsApp grubuna çalışmamız hakkında deneyimlerini paylaşacağını belirterek yardımcı oldu. Bu durumun ardından tez çalışmamıza yoğun bir ilgi oluşmuştur. İkinci katılımcımızın yönlendirmesi sonucunda gün içerisinde pek çok mesaj ve arama alarak çalışmamıza katılmak istediklerini belirten katılımcılarımız olmuştur. Her bir katılımcı ile görüşme öncesinde kısa bilgilendirmeler yapılarak, sormak istedikleri sorular yanıtlanmış ardından katılımcıların uygun olduğu vakitlerde görüşme günü ve saatleri ayarlanmıştır. Pek çok katılımcı tarafından tez konumuz oldukça ilginç bulunmuş ve bu konuda akademik çalışma yürütmememiz konusunda memnuniyetlerini sıkça dile getirerek, yönlendirmiş olduğumuz soruların kendilerinin yaşamış oldukları değişimlerini hatırlatıcı olması niteliğinde olduğunu bu nedenle de ayrıca bizlere teşekkür etmişlerdir. İki katılımcı kendisinin çalışmaya katılmak istediğini belirtmiş ancak randevu oluşturmak için görüşme sağlandığı sırada telefonlara ve mesajlara cevap vermemiştir. Bir katılımcı bazı sorularda ayrıca neden bunu soruyorsunuz, buna gerek var mı veya bu soru pek bana uygun değil cevaplamak istemiyorum şeklinde görüşünü belirtmiştir. Bunun ardından katılımcının sorularına ayrıntılı bir şekilde yanıtlar verirken katılımcının isteği doğrultusunda bazı sorulara yanıt vermemiştir. Görüşmeler sırasında katılımcıların kendilerini rahat bir şekilde ifade edebilmesi adına görüşmeler sohbet niteliğinde gerçekleştirilmiştir. Spiritüel çalışma deneyimine katılan 24 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, Temmuz-Ağustos 2023 tarihi arasında katılımcıların

tercihlerine yönelik yüz yüze, gerçekleştirilerek en kısa görüşme 45 dakika sürerken en uzun görüşme 2 saat olarak gerçekleşmiştir.

Görüşmeler gerçekleşmeden önce ve hemen önce çalışma hakkında katılımcılara kısaca bilgiler verilerek kendilerini rahat ve güvenli bir ortamında hissetmeleri sağlanarak görüşmelere başlanmıştır. Görüşme öncesi, görüşme anı ve görüşme sonrasında katılımcılar tarafından sorulan herhangi bir soruya titizlik ile cevap verilmiştir. Katılımcı gizliliği, veri güvenliği ve etik faktörlerine önem verilmiştir. Katılımcıların kişisel bilgilerine yönelik etik faktörü önemseyerek her bireye ayrıntılı bir şekilde bilgilendirilme yapılmıştır. Pek çok katılımcı kişisel bilgilerinin açık şekilde kullanmalarının sakıncası olmadığını belirtirken bir katılımcı için bilgilerin gizli kalmasının önemli olduğu belirtildi. Bu nedenle katılımcı bilgileri üzerine titiz bir çalışma yürütülmüştür. Görüşmeler sırasında katılımcıların izni ile ses kayıt cihazı ile kaydedilip, görüşmeye dair alınan notlar ve enformel gözlemler birlikte görüşmenin hemen ardından kayıtların transkripsiyonu yapılarak Word dosyasına işlenmiştir. 07.06.2023 tarihinde Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan alınan karar ile birlikte etik kurul onayı sonucunda çalışmaya yönelik etik kurul onayı alınmıştır. Gerçekleştirilmiş görüşmeler sonucunda veriler betimsel analiz yardımı ile ele alınarak analizi sonucunda elde edilmiş olan bilgiler açık bir biçimde neden- sonuç ilişkisi ile ele alınarak yorumlanarak verilerin son hali okuyucuya sunulmuştur.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Denizli ilinde yaşayan 18 yaşını doldurmuş yetişkin bireylerin spiritüel gruplara, destek ağlarına ve alternatif tıp, ayurveda, biyoenerji, reiki, şifacılık, yoga, theta Healing, aile dizimi ve benzeri faaliyetler olarak kategorize edilen çalışmalara katılan bireyler üzerinden sınırlandırılmaya gidilmiştir. Araştırma evreni olarak Denizli ilinin seçilmesinin etkili olan temel faktörü araştırmacının örneklem grubuna kolay erişmesi ve güven temelinde ilişki ağlarını kullanabilmesidir. Spiritüel ağlar günümüzde oldukça popüler bir ağ pratiği olmasına rağmen içerisinde kapalı bir grup yapısını barındırmaktadır. Bu nedenle çalışmanın ilk zamanlarda katılımcılara ulaşma konusunda oldukça endişe duyulmuştur. Ancak beklenilenin aksine bu gruplar içerisinde yer alan bireylere ulaşmak pek de zor olmamıştır. Bunun sebebi ise katılımcılar kendi arasında

gerçekleşen güven ağıları sonucunda birbirlerinin destek istemeleri üzerine bir anda pek çok kişinin dayanışma örüntüsü ile tez çalışmamıza katkı sunması söz konusu olmuştur. Bu destek farklı kartopu örneklemine ait olan ilk katılımcıların görüşmelere katılması sonucunda bizlerden güzel bire enerji aldıklarını söylemesi ve memnuniyeti sonucunda hızlı bir şekilde diğer bireyleri yönlendirme konusunda oldukça etkili olmuştur. Bazı katılımcıların kendisinin alan okuma özelliğinin olduğunu, hislerinin çok kuvvetli olduğunu söylemesi, insanların zihinlerini okuyabildiklerini vurgulaması, şu an burada bizlerin neden olduğumuzu ve bizlerin çalışma anında zihnimizden neler geçtiğini bildiklerini söyleyerek bazı noktalarda çalışmayı yönlendirmeye çalışarak psikolojik bir üstünlük sağlama çabasına girişmişlerdir. Ancak bu özelliklerine saygı duyduğumuzu belirterek konunun üzerinde durulmayarak görüşmelere devam edilmesi sağlanmıştır. Katılımcıların kendi deneyimlerini beklenilenin aksine oldukça rahat bir şekilde dile getirirken, deneyimlerini yaşamış oldukları mucizeleri rahatlıkla ve heyecanla bizlere aktarmışlardır. Kimi zaman katılımcılara yönlendirilen soruların dışına çıkarak çeşitli konulara sapılmıştır ancak bu durumu yeniden tezimizin konusuna ve sorularına yönlendirilerek görüşmenin akışındaki düzen yeniden sağlanmıştır.

3.5. Araştırmanın Güven Duyulabilirlik Boyutu

Bir bilimsel araştırmanın değeri kısmen araştırmayı gerçekleştirmiş olan kişinin bulgularının gerçeklik ve güvenilirliğini ortaya koyabilmesi yeteneğine bağlıdır. Bu nedenle de neredeyse yapılan tüm bilimsel araştırmalarda sonuçlar (Arslan, 2022: 396) güvenilirlik ve geçerlilik çalışmalar için temel bir mesele olarak görülmektedir. Her ikisinin de ölçümleri, yapılacak olan bağlamla ilişkilidir (Neuman, 2014: 276). Nicel araştırmalar için uzun yıllar varlığını sürdüren bu yöntemler, nitel araştırmalar için görece daha yeni birkaç on yıl içerisinde Guba (1981) Guba ve Lincol'nın (1985) tarafından geliştirilerek literatüre “güven duyulabilirlik” olarak nitelendirilen ifadeler kazandırılmıştır (Arslan, 2022: 396). Araştırmanın güven duyulabilirliği; aktarabilirlik (transferability), inandırıcılık (credibility), onaylanabilirlik (confirmability) ve güvenilebilirlik (dependability) ölçütleri olarak belirlenmiştir (Arastaman, Fidan& Fidan, 2018: 51-52).

Guba ve Lincol doğrulanabilirliğin ölçütünü öznelar arasındaki anlaşma olduğunu vurgulayarak, birden fazla araştırmacının bir fenomen için hemfikir olmuş olduğunu

durumlarda kolektif yargının birer nesnel oluşturduğunu kabul etmektedirler. Nitekim yürütülen çalışmamız da katılımcıların deneyiminden yola çıkarak veri doygunluğuna erişilmesi hedeflenmiş olup doygunluğa erişilmesi durumunda görüşmelere son verilmiştir. Başka bir ölçüt ise çalışmacının gerçekleştirmiş olduğu çalışmasını titizlikle yürüterek metodolojik süreci şeffaflık ile sunmasıdır. Bu ifadelerin paralelinde nesnelliğin doğrulanabilirlik ölçütü ile denk anlamlara geldiği anlaşılmaktadır (Arslan, 2022: Ö403). Creswell (2013), nitel bir araştırma içerisinde gerçeklik bulgusunun değerlendirilebilirliğini bulguların doğruluğunu amaçlayan bir girişim olarak tanımlamaktadır (Creswell, 2013). Bu nedenle çalışmanın verileri üzerinde inandırıcılığının ve veri çeşitliliği sağlamak adına belirlenmiş olan spiritüel faaliyetler içerisinde çeşitliliğin sağlanması adına farklı pratiklere katılan bireylere ulaşılmasına dikkat edilmiştir. Araştırmanın dış geçerliliği sağlanması adına amaçlı örneklem ve kartopu tekniği temelinde katılımcılara ulaşım sağlanmıştır. Araştırma sonuçları ile literatür arasında tutarlılığın denetlenmesi sağlanmıştır. Araştırmanın iç güvenilirliğini sağlayabilmek adına bulguların herhangi bir yoruma tabi tutulmadan doğrudan alıntılanarak okuyucuya sunulmuştur. Araştırmanın ön yargılarından uzak kalabilmek ve nesnelliğin sağlanabilmesi için saha çalışması öncesinde detaylı literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

3.6. Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın bu bölümünde gerçekleştirmiş olunan saha araştırmasından elde edilen nitel verilerin değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan bulguların yorumlanması yer alacaktır. Elde edilen nitel veriler ; spiritüel faaliyetlere daha çok kimlerin katıldığı, spiritüel faaliyetlere katılan bireylerin bu deneyimi kendi anlatısında nasıl anlamlandırdığı ve rasyonelleştirdiği, bireylerin sorunları ile başa çıkabilmek adına duygu yönetimlerini nasıl sağladıkları ve spiritüel faaliyetlerin bu duruma ilişkin rolü, spiritüel faaliyetler birer tüketim pratiği olarak ele alınabilir mi veya bireylerin kendilerini anlamlandırma ve benliğini yeniden kurma aracı olarak görülebilir mi şeklinde ki tartışmaları üzerinden kodlanarak 6 kategoride temalar oluşturulmuştur. İlk tema “Duygusal ve Toplumsal İlişkilerdeki Kırılganlıklar ve Anlam Arayışıdır.” Bu kategori altında katılımcıların anlatılarından hareketle onları farklı maneviyat arayışlarına götüren nedenler ve deneyimler ele alınmıştır. Özellikle ikili ilişkilerinde yaşadıkları duygusal kırılganlıklar, ayrılıklar, farklı beklentilerin yarattığı gerilimi, kırgınlığı, mutsuzluğu ve

çelişkiyi azaltma, çözme veya daha da iyileştirme yönünde yapılan pratikler anlatılardan hareketle temalaştırılmıştır. İkinci tema “Farkındalık ve Destek Arayışı”dır. Gündelik hayatın keşmekeşliği içinde farklı rol ve sorumlukların yarattığı gerilimden uzaklaşma, “daha” iyi bir yaşam, ilişki veya ruh haline sahip olma çabasına ilişkin anlatılar bu tema altında tartışılmıştır. Bireylerin farkındalık söylemi ile ilgili anlatılar da bu tema altında kategorize edilmiştir. Neoliberal yönetimselliğinin etkilerini de görebildiğimiz “Daha İyi Bir Yaşam İçin Kendilik Pratikleri” başlıklı tema altında ise, iyi olma hallerinin ve mutlu bir yaşam sürmenin kişinin kendi çabası ve pratikleri ile mümkün olabileceğine ilişkin anlatılar da kategorize edilmiştir. Uzman desteği ve yardımı, birinin danışmanlığında yaşamını düzenleme çabası da neoliberal yönetimselliğin bir tezahürü olarak Foucault’un benlik teknolojileri kavramına atıfla da temalaştırılmıştır. Dördüncü tema “Biyotıptan Etno-tıpa: Bilimin Çaresizliği” dir. Yaşanan sorunlar, kırılmalar veya sistemin dayattığı daha iyi bir yaşama sahip olmanın yarattığı gerilimleri gidermede bilimsel pratiklere başvuran ve çözümsüz kalan katılımcıların alternatif arayışlara nasıl yöneldiği de bu kategori altında temalaştırılmıştır. Beşinci tema “Popülerleşen Bir Etkileşim Ağı ve Spiritüel Faaliyetler”. Bu kategori altında bireylerin bir tüketici davranışı gibi bu hizmetlere nasıl başvurduklarına ve aynı zamanda onları bu ilişki ağına girmesini sağlayan aktörlerin ve araçların neler olduğuna ilişkin anlatılara yer verilmiştir. Piyasaya eklemlenen ve bir kar aracı olarak da görülmeye başlanan bu faaliyetler; genişleyen ürün, destek, hizmet ağının yanı sıra danışmanlık ilişkisini de sürekli kılabilmektedir. Bazı katılımcıların bu faaliyetlere başvurduktan sonra çeşitli eğitim ve hizmet alımı ile öğretmenlik statüsüne geçmesi ve bundan kar elde etmesi ise “Eğitmenlik Statüsü ve Tüketim Paratikleri” teması altında ayrıca tartışılmaktadır. “Kendini yeniden bul” ve “keşfet” “sloganıyla pazarlanan ve piyasaya eklemlenen bu bireysel maneviyat arayışları yeni benlik yaratma iddiasını da içinde barındırmaktadır. Söz konusu katılımcıların anlatılarından hareketle de bu tema altında tüketim kültürü, popülerleşen yeni sağlık ve maneviyat arayışı ilişkisi tartışılmıştır.

3.6.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Eğitim	Meslek	Medeni Durum	Gelir	Katılmış Olduğu Faaliyet ve Gruplar
K1	Kadın	Doktora	Antropolog	Evli	35.000-40.000	Aile Dizimi ve Reiki
K2	Kadın	Yüksek Lisans	Yönetici	Evli	B Plus	Aile Dizimi, Reiki, Jean Arınma Sistemi, Theta Healing, Yoga
K3	Kadın	Lise	Emekli	Bekar	8500	Nefes Terapisi
K4	Kadın	Lisans	Kişisel Gelişim Uzmanı	Evli	8.000-60.00	Kundalina Reiki, Money Reiki Eğitimliği, Theta Healing, Spiritüel Dawsing, Jean Adrian
K5	Kadın	Lisans	Holistik Koç	Bekar	35.000-50.000	Regreston, Nefes Terapisi, Theta Healing, Jean Adrian Arınma Sistemi, Kozmik Eberji, Biyoenerji
K6	Kadın	Ön Lisans	Yaşam Koçu	Evli	15.000	Sen ve Yaradan, Theta Healing, Jean Adrian Arınma Sistemi, Yaşam Koçluğu, Biyoenerji
K7	Kadın	Lisans	Manken	Bekar	30.000	Theta Healing, Barış Muslu
K8	Kadın	Lisans	Mali Müşavir	Evli	7.500	Theta Healing
K9	Kadın	Lisans	Öğretmen	Evli	16.000-16.500	Nefes Terapisi, Access Bars, Kundalini Reiki, Jean Adrian Arınma Sistemi, Theta Healing, Barış Muslu NLP, Astroloji,
K10	Kadın	Yüksek Lisans	Öğretmen	Evli	17.000	Theta Healing, Jean Adrian Arınma Sistemi, Spiritüel Dawsing
K11	Kadın	Lisans	Makine Mühendisi	Bekar	63.000	Access Bars, Theta Healing, Jean Adrian Arınma Sistemi, Spiritüel Dawsing
K12	Kadın	Yüksek Lisans	Hemşire	Evli	20.000	Theta Healing, Jean Adrian Arınma Sistemi, Nefes Koçluğu, Reiki
K13	Kadın	Ortaokul	Terzi	Bekar	40.000	Biyoenerji, Hipnoterapi
K14	Kadın	Ön Lisans	Ruhsal Şifacı	Evli	15.000-20.000	Theta Healing, Jean Adrian Arınma Sistemi,

						Numeroloji, Rüya Okurluğu
K15	Kadın	Lisans	Yaşam Koçu	Bekar	15.000	Yaşam Koçu, İlişki Koçu, NLP, Theta Healing, Aile Dizimi, Biyoenerji
K16	Kadın	Lisans	Esnaf	Evli	15.000	Biyonerji
K17	Kadın	Ön Lisans	Güzellik Uzmanı	Evli	11.000	Theta Healing, Yoga, Reiki, Biyoenerji, Sarkaç
K18	Kadın	Lisans	Çalışmıyor	Evli	-	Aile Dizimi
K19	Kadın	Lisans	Çalışmıyor	Evli	-	Yoga
K20	Kadın	Yüksek Lisans	Makine Mühendisi	Bekar	30.000	Aile Dizimi, Yoga, Reiki, Bilinçaltı Eğitimleri, Theta Healing
K21	Kadın	Lisans	Yoga Eğitmeni	Bekar	13.000	Reiki, Acces Bars, Yoga
K22	Kadın	Lisans	Çalışmıyor	Evli	Sabit Gelir Yok	Theta Healing, Acces Bars
K23	Kadın	Lisans	Rehber Öğretmeni	Bekar	8.500	Slay Yoga
K24	Erkek	Lisans	Araştırma Danışmanlık Firma Sahibi	Bekar	30.000-40.000	Birçok spirtüel faaliyet

Çalışma toplamda 18 yaşını tamamlamış 24 kişi ile yapılan yüz yüze derinlemesine görüşmeye dayanmaktadır. En uzun görüşme 2 saat en kısa görüşme 45 dakika sürmüştür. Katılımcıların yaş aralığı 24-53 yaş arasında değişmektedir. Genel olarak ekonomik ve kültürel sermayeleri üzerinden bir sosyal analiz yapılacak olunursa, katılımcıların eğitim ve gelir düzeyi görece yüksek olduğu söylenebilir. Eğitim seviyesi olarak ortaokul ve lise mezunu olan katılımcılar olmakla birlikte yoğun olarak lisans mezunu olup, yüksek lisans ve doktora mezunu katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcıların mesleklerine bakacak olursak; antropolog, yönetici, öğretmen, makine mühendisi, hemşire, terzi, manken, mali müşavir, firma sahibi, yoga eğitmeni, yaşam koçu, güzellik uzmanı gibi çeşitli meslek grupları yer almaktadır. Görüşme yaptığımız sıralarda askeri ücretin 8.500 TL olduğunu baz alarak katılımcılarımızın gelir seviyesi 7.500-60.000 TL arasındadır. Örneklem gurubumuz içinde farklı ya da birkaç faaliyeti birden yürüten katılımcılar olmakla birlikte daha çok **Biyoenerji, Yoga, Aile dizilimi, Reiki, Jean Adrienne Arınma Sistemi, Theata Healing gibi çeşitli faaliyetleri yürütülmektedir.** Genel olarak bireyler spiritüel çalışmaları yakın çevrelerin tavsiyeleri ve sosyal medya araçları üzerinden keşfetmektedirler.

Çalışmayı tasarlarlarken cinsiyet, yaş, meslek eğitim gibi temel değişkenler dikkate alınmamıştır. Çünkü bu çalışma için önemli olan, bu faaliyetlere bireylerin katılmış olması, katılma nedenleri, deneyimler ve özellikle yaşantı dünyasındaki toplumsal kırılmaların neler olduğudur. Fakat katılımcılarımızın 23'ü kadın 1'i erkekti. Saha içindeki gözlemlerden ve literatürden hareketle de kadınların daha çok bu faaliyetler içerisinde yer aldığını söyleyebiliriz. Bu durum tek bir nedenle açıklanmayacak kadar karmaşık ve zor görünmektedir. Ama toplumsal cinsiyete içkin olan kodlar, erkeklik ve kadınlık değerlerine paralel gelişen kalıp yargılar, erkeğin akılla, kadının da duyguyla ilişkilendirilmesi aynı zamanda duyguların da cinsiyetlendirilmiş olması, destek, yardım ve dayanışma pratiklerine kadınların daha açık olması ve bunlar içinde yer alması, tarihsel süreç içinde şifacılık, büyücülük gibi temel alanların kadınlarla da ilişkilendirilmesi, yine yoga gibi temel pratiklerin kadınsı olanla ilişkilendirilmesi ile bu durum açıklanabilir. Kadınların spiritüel çalışmalara erkeklere kıyasla daha çok katılmasının ardında yatan temel nedenlerden biri de hemen hemen tüm spiritüel öğretilerin temelinde “doğa ile birlik olmak”, “doğayı sevmek”, “doğa ile bütünleşmek”, “doğal olana doğru yol alış” temelleri üzerine inşa edilmesi ve kadının da doğa ile özdeşleştirilmesi de yer almaktadır. Bu temelde kadınların doğada daha köklü veya doğayla doğrudan yakınlığı kabulü söz konusuyken, erkeklerin ise hala kültürle ve akılla eş tutulması söz konusudur (Ortner, 1972).

Katılımcıların pek çoğu kendisini Müslüman olarak nitelendirirken, deist ve arayışta olduklarını belirtilen katılımcılarda bulunmaktadır. İki katılımcı dışında Müslüman olduklarını ancak pek de emin olmayan bir biçimde “sanırım Müslümanım” şeklinde ifade etmektedir. Yeni Çağ Hareketlerinin de temel özelliklerinden olan eklektik inanç yapısı, bireylerin kendi ihtiyaçlarına göre şekillenen bir inanç pratiğini doğurduğunu bu durumunun da katılımcılar üzerinde de ki etkisi de gözlemlenebilir biçimdedir. Bazı katılımcıların bir yandan yoga pratiklerini gerçekleştirdiği, öte yandan da Allah'ın çeşitli isimlerini her gün zikrettiğini söylerken, kimi katılımcı namaz kıldığını ve her gün düzenli olarak enerji çalışması yaptığını, başka bir katılımcı ise bir inanca sahip olmadığını ancak Allah'ın isimlerini zikretmenin enerjisel olarak kendine iyi geldiğini söylemektedir.

3.6.2. Duygusal ve Toplumsal İlişkilerdeki Kırılganlıklar ve Anlam Arayışı

Çalışmanın temel amaçları arasında bireyleri spiritüel faaliyetlere yönelten nedenler yer almaktadır. Bu bağlamda katılımcıların nedenleri irdelendiğinde yakın ve özel ilişkilerdeki kırılmalar, sorunlar ve ayrılıklar önemli gerekçelere olarak sunulduğu görülmektedir. Eş, anne, baba ve çocukları ile yaşamış oldukları problemlerin sürekliliği, yıpratıcılığı veya birinci dereceden yakınların herhangi birinin vefatı-ayrılığı sonucunda spiritüel gruplara katılmaya karar verdiklerini belirtmişlerdir. Tüm bu yanıtlar bireylerin ikili ilişkilerde yaşanan duygusal kırılmaların ve ona ilişkin anlatıları belirgin bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların kimisi daha çok ebeveynleri ile aralarındaki ilişkileri sorunsallaştırırken kimisi eşi, eşinin ailesi ve çocukları ile yaşamış oldukları ilişkiyi sorunsallaştırmaktadır. Bu tema altında aynı zamanda katılımcıların birbiri ile kurduğu dayanışma örüntüleri, destek ağları ve etkileşim süreçleri ele alınmıştır.

3.6.2.1. Aile İlişkileri ve Yakın İlişkiler

Katılımcıların yoğun olarak spiritüel gruplara katılmalarını etkileyen faktörlerden birisi olan aile ilişkileri ve aile içinde yaşanan problemlerdir. Bireyler aile içerisinde yaşamış olduğu sorunlar, gerilimler ve çatışma ile başa çıkmak için çeşitli destek ve yardım ağlarına başvurabilmektedir. Özellikle yakın arkadaşlar veya bir tanıdığın yönlendirmesi sonucunda spiritüel grupları keşfetmektedirler. Sorunları ile başa çıkmada bu grupların çok işlevsel olduğunu, bu faaliyetler ve gruplar aracılığıyla aile ilişkilerinde yaşanan çatışmalardan kurtulduklarını, kendilerini bu çatışmaya sebebiyet veren faktörlerin görünmeyen nedenlerinin su yüzüne çıkarılmasının kendilerini rahatlattığını ifade etmişlerdir. Nitekim aile içi kaygı, üzüntü, yalnızlık ve çaresizlik gibi durumların ve duyguların yaşanması bu faaliyetlere yönelmenin başlıca nedenleridir.

Bir katılımcı ailesi ile yaşamış olduğu problemler sonucunda kendisini intiharın eşiğinde bulduğunu ve bir ablası sayesinde biyoenerji ve hipnoterapi ile tanıştığını ve bu pratikler içerisinde yer almasının ardından da bu düşünceden vazgeçtiğini ve yaşamında büyük değişimlerin yaşandığını belirtmiştir.

“Ben intiharın eşiğinden döndüm bu sayede ben bu yola girdim. Aile ile ilgili sıkıntılar yüzünden intihar düşüncem vardı ama sonra bir ablam vardı işte aile dizilimini falan anlatıyordu ama kalbim çok da tamam olmadı ona. Çok inanasım gelmedi biz bireysel olarak geliyoruz bu dünyaya neden başkalarından ailemizden aldığımız hastalıkları ben yaşıyorum bana haksızlık değil mi? O yüzden

geldim girdim ben bu yola devam ediyorum Allah'ın izniyle.” (K13, Terzi, Kadın, Evli, Önlisans mezunu).

Bir diğer katılımcı ise uzun bir dönem ailesinden ayrı yaşayıp ardından aile yanına dönmesi sonucunda birinci dereceden akrabaları ile aralarındaki ilişkiyi yeniden tesis etme ve yaşamış oldukları sorunları giderme arayışına girdiğini belirtmiş ve bunun sonucunda arkadaşının tavsiyesi ile aile dizimi pratiğine katıldığını belirtmiştir. Bu dizimin yaşamında çok büyük değişimler yarattığını, sorun olarak gördüğü şeyleri artık düşündüğü kadar büyük olmadığını, kendi hatalarının farkına vardığı için rahatlamış ve mutlu olduğunu ifade etmiştir. Söylemini kurarak mutlu olma, farkındalık gibi kavramları merkeze koymakta ve bunun üzerinden pratikleri anlamlandırmaktadır.

“Birinci derece olan akrabalarım ile olan ilişkilerimi yeniden nasıl organize edebilirim diye ben yaptım. Özellikle tabi ben 9 sene yurt dışında Amerika 'da yaşadığım için annem babam hala mesela gittim geldim 9 yıl hiç yaşanmamış gibi davranıyorlar. Hala beni eski insan zannediyorlar ama o 9 yıl içerisinde 90 yıl yaşlandım yani ben Amerika'da tek başıma. O yüzden onlara nasıl kendimi tekrardan tanıtırım, onları tekrardan nasıl tanırım, onlarla olan ilişkilerimi yeniden nasıl düzenlerim diye katıldım ben.” (K1, Antropolog, Kadın, Evli, Doktora).

Bu zamana kadar yaşamış olduğu pek çok sıkıntısının atalarından geldiğini öğrendiğini belirten katılımcı, atalarının yaşamış olduğu problemlerin bir benzerinin kendisinin yaşadığını ve hayatındaki düğümlerin atalarının karmalarından dolayı kendisine kadar tezahür ettiğini söylemektedir.

“Aile dizilimi yaptırmam da ki asıl sebep akrabalarım ve atalarım ile ilgili bazı şeyler öğrenmem. Mesela benim dedelerimden bir tanesi dört defa evlenmiş niye öyle yaptığını çok merak ediyordum. Ya da orda ne olduğunu ilk hikâyeyi anlattıkları andan itibaren hatta anlatayım yaz onu tezine de ilginç bir anekdot olur. Dedemin ilk eşi başka birisi ile nişanlıymış çok aşıkmiş sonra o iki aile arasında bir kavgada bir kişi ölüyor o yüzden nişan bozuluyor. Bu kadının ismi Gülsüm nişanlısının adı da Ali. Sonra Gülsüm'ü Ali'den ayırıyorlar benim dedeye veriyorlar benim dedenin adı da Ali. Ali dedem Gülsüm ile evliken işte hep Gülsüm karşıdan eski nişanlısı Ali'nin evinin bacasının tütüp tütmediğine bakıyormuş. Kendi kendine ağlıyormuş. Dedem fark etmiş bunu dedem de büyük büyük büyük dedem oluyor. 1900'ler de yaşıyorlar hatta 1902'de falan Gülsüm ölüyor herhalde. Gülsüm ölüyor sonra herhalde aşkından acısından kahrından neyse ve dedem Ali Gülsüm'ün eski nişanlısı Ali'yi de davet ediyor diyor ki çok acı çekti senin aşkından cenaze benim olduğu kadar senindir gel beraber kaldıralım diyor ve beraber kaldırıyorlar. Aile dizilimi yapmadan önce ben bunu ilk duyduğum anda ağladım anlatırken hep ağladım orda bir şey vardı atalardan gelen. Ben şeye inanıyorum mesela en son çalışmalara nasıl ki bazı atalardan işte kanser veya diyabet gibi hastalıkları genetik olarak alıyorsak bazı travmaların da genetik olarak aldığımıza artık inanıyorum. O yüzden mesela kavuşulamayan aşkı, zorunlu göç, cinayet, tecavüz bilmem ne istismar gibi şeyler nesillerden nesillere aktarılıyor. Bunun özellikle işte bu İsraillerde ya da işte Kıbrıslılarda çatışmalarda ya da göçlerde göçlerin nasıl nesilden nesile aktarıldığını falan baya okumuştum

antropolojide o yüzden ilgimi çekti yaptırmak istedim. Orda atalarım ile alakalı acaba ne var dedim ben hiç durmadan ağlıyorum bunu her duyduğum zaman onla ilgili yaptırdım ve onu çözdük herhalde. Ondan sonra mesela o vesile oldu gittim dedelerin falan işte Gülsüm'ün işte biz o Ali dedemin üçüncü eşinden geliyoruz Hatice nineden geliyoruz. Onların hepsinin mezarlarını buldum. Onlar için hayır dağıttım, işte yeni çıkardığım ürünlerden bir tanesinin şeyi var buhurdanlık var mum ile buhurdanlığın ismini Ali ile Gülsüm koydum falan filan. O ataların isimlerini yaşatmak iyi geldi ondan sonra da işte çorap söküğü gibi geldi. O dedelerin nenelerin ben onları keşfettikten ve onurlandırdıktan sonra onların beni koruduğunu gerçekten inanıyorum yani. Şu kafayla Amerika'da doktora yapmış antropolog olarak (katılımcı gülüyor).” (K1, Antropolog, Kadın, Evli, Doktora).

Katılımcı deneyimlemiş olduğu aile dizimi pratiğinden oldukça etkilendiğinden bahsederken, bir yandan da eylemini rasyonelleştirme çabasına girmektedir. Sekülerizmin, rasyonalist ve pozitivist bilim anlayışının hâkim olduğu modern anlayışı ve devam eden etkileri bireylerin gerçeklikle bağıını koparma durumunda temkinli olmalarına yol açmaktadır.

Nitekim geleneksel veya kutsal olana karşı mesafe, bireylerin yaşamış oldukları olağanüstü durum ve olaylara karşı şüpheci davranarak kendilerini gerçeklikten uzaklaştırma durumuna temkinli davranmalarına yol açmaktadır (Yapıcı, 2012: 6). Pozitivist anlayış içerisinde yer alan bireyin duygu temelli sorunlarına yönelik tatmin edici yanıtlar spiritüel pratikler tarafından karşılanmaktadır. Ancak bu durum bireyi huzursuz etmektedir. Bu nedenle kendisine bilimsel dayanaklar aramakta, bilimsel söylemleri ve metinleri kendisine referans almaktadır. Çünkü pozitivist gelenek bireyleri güçlü kılacağı iddiasını taşıyarak, deney ve gözlem yoluyla tabiatı çözümleyebileceğimize ilişkin söylemler üretmekteydi. Ancak durumun günümüzde pek de öyle olmadığı görülerek bizleri benimsemiş olduğumuz epistemolojiyi sorgulayan durumlara dönüşmüştür (Oğuz, 2008: 52). Katılımcının kendisinin de gülerek ve şaşkınlık içerisinde kaldığı bu durumu “*Amerika'da doktora yapmış antropolog olarak*” şeklindeki bir vurguda bulunarak ifade etmiştir. Bir yandan bilim öte yandan metafizik dünya birbiri ile çelişik şekilde paradoks da yaratmaktadır.

3.6.2.2. Yas ve Ayrılıklar

Birinci dereceden yakınları ile yaşamış oldukları problemler sonucunda spiritüel faaliyetlere katılan bireyler gibi birinci dereceden akrabalarının kayıpları sonucu yaşamış oldukları büyük üzüntü ve acıyı yatıştırabilmek, sekteye uğrayan gündelik hayatlarına yeniden tesis etme umuduyla bu çalışmalar içerisinde yer aldıklarını görebilmekteyiz.

Ayrıca katılımcıların yaşamış oldukları yas süreçlerinde modern bilime dayanan psikiyatri ilaçlarını kullanmayı reddederek kendilerine alternatif yol arayışlarını tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu nedenle de Aile dizimi, Theta Healing, Access Bars, Yoga, Reiki vb. pratikleri içinde yer aldıklarını belirtirken, deneyimleri sonucunda üzüntülerini ve acılarını geride bırakarak yaşama geri dönebildiklerini, gündelik yaşamlarının eski yaşamlarına kıyasla çok daha güzel bir hal aldığını ifade etmişlerdir. Üzüntü, acı ve yas gibi duygu ve durumların mutluluğun önüne set ören olumsuz duygular olarak hemen gidirilmesi gerektiği fikri katılımcılar arasında hakim olmuştur.

Bireylerin yaşamış oldukları kayıplarının ardından yaşanan yas ve ağır duygu durumlarını atlatabilmek ve normal rutinini sürdürme adına spiritüel faaliyetlere başvurduklarını ifade etmiştir. Örneğin bir katılımcımız annesinin kaybı ardından babasını kaybetmesi üzerine yas sürecinin uzayarak gündelik yaşamını sekteye uğrattığını bu nedenle de bu yas ile mücadele edebilmek üzere spiritüel pratikler içinde yer aldığını belirtmektedir.

“Annemi babamı kaybetmiş olmak. Babamı kaybedip ardından hemen annemi kaybetmek. Sürekli devam eden bir yas sürecim vardı. Bu üzüntü farkında olarak veya olmayarak benim hayat kalitemi etkiliyor. Çocuklarıma bakamama, kendi kişisel bakımımı yapamam gibi illaki etkiliyordu ve bu beni birazcık kötü etkileyen bir durumdu yani.” (K22, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Kadın, Evli, Lisans mezunu).

“Yaşamış olduğum birtakım sıkıntılar sonucunda. Annemi kaybettim annemin arkasından da üst üste kuzenlerim, teyzem, halam, yeğenim derken üst üste kayıplar sonrasında ağır geldi duygular. O şekilde katılmaya karar verdim.” (K4, Kişisel Gelişim Alanlarında Eğitimci, Kadın, Evli, Lisans mezunu).

İlk olarak yogaya zihinsel rahatlatma amacıyla başladığını belirten K21 zihninin her zaman çok dolu olduğunu ve onu susturmak için yogaya başladığını belirtmektedir. Yogayı zihninin karmaşıklığından kurtulmak için başvurduğunu belirtmesinin yanı sıra ilgi ile takip ettiği ve çok değer vermiş olduğu bu alanda işin piri olarak nitelendirdiği Çetin Çetintaş hocadan yoga eğitimi alması gerektiğini ifade etmiştir. Daha sonra yogaya başlamış ve ardından asıl mesleği olan biyoloji öğretmenliğini bırakarak yoga eğitmenliği yapmaya karar vermiştir. Katılımcı görüşmenin ilk dakikalarında zihnindeki sesleri susturmak için bu yola girmiş olduğundan bahsederken görüşmenin ilerleyen dakikalarında ise eski eşi ile yaşamış olduğu büyük problemler sonucunda boşandığını ancak problemlerin hala devam ettiğini bu süreç içerisinde de yoganın kendisini hayatta kalmasını

sağladığını belirtmiştir. Kadın katılımcı yoga yolculuğunu ve yoganın kendisine nasıl hayat olduğunun anlatarak eski eşi tarafından çeşitli şiddet türlerine maruz kaldığını bu durumların üstesinden ise yoga ile geldiğini ifade etmiştir. Bir direniş pratiği olarak da yorumlayabileceğimiz yogayı hayatını kurtarıcısı “can simidi” olarak görmektedir.

“Sonra bizim talihsiz bir şekilde aslında ikimizin hem isteyerek hem de istemeyerek evliliğimiz noktalanmak zorunda kaldı diyelim. Ama şu anda ki yaptığı şeyde şu yoga ne yaptı? Konu dallandı zıpladı ama benim kendime ait bir gelirim yoktu ben bunun parasıyla da bir eğitime kaydolsam ödemeyi de bilmiyorum. Parasal da çok sıkardı. Ben ondan aldığım tazminat ile bu eğitime katıldım. Ben bu eğitim sayesinde 1 Temmuz itibari ile biz boşandık. Benim Haziran 15 de karar verdik. Bu şey bitene kadar bana cehennem ıstırapı verdi burada. Kendince haklı şeyleri var şöyle anlatayım ben. O yaptı yaptı yaptı bende ki her şeyi bitirdi ama son bitiş de suç bende kalmış oldu. Şöyleye döndü sen beni istemiyorduysan niye iki çocuk yaptın. Mutsuzsan daha önce niye ayrılalım demedin? Benim ailem duysa iyi yapmışsın diyecek, eline sağlık diyecek. Ben ilgisiz bir insandım evet kabul ediyorum ama yürütüyorduk. Şöyle bir izlenim yaratıyor sanki her şey tamamdı da durduk yere tepe taklak olduk. Şimdi adam bunun acısını yaşıyor bütün her şeyi kendi lehine çevirdi şu an çocukları alırım tehditti yine maddi olarak da mesela bu evde ölesiye kadar kalın ama evin % 50 yi verdi sonra gitti değiştirdi %25 dedi onu da değiştirdi. Bana bir araba verdi nafaka. Bir de beni psikolojik çok çokertti. Beni çocuklarımla korkuttuğu için bana dedi ki evi vereyim çekip git dedi. Çoluğu çocuğu bırak bu evi vereceğim sana dedi. Hayır dedim her şeyi al senin olsun o zaman dedi %25 sana vereyim dedim tamam çünkü benim barınmam gerekiyor bana çatı gerekiyor dedim. Ölene kadar kal diyorsun ama bugün böyle diyorsun öbür gün başka. Mahkemeden çıktıktan sonra bana dedi evimi terk et git dedi bana. Ben bu süreçte neyle ayakta kaldım? Yoga sayesinde ayakta kaldım. Bir de psikolojik yıpratma hala devam ediyor mesajlar atıyor.” (K24, Yoga Eğitmeni, Kadın, Bekar, Lisans Mezunu).

Katılımcı yaşamış olduğu problemler sonucunda eşinden boşanmıştır. Ancak yaşadığı çeşitli şiddet türleri ile hala rahatsız edilmektedir. Karşılaşmış olduğu şiddet türlerinden birisi olan ekonomik şiddet; kadını ekonomik kaynaklardan yoksun bırakma, çalışmasını engelleme gibi kısıtlamalardır (Yüzer, 2021: 45). Katılımcı eski eşinin, kendisini ekonomik anlamda kısıtladığını söylemektedir. Şu an çocukları ile oturmuş olduğu evin mahkeme kararı ile kendisine verildiğini, ancak eski eşi tarafından farklı beyanlar ile evin kendisinden alınmaya çalışıldığını belirtmiştir. Eski eşi tarafından K21’e uygulanan diğer bir şiddet türü ise cinsel şiddettir. Katılımcının eski eşi tarafından sıklıkla cinsel tacize uğradığını görüşme esnasında bizlerle paylaşmıştır. Katılımcı yaşamış olduğu tüm zorluklara rağmen kendisine bir ekonomik getiri sağlayan ve yaşadığı zorlu durumlarda psikolojisini korumasına yardımcı olan yogayı hayatta kalabilmek adına bir direniş pratiği olarak kullanmıştır. Katılımcı görüşme esnasında

oldukça neşeli ve heyecanlı bir tavır takınırken yaşamış olduğu zorlukları hayal kırıklıkları içerisinde ve yorgun bir biçimde anlatmıştır. Etrafındaki insanların kendisini hep mutlu tanıdığını herkesi güldürdüğünden bahsetmiştir. Yaşamış olduğu zorlukları mutluluk ve kahkaha ile maskeleyişini de ayrıca belirtmektedir. Katılımcı yaşamış olduğu zorlukları bizlerle paylaşırken de bazı noktalarda gülerek anlatmıştır.

3.6.2.3. “Dişi Kuşun” Bitmeyen Çilesi

19. Yüzyıl da gerçekleştirilmiş olan hane halkı gelişiminin incelenmesi sırasında rastlanılan çarpıcı olgulardan birinin evin kamusalıktan uzak ve özel bir dünyaya geçiş olarak nitelendirilmesidir. Ev dünyada yaşanan “pisliklerden” uzak kalarak korunaklı bir alana inşa edilmiştir. Dış dünyanın “pisliğinde” kalan kısım ise erkeklere bırakılmıştır. “Korunaklı” olarak inşa edilmiş evler “tüm dünyanın pisliğinden arınmış” bir halde kadın ve çocukların korunaklı alanda kalması için tasarlanmıştır. Böylece ev ve aile kutsallaştırılarak, ev içerisinde yaşanacak herhangi bir sorun özel alan sorunu olarak kabul edilmekle birlikte ev içerisindeki sorumluluklar kadının omzuna yüklenmiştir. Bu kabuller sonucunda kadınların yaşamlarındaki deneyimlerinin ne olursa olsun tüm deneyimlerinden önce “ev hanımı” tasarımlarını kadının öznelliğini koruması için oldukça önemlidir. Bu durum kadının doğa ile ilişkilendirilmesine, erkeğin ise kültür ile ilişkilendirilmesini yol açmıştır. Doğanın kadın ile ilişkilendirilmesi doğa ve kültür arasında belirlenilmesi gereken roller kadın üzerinden şekillendirilmiştir. Bu roller; düzenleme , temizleme, iyileştirme, şifalandırma ve ev içi problemlerine çözüm yolu bulma gibi faaliyetlerdir (Bora, 2010: 60-61). Kadın için bu gereklilikler yalnız fiziksel düzenin sağlanması için geçerli değildir bu durum ayrıca kadının eşi ile olan ilişkisinin sorumluluğu, kadının çocukları ile olan ilişkisi arasındaki sorumluluğu şeklinde neredeyse aile üyelerine ait duygu durumu veya ilişki biçimlerindeki sorumluluklar kadına atfedilmiştir. Kadınların bu rolleri üstlenmesi “çifte yük” şeklinde tanımlanmaktadır (Timurturk, 2019: 69). Bu gerçeklik, bir duygu yönetim pratiği olan spiritüel faaliyetlere katılan bireylerin yoğunluk olarak kadın katılımcılardan oluşmasıyla birlikte destekler niteliktedir. Ancak bu durumu elbette tek bir neden ile açıklanması mümkün değildir. Kadınların ailevi ilişkiler arasında duygu yönetimini sağlama ve “kendisini daha verimli” hale getirebilmek amacıyla bu spiritüel faaliyetlere katılarak eşleri, eşlerinin aileleri ve çocukları ile olan iletişim sorunların çözümü adına Aile

Dizilimi, Reiki, Access Bars, Theata Healing, Jean Adrienne Arınma Sistemi, Yoga gibi çeşitli pek çok spiritüel pratikler içerisinde yer aldığını görebilmekteyiz.

Kendisinin akademik olarak görece diğer üniversitelerin eğitiminden iyi olduğu bir üniversiteden mezun olduğunu söyleyen katılımcı, evlilik ile gelen stres ve baskının ağır gelmesinden ötürü bu baskıyı dindirebilmek için çocukluğundan bu yana ilgili olduğu spiritüel gruplar içerisine dahil olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı çocukluk yıllarından bu yana ilgi duymuş olduğu metafizik alanı “daha iyi” bir yaşam adına deneyimleyerek, istemiş olduğu kusursuz hayatın bir aracı olarak görmektedir. Bu nedenle de çalışma bitiminden sonra gruplardaki bireyler ile iletişim kurmadığını belirtmiştir. K2’nin aksine bazı katılımcılar, bu pratikleri bir amaç olarak görerek katılmış oldukları gruplardaki diğer katılımcılarla yakın ilişki kurduklarını belirtmekte çalışma sonralarında görüştüklerini, hatta hediyeleştiklerini belirtmiştir. Ayrıca başlarının sıkıştığı, herhangi içerisinden çıkılamaz bir sorunları olduğunda o konu hakkında fikir alışverişleri ve birbirlerine çalışmalar yaptıklarını belirtmişlerdir.

“Çocukluğumdan beri spiritüel gruplara ilgiliyim ama neden eğlenmek yerine öyle bir şeye karar verdin dersin tabi biraz sıkıntılarımı aşmak için ve böyle şey evlenme, iş, çocuk vesaire derken büyük stres ve baskı oluyor insanın üzerinde. Hani eğer böyle ailenizin tek kızı işte ya da böyle şehir dışında tek başına okuyup özgür bir hayatta yaşıyorsanız çok ağır geliyor bence bu yükler bir kadına. Hani o içinde bulunduğum zorluklara vesaire aşarken bir destek arayışı denebilir.” (K2, Uluslararası şirkette yönetici, Kadın, Evli, Yüksek Lisans).

“Aile içerisinde tartışmalar oluyor genellikle bunun içinde yaptırmak istemiştin. Oldu faydası.” (K18, Çalışmıyor, Kadın, Evli, Lise).

“Evliliğim ile ilgili yaşamış olduğumuz krizleri çözebilmek adına böyle bir yaşam koçuğu aldık ve bende ciddi bir öfke krizi vardı. Bunların hepsini kolaylıkla yendiğimi değiştirdiğimi dönüştüğümüzü gördük. Sonrasında bende eğitimlerin içerisine girdim.” (K7, Yaşam Koçu ve Satış Danışmanı, Kadın, Evli, Önlisans)

K20 spiritüel pratikler içerisinde yer almasının sebebi olarak görmüş olduğu durumların; akademik kariyerinin inşasında yaşamış olduğu zorluklar. Ev ve ev içerisinde yaşanan sorunlarla birlikte anneliğin vermiş olduğu sorumlulukların kendisine yoğun ve yorucu bir yaşam getirdiğini. Emek vermiş olduğu çalışmasında yaşanan aksaklıklarla birlikte akıl sağlığını korumakta zorlandığını ve bu pratikler sayesinde sakin kalarak yaşamış olduğu zorlu süreci daha sakin tamamlamasına yardımcı olduğundan bahsetmektedir.

“Yılan hikayesine dönen bir tezim var benim onu tamamlamaya çalışıyorum. Şimdi toparladım çok şükür. Bu süreçte akıl sağlığımı

koruyabiliyorsam. Sorumluluğum var; anneyim bir taraftan 2,5 yaşında bir oğlum var ve hani çok yoğun bir şekilde zihinsel efor sarf ediyorum onunla geçirdiğim zamanlarda. Ondan sonra eş, tez falan derken bu süreci bu kadar sakin yürütüyorsam bu çalışmalar sayesinde. Araştırma görevlisiyim bir yandan da.” (K20, Makine Mühendisi, Kadın, Yüksek Lisans).

Batı toplumlarında “kadının en kalıcı rolünün” annelik olduğu kabul edilmektedir. Annelik rolü, toplumsal cinsiyet kalıpları ile inşa edilerek çocuklara yönelik pek çok beklenti ile birlikte sorumluluklar ve görevler içermektedir. Her dönemin kendine özgü bir annelik söylemi bulunmaktadır. Bu duruma tarihsellikler ve kültürel dinamikler de aracılık etmektedir. Anneliğin tarihsel bağlam içerisinde ele alınabilirliği Foucault tarafından bilgi-söylem ve iktidar arasındaki ilişkiye götürmesi sonucu anneliğin bir sosyal yapı olarak ele almasına olanak sağlamaktadır (Timurturkan, 2019: 66). Thornton’un son 15 yıl içerisinde nörobilimsel söylemler ile annelik söylemlerinin günden güne uzmanlık, hükümet ve otorite ağlarına dahil edildiğini savunmaktadır. Bu durum neoliberalizmin yeni öznesi olan girişimci öz-üretim modelini destekler niteliktedir. Son on yıl içerisinde Amerikalı annelerini hedef alan ebeveynlik kitaplarının uzmanlık söylemleri ile çevrelenmiş olduğunu belirtmektedir. Bilimsel söylemler ile annelik duygusunun müdahale ve gözetim altına alarak hesaplanabilir ve somutlanabilir hale bürünmüştür. Annelik duygusu, girişimci öz-optimizasyon projeleri içerisinde seferber edilerek kadınların mutlulukları ve tatminleri en üst düzeye çıkarmasını bilimsel söylemler ile duygusal içlerini bilmeye ve yönetmeye teşvik etmektedir. Annelerin kendi kendilerinin girişimcisi olarak annelik kitapları ile anneliklerini ve özgürlükleri yönetilmektedirler. Özellikle de duygu merkezli anneliğin girişimci davranış özgürlükleri yönetilmektedir. Anneler, neoliberal devletin ve şirketlerin neo-özne olmasını istediği duygular ile donatılmaktadır (Thornton, 2011: 399-400). Annelerin sürekli anneliklerini sorgulaması kendisini sürekli olarak “en iyi anne”, “en verimli anne” nasıl olurum? Şeklindeki sorular ile boğuşmasına neden olmaktadır. Tüm bu sorulara neoliberal zeminde cevap veren spiritüel ağ pratikleri, anneleri bu derin kuyu içerisinde bir çıkış yolu olarak görülerek kendilerine yönlendirilmelerde bulunmaktadır. Bu durumun örneklerini gerçekleştirmiş olduğumuz çalışmada çocuğum ile daha iyi nasıl iletişim kurarım?, Çocuğumun kariyerini daha iyi nasıl yönlendirebilirim? Kaygı duygusunun hâkim olduğunu görmekteyiz.

Bir katılımcının ergenlik dönemine girmiş olan kızına daha iyi bir destek sağlayabilmek için başvurmuş olduğu spiritüel ağlara önce kendisini daha sonra

anneliğini en mükemmel hale getirmeyi hedefleyerek “kendini geliştirmeyi” hedeflemektedir. Kendisini neoliberal retorikler etrafında şekillendirerek “daha iyi anne” olmayı hedeflemektedir.

“Ergen kızımın zorluk yaşadığım için ona yardımcı olabilmek için. Eğitim koçluğu mu alsam, yaşam koçluğumu diye. Ne yapabilirim kızıma yardımcı olabilmek için. Kendimi geliştirebilmek amacıyla daha iyi anne olup ona yardımcı olabilmek için.” (K12, Hemşire, Kadın, Evli, Yüksek Lisans).

“Çocukların problemi diyebilirim. Çocuklarla yaşadığım stres. Gelecek kaygısı daha iyi yönlendirmek istediğimiz için.” (K18, Çalışmıyor, Kadın, Evli, Lise).

“İyi bir annenin” çocuklarının geleceğine yönelik kararlarda doğru ve en iyi karar alabilmesi annelerin üzerinde bulunan yoğun baskılardan birisidir. Birey neoliberal retorikler içerisinde yer alan “daha iyi yaşam” “daha iyi ebeveynlik” gibi söylemlerin baskısı altında ezilirken pek çok spiritüel pratiklere dahil olarak kendilerine bir çıkış yolu rotası oluşturmayı hedefleyerek kendilerini her daim diri tutan ve her daim kendisini dönemin annelik söylemine uygun hale getirebilmeyi hedeflemektedir. Ancak bu baskı da annelik baskısı kadar “daha iyi annelik” baskısı kadınlar üzerine yıkılan “çifte annelik” yükü” oluşturmaktadır. Bu yükün bir çıktısı olarak da çalışmanın “kadınlar ve anneler” üzerinde yoğunlaşmasını destekler niteliktedir.

3.6.3. Farkındalık ve Destek Arayışı

Katılımcıların spiritüel faaliyet içerisinde yer almasında rol oynayan temel faktörlerden biri de bireyleri kendilerini yüksek farkındalık ve destek arayışı içerisinde bulmasıdır. Bireyler kendilerini çocukluklarından bu yana yüksek farkındalık içerisinde olduklarını bunu kendisinin de farkında olup çevresinin gözlemleri sonucu her söylediğinin gerçekleştiği hatta kimi zaman kendisinin sihir veya büyücü olarak tanılandırıldıklarını söyleyen bireylerdir. Bu kişiler kimi zaman görmüş olduğu rüyalar, kimi zaman önlerine çıkan kitapları bir işaret olarak kabul edip kendilerinin yaşamış olduğu bu durumlarda destek sağlayacak gruplara ihtiyaç duymaktadırlar. Rüyalar pek çok inançta yol gösterici bir kılavuz olarak kabul edilip yorumlanırken, bazı psikologlarca ve daha çok pozitivist anlayış tarafında yer alan kişilerce kılavuzluktan ziyade bilinçaltının bizlere oynadığı bir oyun olarak da görülmektedir. Spiritüel alanların sahip olmuş olduğu mistik ve ezoterik inançlar bütünü rüyaların bireyler için bir yol gösterici işaret veya kılavuz olarak yorumlanabileceğine inanmaktadırlar. Bu nedenle de bu bireyler “destek” “anlaşılabilinmek” “kendisi ile aynı dili konuşan” insanların etrafında

olmasını istemektedir. Ayrıca katılımcılarda gözlemlenen durumlardan biri olarak da etrafında pek çok bilinçsiz kişinin olduğunu ve bu kişilerin ağızlarından çıkan sözlerin büyüünün farkında olmadıklarını bu nedenle de onlarla konuşurken enerjisel anlamda çok zorlandıklarını ve yıprandıklarını belirtmişlerdir. Saymış olduğumuz tüm durumlar katılımcılar için bir sorunsallık içermektedir. Bu nedenle tüm bu durumların katılımcıların spiritüel faaliyetlere dahil olmasında etkili olan önemli bir faktör olarak gözlemlenmiştir. Bu tür yolculuk içerisinde yer alan bireyler geleneksel örtük dinden ziyade “kozmetik bilinç”, “enerji akışı”, “yüce güç”, “farkındalık” kavramlarını kullanabilmektedirler. Roof tarafından bu bireyler halihazırda bir inançlarının var olduğunu ancak insanların dini bir canlanma yaşamayı hedeflediğini ve amaçlarının dünyevi bir destek arayışı içerisinde olmaları şeklinde tanımlamaktadır (aktaran Cengiz, 2020: 72).

K12, kendisini diğer insanlardan farklı olduğunu ve alışılmışın dışında bir kişi olarak görerek, spiritüel faaliyetlere katılan diğer bireyler içerisinde kendisini bir adım önde görmektedir. Rüyalarının ve önüne çıkan kitapların kendisi için bir işaret olduğunu söyleyerek, bu faaliyetler içerisinde yer almasına yardımcı olduğunu da belirtmektedir.

“Hani o içinde bulunduğum zorluklara vesaire aşarken bir destek arayışı denebilir. Kitap. Ben şimdi rüyamda gördüm. Çok eskiden beri önüme çıkan kitapları takip ederek bu yöndeki ilgimi biraz daha şey yaptım ama en son gerçekten bir gruba katılmak eğitimi almak, buna bir maddi yatırım yapmak konusunda rüyamda gördüm öyle gittim.” (K12, Uluslararası şirkette yönetici, Kadın, Evli, Yüksek Lisans).

Başka bir katılımcı ise farkındalığının çok yüksek olduğunu ve bu durumun sürekli etrafındaki insanlar tarafından kendisine söylendiğini belirtir. Bu söylemler sonucunda katılımcının da kendisinin bu farkındalığını keşfetmesi üzerine bu pratikler içerisinde yer aldığını belirtmektedir. Duru görüşünün oldukça güçlü olduğunu söyleyen katılımcı çalışma esnasında da bizlerin zihinlerimizi okuyabildiğini aklımızdan o an nelerin geçtiğini bildiğini söylemiştir. Bu durum aynı şekilde katılımcı ile görüşme için randevu oluşturmak amacıyla telefon görüşmesi yapıldığı sırada bizlere kendisini kısaca tanıtmalarının ardından bizlerin kendisi ile konuşurken ne şekilde oturduğumuzu ve üzerimizde hangi renk kıyafetlerin olduğunu bildiğini söylemiştir. Tüm bu söylemlerine saygı duyduğumuz belirtilerek konunun daha fazla odak haline gelmemesi adına mesele üzerinde durulmamıştır. Katılımcı spiritüel faaliyetlerin içerisinde yer almasının kendisinde bir değişim yaratmadığını zaten kendisinin olağan üstü güçlerinin olduğunu bildiğini bu spiritüel pratiklerinde kendisine sadece katkı sağladığını vurgulamıştır.

“Farkındalığımın çok yüksek olduğunu etrafımdan duymaya başladım. Sonra onlar sayesinde bu farkındalık nedir? Neden bende fazla ve diğerlerinde bende ki kadar yokmuş derken biranda koçlukta buldum kendimi. Şöyle bütün problemlili insanlar beni buluyordu (katılımcı gülüyor). Sonra neden beni bulduklarından sonra. Benim hayatımda sorun diye bir şey yoktur. Hep buna inandım sorun yoktur sorunu insanlar yaratır inancaydım hep. Sonra hep sorunlu insanlar beni bulunca ve sorun bende baş gösterince neden ben?. Sorgulamaya başlayınca benim hislerimin çok yüksek olduğunu etrafımdan duydum ve hislerimin yüksek olduğu da ailem tarafından hep şeydir ağzımdan çıkanlar sonra bir anda söylediği şeyin altında mutlaka vardır bir şey falandı. O yüzden böyle bir yaşama girdik” (K15, Yaşam Koçu, Kadın, Bekar, Lisans).

Katılımcı arkadaş ortamında tanışmış olduğu bir komiser ile cinayetler ve cinayet işleyen kişiler hakkında sohbet ettiklerini bahsetmiştir. Kendisine yaşanmış bir cinayet olayını anlattığında olayı hızlıca çözdüğünü ve bunun üzerine karşısında yer alan komiserin bu dosya için bir yıl uğraştığını ve bunu nasıl yapabildiği üzerine sorular aldığı bir olay yaşadıklarından bahseden K15, olağan üstü güçlerin olabileceğine inanmaktadır. Kendisinin bu şekilde gizli olayları sezgileri ile çözmeye yeteneğinin olduğunu bu nedenle de istihbaratçı olmak istediğini ancak bazı şartlardan ötürü bunu gerçekleştiremediğini belirterek bu özelliğini insanlara yardım edebilmek adına kullandığını belirtmiştir.

“Bir arkadaş ortamında otururken hiç tanımadığım arkadaşımın arkadaşı geldi. Karşımdaki insan komiserdi. Biz onunla böyle derin olaylar konuşuyorduk cinayetlerle ilgili cinayet işleyen insanlarla ilgili biraz sohbet ettim. Ben çok meraklıydım çünkü. Bu insanların mutlaka bir ortak noktasının var olduğunu düşünüyordum. O bana bir olay anlattığında ben direk çözüyordum. Bu nedenden bu olaydan oldu dediğimde o bana şey dedi ben bu dosya için bir yıl uğraştım sen nasıl bir cümleyle çözdün dedi. Sonra dedi çok iyisin nasıl hissettin nasıl buldun bilmiyorum ama çok iyisin dedi. Bence bunu geliştirmelisin dedi. Ben istihbaratçı olmak istiyordum aslında ama şartlardan dolayı olamadığım için işte yaş 35 yaş sınırı var bir de İngilizce ana dili olmalı falan olmadığı için dedim ki bu farkındalığı insan için nerde kullanabilirim. Böyle oldu.” (K15, Yaşam Koçu, Kadın, Bekar, Lisans).

Diğer bir katılımcı kendisinin diğer insanlardan ruhani olarak farklı olduğunu bildiğini. Bunun farkındalığına ise Mardin’de yaşamış olduğu yıllarda katıldığı meditasyon çalışmaları ve şehrin vermiş olduğu atmosferin kendisini tetiklediğini belirtmektedir. Pek çok defa iş yaşamında arkadaşları tarafından sezgilerine güvenilerek çeşitli konular için kendisine danışıldığını. Sorulara sezgileri ile yanıt verdiğini ve hiç bir zaman cevaplarında yanılmadığını da belirtmektedir. Bu durum nedeniyle de iş arkadaşları tarafından pek çok iltifat almış olduğunu belirtmiştir. Ancak katılımcı buna rağmen daima bir arayış içerisinde olduğunu ancak hiçbir zaman tatmin olmadığı farklı yollar seçtiğini. Bu yolların ise saçma sapan yollar olduğu şeklinde tanımlamaktadır. Bu

saçma yollarından birisi olarak gördüğü mühendislik mesleğini spiritüel faaliyetler içerisine dahil olmasıyla birlikte mevcuttaki işi içinde yüksek bir statüye sahip olmasına rağmen mesleğini bıraktığını söylemektedir.

“Şöyle aslında benim çocukluğumdan beri olan bir şeydi (katılımcı gülüyor. Çok geçmişten gelen bir şeydi. Küçük yaşlarda soyut kavramları anladım. Doğal gelişen bir süreç oldu benim için. Keskin bir şey olmadı bazı kişiler bazı olaylar yaşar çoğu danışanlarımda da ona rastlıyorum. Ne bileyim yas yaşar, boşanma yaşarlar, ya da işi kötü gider vs. o zamana bir adım atmaya karar verirler. Benim öyle çok keskin bir şeyim olmadı. Yani hayatım boyunca zaten orta okulda bile ben filozof olacağım falan diyen bir çocuktum. Ben zaten hep psikoloji, felsefe okumalarım vardı ama sonra mühendislik falan seçtim (katılımcı gülüyor) saçma sapan bir yol oldu. O süreçlerde de bir yandan bu alanlara ilgiliydim bu yüzden çok keskin hat belirtmiyorum. Ben iki yıla yakın Mardin de yaşadım. Mardin’de iken tetiklendi aslında. Mardin’deki o biliyorsunuzdur oranın her şeyi enerjisi çok farklı. Oradaki o tarihi mekanları vs. gezerken hani hissettiğim şeyler gördülerim vs. artık şey dedim ve çevremdeki yaptığımız çalışmalarda aslında insanların bana olan baskısından da kaynaklı çünkü ben kabul etmiyordum. İkilemedeydim çünkü mühendislikte var ya hala altını ararım şey olarak hemen inanmam körü körüne mantığına bakarım. Mantığıma otursa kabul ederim. O zamanda öyleydi. Senin bu konudan başka şey yapmaman zaten imkânsız girmen lazım tamamen iş olarak falan. Bende en son işte 1. Mardin’deki inisiyeller (kılavuzluk) oldu epifaniler onlardan sonra ya evet ben ciddi ciddi şuna bir bakayım oldum. 2. Bir meditasyon sonucunda gelen bilgilerle. Dışardan bir şey olmadı aslında hep içsel şeyler oldu.” (K5, Holistik Koç, Kadın, Bekar, Lisans).

Farkındalığının her zaman yüksek olduğunu ifade eden başka bir katılımcı kendisini daima bir arayış içerisinde olduğunu ve bu dünya üzerine bir misyon sahibi olarak geldiğini bu nedenle de kendisini buldurması için Allah’a dua ederek ağlamış olduğundan bahsetmektedir. Bu dualarına bir cevap olarak da Allah’ın kendisine bu gruplar içerisinde yer almasını sağlayan daha önce tanımadığı bir kadını hayatına dahil ederek dualarına cevap aldığını bahsetmektedir. Katılımcı, dahil olmak istediği gruplar da aramış olduğu özelliklerden birinin de dinden uzak bir öğreti olmamasına dikkat ettiğini belirtmektedir. Laik görünüşünün aksine oldukça dinine bağlı bir kişi olduğunu da ayrıca belirtmektedir. Katılımcı çalışmamıza yoğun ilgi göstererek akademik anlamda kendilerini dinlenip anlaya bilecek olmasını ve bu durumun literatürde yer alacak olmasından dolayı mutluluğunu sık sık bizlere iletmiştir. Kendisinin de dahil olmuş olduğu gruplar içerisinde çalışmamıza katılacak olan pek çok insan tanıdığını söyleyerek yeni katılımcılar bulmamızda bizlere oldukça yardımcı olmuştur. Hatta katılımcı yönlendirmiş olduğu katılımcıların bizlerle iletişime geçip geçmediğini kontrol ederek iletişime geçmeyen katılımcıların isimlerini sorarak kendisinin yeniden iletişime geçip

bizlere yönlendireceğini söylemiştir. Bahsetmiş olduğu gibi K10'nun yeniden yönlendirmeleri sonucunda pek çok katılımcı ile görüşmeler sağlanmıştır.

“Ben küçüklüğümünden beri duru görüşü açık olan, tanrı ile kendimce iletişimde olan duaları kabul olan, büyücü müsün derlerdi bana nasıl kabul oluyor diye (katılımcı gülüyor) bir arayış içinde olan biriydim. Çok kez bu şeye başlamadan önce yıllar önce ağlıyordum beni buldur diyordum. Allah'ım benim bir misyonum var lütfen buldur diyordum. Ama spiritüel gruplara da ön yargılıydim. Para isteyişleri bana şey gelmiyordu niye parayla yapıyorsun, eğer samimiysen duadan neden para istiyorsun falan diyordum. Ama sorunun cevabını da yaradan verdi bana (katılımcı gülüyor). Dinime bağlıydim. Çok laik bir görüntüm vardır ama bilmezler görüntümde o yoktur ama dinime çok bağlıydim. Dinden uzak bir öğreti olur diye, bir de spiritüel gruplar para neden para var ki niye bu kadar pahalı ki diye samimi bulmuyordum. Affedersin ama keriz avı olarak gördüğüm için ön yargı ile yaklaşıyordum.” (K10, İngilizce Öğretmeni, Kadın, Evli, Yüksek Lisan).

Çocukluğundan bu yana kendisinin farkındalığına sahip olan başka bir katılımcı hayata dair sorgulamaları sonucunda kendisini bu arayış içerisinde bulunduğunu lise yıllarından itibaren bu ilgisinin artarak devam ettiğini ve ilk olarak melek kartlarının rehberliğinde spiritüel faaliyetlere başladığını ve bu çalışmalar sonucunda “kendisini bulunduğunu” belirterek lise yıllarından bu yana devam eden arayışının son bulunduğunu belirtmiştir.

“Evet sahiptim. Çocukluğumdan beri hep çok ilgiliydim ama spiritüellik biraz şey ya ney? Nasıl?, Niçin?, Ne oldu?, Neden geldik?, Neden var olduk? Biraz bu sorularla başladı aslında. Kendimi arayış gibi asında. Sadece dünyaya yemek yiyip yatıp işe gitmek, sevmek için gelmiş olamayız. Bir amacımız olmalı bir şey olmalı diye soru arayışlarımdan çıktı. Lise zamanlarımda daha da çoğaldı bu bilgi isteği. İlk olarak melek kartları rehberlikleri ile başladım. Aslında başka bölümler okudum baka işlerde çalıştım ama içimde hep vardı komple teorileri falan çok hoşuma gidiyordu. Belirli bir zaman sonra YouTube de ki videolarla nümeroloji ile tanıştım. Sonra dedim tamam bu benlik dedim ve öylece giriş yapmış oldum.” (K14, Ruhsal Şifacı, Kadın, Evli, Önlisans).

‘Daha iyi bir yaşam için kendilik pratikleri’ teması altında katılımcılar kendine dönmek, içsel yolculuk, kişisel farkındalığını arttırmak, gündelik yaşamdaki sorunlarla başa çıkmak ve bunu fark ederek değiştirmeye çalışmak, kendini sevmek, bedeninin daha güzel görünmesini sağlamak, yaşamış olduğu değersizlik hislerinden kurtulmak, duygularını daha iyi yönetebilmek, benliklerini çok daha güçlü inşa edebilmek gibi pek çok gerekçe ile spiritüel faaliyetlere yöneldiklerini ifade etmişlerdir. Eski benliğinden sıyrılma yeni bir benlik kazanmada bu sürecin deneyimlenmesinde etkili olan nedenlerdir. Günümüz toplumunun belirgin özelliklerinden olan ve bireyler üzerinde bir baskı yaratan “daha iyi yaşam”, “daha mutlu ilişki” veya “daha iyi ruh haline sahip olma” gibi etkenler

de bireyleri sürekli bir arayışa sevketmektedir. Konumdan hoşnut olmamaya, her daim yaşadığı şeyin aslında çok daha iyisinin olabileceğine yönelik düşünceye sahip bireyler, üzüntü, kaygı, gerginlik, öfke gibi pek çok duyguyu deneyimleyerek alternatif bir yaşam arayışına girmektedirler. Bu duygu durumları gerçekleştirmiş olduğumuz saha çalışmanın çatısı altında da görünürlük kazanmıştır. Tüm bu yaşananları neoliberal yönetimselliğin etkilerinin bir yansıması olarak görülebilmektedir. Foucault günümüz için gerçekleştirmiş olduğu benlik teknolojisi analizinde kendilik kaygısından, kendilik kültürüne dayalı bir yönelişin olduğunu daha önceki çağlarda ergenliğe girilmesi veya yaşlılık dönemi ile sınırlandırılan bu kaygının günümüzde doğumdan ölüme kadar uzandığını belirtmektedir (Foucault, Gutman, & Hutton, 2001). Bu kaygıların yönlendirilmesi içinde duygu odaklı spiritüel faaliyetler bireyler için bir sığınak görevi görmektedir.

3.6.4. Daha İyi Bir Yaşam İçin Kendilik Pratikleri

Saha çalışmasının verileri ışığında, bireyin yaşamış olduğu pek çok soruna kendilik pratiklerinin bir aracı olarak spiritüel faaliyetlere başvurulduğunu görmekteyiz. Birey günlük yaşamı içerisinde anlam veremediği veya kendisini bir üst versiyonuna çıkabilmek adına bir başkasının liderliğine ihtiyaç duyarak bireylerin kendi içlerine dönmesine, kendilerini fark etmeye ve kendilerinin bir üst versiyonunun inşa etmesine aracılık etmektedir. Bireyin arayışına vermiş olduğu yanıtla birlikte bireylerin spiritüel faaliyetlere yönelik tutumu önemli görerek kendilerini bu pratikler içerirse dahil ettikleri görülmüştür. Kişinin bir öteki tarafından yönlendirilmesi yaşamını ötekinin aracılığı ile düzene koyması Foucault'nun Benlik teknolojileri olarak isimlendirdiği iktidar modeline karşılık gelmektedir.

Katılımcı K13 ailesi ile yaşamış olduğu sıkıntılardan ötürü intihara kalkıştığını ve bir ablası sayesinde ölümün eşiğinden döndüğünden bahsederken yaşanan problemin çözümü için biyoenerji ve hipnoterapiye başvurmuştur. Katılımcı yaşadığı tüm problemlerin kendi iç aleminden kaynaklandığını düşünmekle birlikte katılımcı, yaşamış olduğu yetersizlik hissinin kendisinin en iyi versiyonunu gerçekleştirmediği için intiharın eşiğine geldiğini düşünmektedir. Katılımcı yaşanan tüm sorunların sorumluluğunu kendi üzerine alması yeni yönetimsellik anlayışının devletin eski ihtişamını ve görkemli yapısından yoksun olup alışılmışın dışında devletin kaybolmadığı ancak ikinci planda yer

aldığı bir anlayışta fikirler piyasasının önem kazandığı ve bu fikirler piyasasında devlet sosyal devlet anlayışından uzaklaşarak yaşama dair tüm sorumlulukları piyasaya yani bireylere bırakılmıştır. Bu yeni anlayışın bir çıktısı olarak görülebilecek olan bu durum bireyin intihara kalkışmasının tek suçlusu bireylere dayatılan “kendisinin en iyi versiyonuna” ulaşamamasından kaynaklandığını düşündürmektedir. Katılımcı tüm bu sorunları yaşarken tanıştırıldığı yeni dergâhta yaşamının tamamen değiştiğini kendisi üzerinde çalışarak yaşamayış olduğu sorunlardan uzaklaştığını söylemektedir. Ayrıca katılımcı çalışmadan sonra dünyanın umurunda olmadığını ve tek önemli olanın kendisi olduğu düşüncesini kabul etmiş ve bizlere de aktarmıştır.

“Kendimi yetersiz hissediyordum. Bomboş yani bir faydam yokmuş gibi. İç alemimle ilgiliydi kendimi geliştirmem gerektiğini biliyordum. Bu yolda ona destek oldu. Bu yolda kendimi buldum diyebilirim çünkü yaşadığımın boşu boşuna olmadığını biliyorsun. Karşıma çıkan insanlar hiç boşuna değil diyorsun sen bile benim karşıma çıkman bunun altında muhakkak bir şey vardır yani. Bireyler her daim kendisinin en iyi versiyonunu oluşturmak için çabalamaktadırlar. (K13, Terzi, Kadın, Evli, Ortaokul)

Diğer bir katılımcı pandeminin etkisi ile kendisine dönmeye başladığını bu farkındalığının etkisi ile kendisini daha iyi nasıl geliştirebilirim sorusu ile çıktığı bu yolda “Kendime dönmek. Farkındalığımın arttığı bir dönemdi sanırım. Muhtemelen pandemi ile gelen bir dönemdi”. Şeklinde tanımlarken nefes terapisi, reiki, jean ardrienne arınma sistemi ve theata healing gibi pek çok çalışmaya dahil olan katılımcı yaşadığı değişimi aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

“Gereksiz şeylere takılmamayı öğrendim bakış açım acayip değişti. Aslında pozitif bir kişiydim ona rağmen değiştim. Farkında oldum ve yaşantıma katabildim. Önceden sadece dilimdeymiş. Gerçekten dönüştüğüm fark ettim dilimde olan şeyin kalbime de işlediğini fark ettim ve gerçekten eşimle çok iyi anlaşıyoruz yıllardır ama ara ara küçük tartışmalar olup alınganlıklar olup küsmeler olurdu. Ergen muhabbetleri gibi bütün bunlara kavga edecek pozisyona bile gelmiyorum. Sen değişince otomatik olarak karşıdaki insanlarda sana göre değişmiş oluyor. Sen değiş dünya değişsin bu gerçekten böyleymiş.” (K12, Hemşire, Kadın, Evli, Yüksek Lisan).

Katılımcı rahatsız olduğu durumların değişiminin yalnızca kişinin kendisinin değişimi sonucunda yaşanabileceğine inanmaktadır. Bu nedenle de asıl hedefi kendisini değiştirmektir. Böylece istediği değişimlerin ardından gelecektir. Yaşam içerisinde yaşanan derin değişimler ve dönüşümler siyasal bir propagandadan çok insan varoluşuna yönelik yeni bir ideolojidir. K12’de bahsettiği gibi yeni sistemin söylemleri olan “mutlu ol” “sağlıklı yaşa” “formda kal” “pozitif ol” şeklindeki söylemler bireylere dünya ve yeni

sistem için bir şey yapamayacağını sistemin onun kontrolünde olmadığını örtük bir şekilde söylerken, yaşanan her durumun sebebinin de cevabının da kendisinde olduğuna inandırmaktadır. Böylece birey kendisi ile meşgul olurken yaşanan sistemin eşitsizliğinden ve haksızlıklarını görmezden gelebilmektedir. Çünkü birey kendisi ile meşguldür. Kendisiyle meşgul olmak bireye ayrıca huzur ve mutluluk kattığı da farklı alanlardaki söylemler ile desteklenmektedir.

Kişisel farkındalığını arttırmak amacıyla katılmış olduğu Theta Healing çalışmasının K8 çalışmanın sonunda değişimi şöyle ifade etmektedir:

“Bazı şeyleri fark ettim farkındalık oluştu yani neden yaptığımı anladım. Yapmasam da olur öğrendim. Önceliklerimi değiştirdim. Önceliğim çocuklarım, eşim ve ev. Ben kendimi geri planda sonra sıra bana gelirse ki gelmiyordu. Mesela yemekte bile onların istediğini yapıyordum ben hiç kendi istediğimi yapmıyordum. Önceliğimi değiştirim hayatımın merkezine kendimi koymayı öğreniyorum.” (K8, Mali Müşavir, Kadın, Evli, Lisans).

Daha önceleri yaşamında kendi dışında ailesi, eşi ve çocukların verdiği önceliğin artık kendisi ile değiştiğini belirtir. Kendisini hayatının merkezine koyması ile de hayatının tamamen olumlu yönde değiştiğini. Bu nedenle de çok mutlu olduğunu belirterek spiritüel çalışmalara devam edeceğinden bahsetmektedir.

Yaşamında pek çok başarıyı elde etse de bir şeylerin yolunda gitmediğini düşünen K11. Bunun sebebinin bilinç altından kaynaklandığını belirtmektedir. K11 gündelik hayatta yaşadığı para durumunu iş yaşamındaki belirsizlikleri ve ailesi ile ilgili olan tüm problemlerin sorumluluğunu kendi bilinç altından kaynaklandığını düşünmektedir. Andrew Dawson ve pek çok geç modern teorisyen dünyanın bireyselleştirici dinamiklerinin vatandaşlar üzerinde başarısız bir yükümlülük görevi yüklediğini savunmaktadır. Geç modern bireyler, ailevi ve toplumsal, yerel ve ulusal, özel ve mesleki durumlar sonucunda yaşamayış oldukları her şeyin bireysel sorumluluk duygusuyla doldurulduğunu savunmaktadır (Dawson, 2011: 314). Beck’in de ifade ettiği gibi yaşamda gerçekleşen çatışmaların çözümünün bireylerin sorumluluğa “iyi niyetli” bir davet olarak bırakıldığını savunmaktadır (Beck, 2011: 137). Bu nedenle katılımcının da bahsetmiş olduğu gibi iş yaşamında tutunamamasının, bazı dönemlerde yalnızca yaşayabilecek kadar kazanmasının sorumlusunu devlet veya herhangi bir sistemden kaynaklanabileceğine yönelik bir sorgulamadan ziyade suçlunun “kendisi ve bilinç altı” olarak görmektedir. Bu nedenle de bu durumlarla başa çıkabilmek için kendini yeniden

istediği forma uygun olarak şekillendirmeyi hedefleyerek spiritüel çalışmalara dahil olmaktadır.

“Hayatımda yolunda gitmeyen olayların farkındaydım ve bunun bilinç altımdan kaynaklandığında farkındaydım. Çünkü bir sürü imkana sahip olup da bir şeylerin yolunda gitmemesi. O zaman bir şey var diye düşünüyorsun onu mesela benim en çok bu olaylara girmemin sebebi bolluk bereket konusundaki tıkanıklıklardı bir türlü para kazanma konusunda akıcı para kazanma. Kazanıyorum işte tamam iş buluyorum ama işten çıkartılıyorum veya kavgı ediyorum işten çıkıyorum ya da işsiz kalıyorum. Ya da işte bitti artık sıfır tükettim dediğim anda sadece hayatımı geçindirecek kadar bir şey kazanıp sonunda yine sıkıntı çekiyorum falan sonra ben bunun sebebini araştırırken aslında bu babamı affedemiyor olmam dan kaynaklandığını buldum You Tube den. İşte bağ kesme bağ kesmenin önemi ama, işte ben hiçbir zaman o 21 günlük olumlamlarını yapamadım. Hep 13. gün oluyor dönüyorum. Aa ben üç gündür yapmıyorum başa dönüyorum falan diye. Ne zaman ki ben babamla bağ kesme çalışmasını yaptım benim işlerim açıldı. Akıl düzeltti. Çünkü bulaşık yıkarken bile keşke babama ölmeden önce şunu deseydim öyle söyleseydim diye hep negatif enerjideydim yani. Şükürler olsun onu atlattık. Ondan kısa bir süre sonra da Theata Healing ile tanıştım. O anda değişim görünce benim çok hoşuma gitti çok fayda aldım bundan”. (K11, Makine Mühendisi, Kadın, Bekar, Lisans)

Bireylerin gündelik hayat içerisinde “daha iyi” bir yaşam sürebilmesi için elbette yalnızca duygu ve ruh kontrolünü sağlaması yeterli görülmemektedir. K19 katılmış olduğu yoga pratiğine yaşamış olduğu postür duruş bozukluğundan kaynaklandığını belirtmiştir. Duruş bozuklukları elbette ki önemli sağlık problemleri veya kişinin yaşamını sekteye uğratabilecek yoğun ağrıların yaşanabileceği bir durumdur. Ancak K19 duruşunun bozuk olduğunu kendisinin fark etmediğini bir arkadaşı aracılığı ile öğrendiğini ve duruş bozukluğu için arkadaşının önerisi ile yoga pratiklerini başladığını belirtmektedir.

“Yoga hakkında bir bilgiye sahip değildim. Aslında bu biraz benim kendi ihtiyacımdan doğan bir şey oldu. Postür duruştan dolayı şey oldum. Biraz kambur duruşum vardı ama farkında değildim onu fark ettim arkadaşım ile konuşurken o da dedi yogaya başlasana falan sonra işte videolarla falan Youtube videoları ile yogaya başladım. İçine girdikçe bu tarz eğitimler başladı.” (K19, Çalışmıyor ama yoga eğitmenlik sertifikası var, Kadın, Evli, Lisans).

Foucault tarafından iktidarın bir denetim biçimi olarak gördüğü anatomi- politigi, iktidarın insan bedenini üzerinde gerçekleştirmiş olduğu bir denetim pratiğidir. Hastalığın, bireysel ve kollektif beden anlamında bir tehdit olarak algılanmasına neden olan iktidar, daha önce rasyonelleştirilmiş olduğu hastalık biçimlerini insan yaşamında hedeflenen mükemmelleştirme amacını tehdit etmesinden dolayı savaşılmaya gereken bir durum olarak görmektedir. Bu durumun destekçilerinden olan günden güne gelişen tıp

teknolojisi bireylerin yaşamlarında ölüm, beslenme, yaşlılık, sağlık, uzun yaşama gibi pek çok konuda uzman kabul edilen, tıbbi otoritenin yaşamı daha uzun ve daha kaliteli hale getirme biçimleri ile donatılmıştır. İktidarın toplum sağlığı için toplumsal bünyenin huzur içinde bireyin sağlığı önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple sağlık bir yandan kamusal bir sorun kabul edilirken diğer yandan da bireysel bir sorun meselesi haline getirilmiştir (Timurturkan, 2015: 36-38). Kapitalizmin vazgeçilmezlerinden olan üretken, sağlıklı ve verimli bir beden günümüzde spiritüel pratiklerinin içeresine de dahil edilerek bireyin kendisini ve bedenini kolayca dönüştürebileceği, beklenen beden formuna erişirmeyi sağlamasından ötürü kolayca ulaşılabilir bir ağ hizmeti sunmaktadır.

“Yoga ile birlikte kendine bakma insan kendine dönmeye başlıyor yani aslında ne kadar çok koşuşturma söylediğim gibi aslında bu koşuşturma sanki normalmiş gibi geliyor ve bu durum bu yönde akıyoruz. Fark etmeden. Sanki bu ihtiyaçmış gibi. Sonra zaten kendinle ilgili bu artık her şey olabilir. Bu sadece yoga değil pilates de olur, resimde olur. Kendinle ilgili bir şey yaptığında yavaş yavaş kendine dönüyorsun. Bu da benim içim orda farkındalık oluştu. Evet artık kendime daha çok dönmeliyim kendimle daha çok ilgilenmeliyim. Koşuşturma zaten akıp gidiyor buna da yer ayırmalıyım oldu.” (K19, Çalışmıyor ama yoga eğitmenlik sertifikası var, Kadın, Evli, Lisans).

Katılımcı yoga pratiklerinin ardından kendisine bakmaya başladığını ve kendisine dönmenin vermiş olduğu mutluluk ve güzelliklerinden heyecan ile bahsetmektedir. Hayatın zaten yoğun bir şekilde akıp gittiğini bu nedenle de bu akış içerisinde kendine ve bedenine de yer ayırması gerektiğini belirtmektedir.

Diğer bir katılımcı vücudunun küçüklükten bu yana esnek olduğunu ve bedenine yoganın çok iyi geldiğini vurgulamaktadır. Çok yoğun bir tempoda çalıştığını bu nedenle de kendisine hiç vakit ayıramadığını belirten katılımcı. Slay Yoga yapmaya başladığı zamandan bu yana kendisini çok daha dinç ve mutlu hissettiğini söylemektedir. Çok yorgun dahi olsa hiçbir dersi atlamadığını da belirten katılımcı, yoga aracılığıyla hamak içerisinde kendi içerisine dönerek bir arınma gerçekleştirdiğini belirtir. Bu arınma gündelik hayatta yaşamış olduğu tüm sorun ve sıkıntıların hamağın dışında kalmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca duygusal bir değişim yaşadığını ve özgüveninin arttığından ve bedeninde yaşanan değişimin tüm ruhunu derinden iyileştirdiğinden de bahsetmektedir. Bu değişimler sonucunda birey mutlu olduğunu ve bu mutluluk hissi için yorgun dahi olsa dersleri atlamayarak özenli bir biçimde derslere katıldığını belirtmektedir. Mutluluk günümüzde bir meta haline gelerek ulaşılması gereken bir hedef

olarak görülmektedir. Bu nedenle bireyler mutlu olabilmek adına kendilerini mutluluğa götüren pratiklere daha özverili davrandıklarını görebilmekteyiz.

“Kendimi gitmeden önce daha yorgun bitkin hissediyordum. Hem moralmen hem de bedenen. Şimdi bir şeyler yapıyorum hissi olduğu için yani bir şeyler yapabiliyorum diye düzene soktuğum için onun verdiği bir enerji var. Mutlu hissediyorum. Düzenli katıldığım bir şey var ve vücudum daha dayanıklı hale geldi. Bir iş yaptığımda hemen yorulmuyorum. Kaslarım daha güçlendiği için birazcık daha az yoruluyorum.” Bedeninde yaşamış olduğu değişimlerin ruhunu da beslediğini söyleyen katılımcı *“Mesela hamağın içinde dünyadan uzaklaşmış gibi hissediyorum. Ona odaklanıyorum tüm şeyi unutmaya çalışıyorum. Biraz daha rüyaya odaklanıyorum diyebilirim sana. Kendi içime odaklanıyorum dış dünya da bütün düşünebileceğim sıkıntıları vesaireleri bırakıp sadece kendi bedenime yoğunlaşıyorum. Şu an nefes aldığıma buram ağrıyor, şuram ağrıyor yerine kendi bedenime önem veriyorum. Ordayken ve bu bana iyi hissettiriyor bana. Kendi bedenime önem verdiğim için bu bana mutluluk veriyor. Tamir edebilme şansım olduğu için bedenimi.”* (K19, Rehber öğretmeni, Kadın, Bekar, Lisans).

“İlk olarak duygusal bir değişim oldu. Özgüvenim yerine geldi. Daha çok yapabildiğimi hissetmek çünkü orda farklı insanlar tanyorsun dersi ilk başlayanlarla bir alıyor seviye seviye ilk başlayanlarla bir giriyorsun. İlk başlayanlardan bir tık önde olunca o seni mutlu hissettiriyor. Oo ne kadar iyi yapıyorsun dediği zaman insan bir özgüveni yerine geliyor. İlk benim öyle oldu duygusal olarak. Daha sonraları da bedenim değişti çok değişmedi ama aynaya baktığımda farklı bir şey görüyorum. Bedenen de ruhen de güçlendim.” (K19, Rehber öğretmeni, Kadın, Bekar, Lisans)

Günümüz toplumunun buyruklarından oluşan “mutlu ol” “pozitif ol” “neşeli ol” gibi olumlu söylemler üzerinden şekillenen bir toplum içerisinde yaşamaktayız. Yaşamın keşmekeşliği içerisinde bu söylemleri işitmek, okumak veya deneyimlemek elbette ki bireyleri rahatlatıp, sakinleştirilmektedir. Bu söylemlerin gerçekleştirdiğimiz çalışma içerisinde yer alan katılımcıların söylemlerinden ve tepkilerinden de açıkça görülmektedir.

Ancak toplumdaki olumluluk söylemleri kendi içerisinde büyük bir diyalektiği de barındırmaktadır. Olumluluk söylemleri içerisinde yaşayan bireyler bu durumun farkına varmadan pembe bir zehir bulutunun içerisinde yaşamaktadırlar. Chull Han, yaşanan bu durumu tanımlamak adına “*şeffaflık toplumu*” kavramını öne sürmektedir. Bu toplum yapısı içerisinde amaç iktidarın geleceği olumlulaştırılarak optimize edilip şimdiler dizisine getirilerek geleceğin şeffaflaştırılması sağlanmaktadır. Böylece gelecek olumlulaştırılarak denetim altına alınıp şu an haline bürünür. Bu durumda geleceğin kontrolünü sarsacak herhangi bir pürüzün ortadan kaldırılmasını engelleyerek hedefine ulaşmaktadır. Olumlu söylemler bu sistemin devam etmesine yönelik çalışan dışlıların dönmesine yardımcı olmaktadır. Böylece toplumsal sistem, yaşamdaki tüm süreçleri

hızlandırarak işlemselleştirebilmek adına tüm toplumu şeffaflığa zorlamaktadır (Chull Han, 2019: 15). Bireyler kendilerine olmasını istedikleri mutluluk, sevgi, neşe, umut gibi duygular içerisinde bir yaşam sürebilmek adına spiritüel pratikler içerisinde yer aldıklarını gözlemleyebilmekteyiz.

O dönem içerisinde çok yoğun bir stres altında olduğunu belirten K3 kuzeninden gelen bir talep sonucunda stresinin kontrolünü sağlamak adına nefes terapisine katıldığından bahsetmektedir. *“Evet yoğun stresli bir dönemimdeydim ben. Böyle bir talep de gelince kendimi iyileştirmek amaçlı. Bir faydası olursa kendimi iyileştirmek amaçlı katıldım.”* (K3, Emekli, Kadın, Bekar, Lise). Katılımcı katılmış olduğu nefes terapisi sonrası kendisini çok iyi hissettiğini ve kendisi ile barışması gerektiğini deneyimlediğinden bahsetmektedir. Çalışmaların ana temalarından olan bireylerin kendisine olan tutumunu iyileştirme hatta kendisini tüm hatalara rağmen çok sevmesi gerektiğine yönelik pek çok pratiği içerisinde barındırmaktadır. Bu pratiklerin bireylerin gündelik yaşamları içerisinde yaşamış oldukları zorluklara karşı nasıl mücadele edebileceklerini de öğretmektedir. Katılımcılar bugüne kadar kendilerine bu denli önemi vermediklerini ve çalışmalarla birlikte kendileri olan değerin artmasını bir yeni doğuş olarak nitelendirerek katılmış oldukları çalışmalardan büyük bir verim aldıklarını belirtmektedirler.

“O esnada da değişim hissettim. Nasıl diyeyim bu sanki bir psikolog gibi, psikologla konuşursun geçmiş, yaşantını, noktalar vurur ya onları irdeledim. Onları düşündüm o esnada. Onların söylemeleri ile birlikte bir müzik açıyorlar o müzikle başka başka yerlere gittim. Geçmişe gittim daha çok. Şu an da ki halime ve kendimle barışmam gerektiğini keşfettim yani. İnsan kendi ile barışık olduğu zaman geleceğe daha iyi göreceğini hissediyor. Affediyor ve ileriye bakmamı sağlıyor. İleriye daha sakın bakmamı sağlıyor. Geçmiş geride bırakıp geleceğe bakmamı sağladı. Kendimle barışmam gerektiğini öğretiler bana.” (K3, Emekli, Kadın, Bekar, Lise).

Diğer bir katılımcı kendisinin çok hassas ve duygusal olduğunu düşünerek gündelik hayatı içerisinde yaşamış olduğu kendisinin olumsuz olarak nitelendirdiği olaylar sonucunda ablasının tavsiyesi üzerinde biyoenerji ile tanıştırılmıştır. Katılımcı gerekliliğinden fazla kırılgan olduğunu bu nedenle de kendisini çok yıprattığını söyleyerek bu durumdan kurtulmak amaçlı pratikler içerisinde bulunmuştur. Katılımcı K16 neoliberal ethoları dayatmış olduğu duygu durumlarına sahip olmamasından ötürü kendisini yeniden şekillendirme çabasına giriştiğini görmekteyiz. Biyoenerji çalışması

sonucunda büyük bir dönüşüm yaşadığını hatta bu kadarını beklemiyordum diyerek yaşamış olduğu süreci oldukça heyecanlı bir şekilde bizlere aktarmıştır.

“Ya ben böyle nasıl anlatayım size biraz takıntılı biriydim. Biraz değil hatta baya baya takıntılıydım. Bir şey olur biri bana bir şey söyler ben karşılığını veremem ya da karşımdakini de üzmemek içinde böyle saygısızlıkta yapmamak için aslında büyüklerime karşı özellikle. Böyle çok temkinli yaşıyorum ama çok dışarıya yansıtmazdım yani. Öyle bir insandım. Biyoenerji ile tanışmadan önce abla zaten bana programlardan bahsetti ondan sonra gerçekten yapmaya karar verdim. Çok hassas çok duygusaldım biraz bunu yenmek için aslında” (K16, İşletme sahibi, Kadın, Evli, Lisan).

“Hiç böyle bir şey beklemiyordum. Öncelikle ondan bahsedeyim. Ya birazda umutsuzdum ilaç da kullanıyordum. Bir de diyordum yüz yüze görüşme bile değil çok umut beslemiyordum gerçekten. Ablaya tanıştıktan sonra olsun, seanslardan sonra olsun gerçekten muhteşem bir şey fark ettim. Farkındalığım %100 arttı. Bazı şeylerinde çok net farkına vardım mesela panik atak ondan sonra hiç geçirmedim biyoenerji seansından sonra hatta. Hem vücuduma neyin neden olduğunu farkına vardım. Hem de duygularımız bizi gerçekten yönetiyor onu fark ettim.” (K16, İşletme sahibi, Kadın, Evli, Lisan).

Olumsuz duyguların birey üzerinde uzun süre devam etmesi çağın “mutsuzluk vebasına” yakalanmasına sebebiyet verebilmektedir. Bu nedenle de bireyler yaşamış oldukları olumsuz duygularını yönetebilmek hatta yok edebilmek adına bir arayış içerisinde yer almaktadır. Bu arayışlar psikolog veya psikiyatrlar olmak üzere bireylerin kendilerini herhangi bir perspektif altında sınıflandırmayan, kendi inanç ve öğretilerine göre, kurumsal dini yapıların kurallarından uzak eklektik bir yapıya sahip olan spiritüel faaliyetler içerisinde şifalanmayı tercih etmektedirler. Duygu temelli pratikler ile kişinin yaşamını şifalandırmayı amaçlayan bu faaliyetler bir yönlendirici aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

“Evliliğim ile ilgili yaşamış olduğumuz krizleri çözebilmek adına böyle bir yaşam koçluğu aldık ve bende ciddi bir öfke krizi vardı. Bunların hepsini kolaylıkla yendiğimi değiştirdiğimi dönüştüğümüzü gördük. Sonrasında bende bir eğitimlerin içerisine girdim.” Öfkesinin kontrolünü bir öteki sayesinde düzenleyebildiğinden bahseden katılımcı “Daha hafif hissettiriyor. Artık problemlerin içinde boğulmuyorum sanki daha kolay geçeceğine inanıyorum yani.” (K7, Yaşam koçu ve satış danışmanı, Kadın, Evli, Önlisans).

Kendisini tamamen ruhsal olarak iyi hissetmediğini zaten hali hazırda koçluk seansları aldığını ve bir danışmana yöneldiğini belirten K7. Asıl başvurma nedeninin evliliğinde yaşanan problemler olmakla birlikte ana nedeninin kendisinin kontrol edemediğini söylediği “öfke” duygusudur. Öfke günümüz olumluluk toplumda istenmeyen duygulardan birisidir. İktidarın yaratmak istediği pürüzsüz yapının düzenini bozacak olan herhangi bir olumsuz duygunun imhasını sağlamaktadır. Bu imha pratikleri

içerirse spiritüel faaliyetler önemli roller oynamaktadır. Halbuki öfke gibi “olumsuz” duygular bireylerin veya toplulukların kendi yaşamını tehlikeye atacak veya özgürlüğünü kısıtlayabilecek durumlara karşılık yerinde ve gerektiği biçimiyle kullanılması bireyin yaşamları için oldukça elzem bir duygudur. Ancak katılımcı bu duygu kontrolsüzlüğünden oldukça rahatsız olduğunu ve ailevi yaşamını da derinden etkilediğini belirterek bu duygu durumunu dönüştürmeyi hedefleyerek spiritüel pratikler içinde yer almıştır.

3.6.5. Biyotıptan Etno-tıpa: Bilimin Çaresizliği

Bireyler neoliberal dünyanın dayattığı yaşam tarzı, söylemler ile birçok farklı duyguyu, sorunu veya durumu bir arada deneyimlemektedirler. Fiziksel veya psikolojik yaşanan sorunların çözümünde modern bilimsel tekniklere ve bilgiye başvurduklarını ama çözüm sağlayamadıklarını ifade eden katılımcılar, alternatif spiritüel alanlara yöneldiklerini belirtmişlerdir. Umut ve sağlık temel motivasyon kaynağı olarak burda karşımıza çıkmaktadır. Alternatif tıp olarak bilinen geleneksel tıba veya halk tıbbına dayanan uygulamalar kuşaklar arası aktararak pek çok hastalıkların tedavi süreci içerisinde kullanılmaktadır. (Öztürk , Dömbekçi & Ünal, 2020: 24-25). Spiritüel faaliyetler geniş bir yelpazede çeşitli inanç ve pratikleri içerisinde barındırmaktadır. Bu alan içerisinde alternatif tıp pratikler geleneksel tıbbın kadim bilgileri, dini motifler ile harmanlanması “şifa” başlığı altında çeşitli pratiklerin ortak çıkmasına neden olmuştur. Spiritüel faaliyetlerin en belirgin özelliklerinden birisi bireylere “şifa” vadetmesidir. Kendisine uygun olan tüm değer, öğreti ve pratikleri tek bir kökene bağlı kalmadan kendisine eklemleyerek potasında kolayca eritebilmektedir. Spiritüel çalışmalarda ruh ve beden bir bütün olarak kabul edilerek ruhun ve bedenin aynı anda iyileştirilmesi düşünülmektedir. Bu yöntemde amaç bireyin hastalığını tedavi etmenin dışında ruhunda yaşanan hasarında iyileşmesi hedeflenmektedir. Spiritüel çalışmaların temelinde bireyleri olumsuz duygulardan arındırmak ve dolayısıyla hastalıkları azaltmak/yok etmek yatmaktadır. Dolayısıyla sağlık sorunları sonucunda spiritüel pratiklere dahil olan bireylerde yoğun olarak “umut” duygusu hakimdir. Söz konusu çalışma içinde de katılımcılar yaşamış oldukları sağlık problemlerine ilk olarak çağdaş tıba başvurmuş çözümsüz kaldığı noktada alternatif olarak çeşitli uygulamalar ve pratiklere başvurmuştur.

Alternatif tıp, tıbbın olgularına dayanmamakla birlikte temel dayanağı söylencelerdir. Bu söylenceleri ana temasını ise çağdaş tıbbın çaresiz kaldığı hastanın son bir çare olarak başvurduğu ve iyileşmesidir (Oğuz, 1994: 8-9). Bireyler etrafında bu uygulamalara başvuran ve mucizevi bir şekilde iyileştiğini iddia eden yakınlarından etkilenerak çeşitli spiritüel faaliyetlere yönelmiştir. Yoga, theta healing, aile dizimi, travma temizliği başvurulmuş başlıca uygulamalar arasında yer almaktadır. Bir katılımcı bu bağlamda spiritüel faaliyetleri kanser hastası olmadan önce de bildiğini ama hastalık süreci ile birlikte bir arkadaş önerisinin sonucunda doğrudan yöneldiğini ifade etmiştir. Katılımcı kanser tanısı almasının ardından batı tıbbının tüm imkânlarından yararlandığını daha sonra da yakın bir arkadaşı tarafından kendisine yapılan theta healing seansı sonucunda kanser hücrelerinde yaşanan küçülmelerden bahsederken bu durumun bir mucize olduğu aktarmaktadır. Katılımcının yaşamış olduğu heyecanını beden dili ve ses tonu ile bizlere hissettirmiştir.

“Kendi hastalığımda keşfettim o gurubu. Ben çok önceden duymuştum onu pandeminin başında. Üzerimizdeki blokajları kaldırmak için ama o zaman gidememiştım Theta Healinge. Sonra ben hasta olunca eğitim alan arkadaşım seans yaptı. İki seans yaptık ve ben kanserli hücrelerin gerilediğini küçüldüğünü gördük. Bunun üzerine bende bu eğitimi almak istediğimi söyledim. O da hocasıyla beni tanıştırdı ve eğitimlere girdim. Theata Healing ile ben kanseri yendim ve ben şu an kanser hastalarına ücretsiz Theata Healing yapıyorum.” (K6, Manken, Kadın, Bekar, Lisans).

Bir diğer katılımcı olan K9 son evre kanser hastası olduğunu ve doktoru tarafından yaşam şansı olmadığını ifade ederek, duygularının onu hasta ettiğini ifade etmiştir. Duygu yönetimi ve kontrolü için nefes terapilerine de başvurduğunu bu temelde belirtmiştir. Nitekim teorik çerçeve içinde de tartışıldığı gibi geç modern veya tüketim toplumu olarak kavramsallaştırılan yeni toplumda duygular, hem bir ticari alan hem de benlik teknolojilerinin bir parçası olarak yönetimiseliğini sağlandığı bir alandır. Bireyler söylem pratiklerinden de etkilenerak bu faaliyetlere yönelmektedir.

“Evet 2020 yılında kanser tanısı aldım. Dördüncü evre ve metastaz da olduğu için doktor yaşam şansı vermedi. Tabi ki batı tıbbının gereklerine inanarak yaptım ama o yıl benim arayış yolculuğuma çıktığım yıl. Batı tıbbıyla yapılması gereken her şey yapılırken bir yandan da hayır ben kendi bedenimi bu duygular ile hasta etmiş isem yine bu duygularla da iyileştirebildim yeniden. Benim bu olayların içine attı açkçası.” (K9, Öğretmen, Kadın, Evli, Lisans).

K22 yaşamış olduğu yakınlarının kaybı ve yas süreçleri, mekansal değişim ile birlikte huzursuz bacak sendromu hastalığına sahip olduğunu ve bu durumun tedavisi için Theta Healing ve Access Barss çalışmalarına katıldığını belirtmektedir.

Katılımcı ilaçların yan etkilerinden ve bu yan etkilere maruz kalma korkusundan dolayı ilaç kullanmak istemediğini belirterek şifa amacıyla spiritüel alanlara yöneldiğini ifade etmiştir. Nitekim neoliberal dünya aynı zamanda güvensizliğin, riskin ve belirsizliğin hüküm sürdüğü bir dünyadır. Bunlar bireyin anlam dünyasına nüfuz ederek, yaşam tarzını, seçimlerini ve eylemlerini belirlemektedir.

“Ben önce huzursuz bacak sendromu diye bir hastalığım vardı benim. Çok rahatsız ediyordu artık. Yaşam kalitemi etkiliyordu. Onla ilgili ilaç kullanmaya başladım. Ama düzenli bir ilaca bağlı kalmak istemedim. İlaçsız bunun tedavisi ararken fark ettim. Bir arkadaşım yapıyordu ilaçsız oluyor bizim seanslar dedi. Bende tabi ilaç kullanmayı bırakmak için köküne inme diye bir şey olduğunu fark edip dedim ben bunu bitirebiliyorsam ilaçsız dedim hem ilaç kullanmaktan kurtulurum hem de bitmiş olur gibilerinden. (K22, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Kadın, Evli, Lisans).

K22 gibi kullanmış olduğu antidepresanı pek çok defa bırakmaya çalışması ancak başarısız olması sonucu katılımcı antidepresan ilacını bırakmak için spiritüel pratiklere dahil olduğunu belirtmiştir.

“Öncesinde tıp deneyip çözüme ulaşamadığım yerde artık bir de alternatif tıbbi denemek istiyorum diye. Ben antidepresan kullanıyordum onu bırakmak isteyip bırakamayışından dolayı. Theta Healing ile bıraktım mesela. Normalde bırakamıyordum hani o kadar yavaş yavaş azalmalarına rağmen yine de başlıyordum.” (K17, Güzellik Uzmanı, Kadın, Evli, Ön Lisans).

Katılımcı ilk olarak çalışmaya katıldığında yaşamış olduğu problemin çözüme kavuşacağı ihtimaline yönelik pek de olumlu bakmamıştır. Ancak ilaç bırakmak için dahil olduğu bu çalışmalar sonucunda katılımcı antidepresan ilaçlarını kullanmaktan kurtulduğunu ayrıca kendisinde büyük farkındalıklar yaşamasına aracılık ettiğini de söylemiştir.

“Bir kere bakış açım değişti gerçekten. Bir şeylerin değiştiğini fark ettim. Farkındalığım arttı. Olumlu geri dönüşler aldım. Dediğim gibi ilacı bırakamıyordum mesela onunla bıraktım ki ben gerçekten dipteydim. Artık ben her şeyi denedim bu da olmayacak ama bir deneyim gene diyerek başladım. Bu bana kesin iyi gelecek gibi bir inancım da yoktu” (K17, Güzellik Uzmanı, Kadın, Evli, Önlisans)

Çağdaş tıbbın uygulamalardan memnun kalmayan katılımcı, migren hastalığına yönelik iyileşme görmediğini söyleyerek migren ataklarına bir çözüm yolu aramak için pek çok doktor gezdiğini belirtmiştir. Ancak hiçbir yöntem migren ataklarına çözüm olmaması üzerine ani bir kararla akupunktura gitmeye karar vermiştir. Akupunktur için gitmiş olduğu doktorun migreninin neden kaynaklanabileceği konusunda yol gösterici sorular sorması ile birlikte yeni bir tedavi yönetimi keşfettiğini ifade etmiştir. Bilinç altını

temel alan bu yeni yöntem ile iyileşme sağladığını, migren atakları için başlamış olduğu bu pratiklere zamanla gündelik hayatında yaşamış olduğu diğer problemlerin çözümünde de araçsallaştırdığını belirtmiştir.

“Ben migren hastasıydım. Baya hani doktor gezdim dolaştım. Bir türlü tedavi bulamadım. Çok ağrıyordu benim migrenim. 2019 yılında yeter artık dedim bu böyle olmayacak. Bir gün bir uyandım bir hafta falan süren bir migren ağrısı ile uyandım. Akupunktura bakayım bir dedim. Batı tıbbından bir fayda bulamadım akupunkturu deneyeyim dedim. Akupunktura gittim. Yapan doktorum meditasyon tarzı farklı bir şey yaptırıyordu ve sürekli soru soruyordu. Migrenini ne tetikledi? Ne oldu noldu? İşte ne hissettin şeklinde. Theta Healing uyguluyormuş işte ben bilmiyordum. O dönem Theta Healing baktım bu yöntem bana iyi geliyor başladım.”

Tüm bu çalışmalar soncunda migreninin hafiflediğini bununla birlikte ruhunda yaşanan bazı şifalanmalardan ve değişimlerden bahsetmektedir.

“Farkındalığım arttı. Sorular çok zor (katılımcı gülüyor) üzerine çok konuşulacak şeyler. Yogadan sonra özellikle migren, aile dizilimi reikinin etkisiyle falan birden daha da hafifledi. Yıllardır birçok doktorun çare bulamadığı şeye bunlar hafifletti. Öfkem daha sağlıklı bir hale geldi. Önceden olan o kontrolsüz öfke atakları diyeyim paniklemeler onlar daha azaldı. Baya bir azaldı hatta. En somut örnekleri bunlar” (K20, Makine Mühendisi, Kadın, Evli, Yüksek Lisan). Şeklinde deneyimini paylaşmaktadır.

Çağdaş tıbbın yetersiz kaldığı durumlara bir örnek olarak başkalarının hayatında yaşanan değişimlere tanıklık eden katılımcılardan olan K24 spiritüel çalışmalara inanmadığını hatta şarlatanlık olarak görerek ruh madde ayrımında maddeci tarafta yer aldığını belirtmiştir. Bu durumu fen lisesinde eğitim görmesiyle de pekiştiren katılımcı pozitivist bir bakış açısında yer aldığını hatta felsefe bölümü okuduğunu ve felsefi düşüncede de maddeci tarafta yer aldığını belirtmektedir. Katılımcı sevdiği bir hocasının rahatsızlanması üzerine yaşamış olduğu olay sonucunda bakış açısının değiştiğini aktarmaktadır. Katılımcı yedi dil bilen donanımlı bir hocasının bir kaza sonucu konuşamadığını ve yatağa bağımlı yaşamaya başladığını belirtirken çağdaş tıbbın tüm imkânlarından yararlandıklarını ancak bir çözüm yolu bulunmadığından bahsetmiştir. Bu süreç içerisinde kendisinin bir şifacı ile tanıştırıldığını söyleyen katılımcı konuşamayan hocasının şifacı tarafından kanallama (sezgisel iletişim) tekniği ile hocası hakkında şifacının asla bilemeyeceği bilgileri kendilerine aktarmıştır. Ayrıca bedeninde meydana gelen hasarı manyetik paslama yöntemi ile enerjisel bir senas düzenlediğini bunun arkasından kol ve bacaklarında hareketlenmeler yaşandığını belirtmiştir. Katılımcı bu kanallama yöntemi ile spiritüel alana olan bakış açısında büyük değişimler yaşandığını

sıklıkla dile getirmektedir. Ancak katılımcı bu konular üzerinde hassas olduğunu herkesin bu çalışmaları yapmaması gerektiğini de belirtmektedir. Bilinçsizce yapılacak olunan bir çalışmanın insanın hayatını mahvedebileceğini ve tanış olduğu bir kişinin bilinçsizce yapılan bir çalışma sonucunda çeşitli psikologlara başvurarak bu soruna çözüm yolları aradığında belirtmektedir.

“Hayır tam da karşıydaydım. Benim bu konulara bulaşmam şöyle oldu ben fen lisesi mezunuyum. Pozitivistim teknik bilimlerle aram iyi felsefe de okurken spiritüel tarafın ruh madde ayrımın maddeci tarafında yer aldım. Marksist tarafta yer aldım. Tüm dinlerin ya psikolojik yani kendini gerçekleştiren kehanet ya da şarlatanlık olduğunu düşünüyordum. Ne zaman ki benim çok sevdiğim bir hocam trafik kazası geçirdi ve modern tıbbın çare olamayacağı bir yatalak yatı 7 dil bilen biri zihni sağlam sadece bize aktaramıyor. Sonuçta bunla ilgili bir arayışa da girmedim. Bir şifacı ile tanıştırıldım. İstanbul’dan Ankara’ya gelen o zamanki devlet büyüklerine şifa yapan. 2007-2008 sanırım. Daha sonra ben sürece onunla birlikte Bilkent’te Askeri Hastane de yatıyordu beyefendi işlemeyen kolu ve çok az işleyen bacağı manyetik paslarla enerji seans sonrasında harekete geçer hale geldi ve konuşmasını kanalladı. Konuşmasını zihnini kanallayarak o şifacı kişi zihnindekileri anlattı ve bilemeyeceği şeyleri bize aktardı. Bende dedim aa burada bir şey dönüyor. Bu vesileyle bu alana girmiş oldum. Kastın izleyicisi veya takipçisi olup da onun peşinden giden bir kültür takipçisi olmadım ama ilginç şekilde hayat bana hep çok iyi anlaştığım kafamın çok iyi uyduğu bu tarz kült diyebileceğimiz gruplarda insanlarla sosyal çevremi oluşturduğu bir çevreyle donattı. Ben işte o zamanlarda yurt dışı seyahatleri de yaptım. Bağlantısız şekilde yine benzer şekilde iyi insanlarla da karşılaştım ve bu enerji şifacı gruplarının hala bir şey olduğu zaman aradığı bir şekilde arayıp hâl hatır sorduğu, meditasyonlarına dahil ettiği bir insanım.” (K24, Araştırma Danışmanlık Firma Sahibi, Erkek, Bekar, Lisan).

K10, yakın bir arkadaşının oğlunun almış olduğu otizm tanısı sonucu, arkadaşının otizmin tedavisinin var olduğunu söylemesi üzerine kendisinin de rüyasında bu hastalığın çözüme kavuştuğunu görmesiyle birlikte arkadaşının çocuğuna yardımcı olabilmek adına ilk spiritüel çalışmalara başladığını söylemektedir

“Seni bana yönlendiren X ile çok ilginç masalsi bir karşılaşmamız var. Aynı günün aynı dakikası birbirimizi bulmak için dua etmişiz ve aynı gün hiç istemediğimiz halde aynı ortamda bulunup enteresan bir buluşma. Ben hiç gitmek istememiştim onlara. O bahsetti şu eğitim bu eğitim diye Theata Healing bahsetti Theata Healing e nasıl çıktığını anlatırken ben aslında onu çok kere rüyamda yapmış olduğumu fark ettim. Hayretler içinde aman Allah’ım ben bunu zaten biliyordum bildiğim bir şeymiş dedim. Tüylerim diken diken oldu. Çok yakın bir arkadaşım kız kardeşim diyebileceğim bir arkadaşımın oğlu otizimli. O dedi ki bana otizm çözülüyor. Gerçekten mi çözülüyor aa bende rüyamda gördüm bunu diyerek ben bu çocuğa çare olayım diye ben ilk modülü aldım. Sonra iki üçü aldım arkadaşımın karşısına çıkamadım çünkü hala kendimi yeterli hissetmedim. Sezgisel anatomiye aldım 21 gün sürüyor. Bundan sonra aradım onu daha yeni karşısına çıktım. Öyle başladı benim hikayem.” (K10, İngilizce Öğretmeni, Kadın, Evli, Yüksek Lisan).

Katılımcı arkadaşının çocuğuna şifa olabilmek adına girmiş olduğu çalışma sonucunda yaşamında da çok büyük değişimler yaşadığını artık eskisi kadar her şeyi kafasına takmadığını daha sakin bir insana dönüştüğünü belirtmektedir. Katılımcı arkadaşının otizim tanısı alan çocuğunu şifalandırmak amacıyla girmiş olduğu bu pratiklere yaşamını kökten değiştirdiğini belirtmiş ancak asıl amacını gerçekleştirip gerçekleştiremediği hakkında net bir söylemde bulunmamıştır.

Katılımcıların daha çok yaşamış oldukları durumlara bir “mucize” olarak kabul ettikleri durumlar sağlık sorunlarında gerçekleşen değişimlerdir. Katılımcıların kendilerinin veya bir yakınlarının yaşamış oldukları sağlık sorunundaki iyileşme süreçlerini coşkulu ve heyecanlı aktarmışlardır. Çalışmaların “olağan üstü” gücünün kendilerini “büyülediğini” ve bu yaşanan mucizevi olayları başka bir insana anlatmak için oldukça heyecanlı olduğu katılımcılar üzerinde gözlemlenen bir durumdur. Katılımcıların ses tonları ve beden dilleri ile görüşmeciyeye bu ruhu aktarmayı hedeflediklerini gözlemlerimiz ışığına söyleyebiliriz.

3.6.6. Popülerleşen Bir Etkileşim Ağı ve Spiritüel Faaliyetler

Bu tema altında popülerleşen, görünürlüğü artan ve bir tüketici pratiğine dönüşen spiritüel faaliyetlerin nasıl yaygınlaştığı, hangi ilişki ağları ile yayıldığı ve hangi aktörler tarafından araçsallaştırıldığı ele alınmıştır. Tüketim kültürünün herşeyi piyasallaştıran mantığına uygun olarak spiritüel faaliyetler de bir tüketici davranışı olarak görülmekte ve hizmet alımına dönüşmektedir. Piyasaya eklenilen ve bir kar nesnesine dönüşen bu faaliyetler uzmanlara olan bağımlılığı artırmıştır. Öte yandan önemli bir ticari alana dönüşerek bireylerin para ve statüyü elde edebileceği bir iş kolu olarak da görülmektedir. Katılımcılardan elde edilen bilgilere göre ilk olarak spiritüel faaliyetlerin içerisinde yer alan pek çok katılımcı daha sonrasında çeşitli eğitim ve hizmet alımı ile şifacılık statüsüne geçmekte ve para da kazanmaktadır. Katılımcıların şifacı statüsünde yer almalarının altında yatan motivasyon ise kendilerinin tanımlarından yola çıkarak “başkalarına şifa dağıtmak”, “başkalarında kendileri ile aynı problemleri yaşamalarını engellemek” gibi bir uyarıcı rolüne büründüklerini de görebilmekteyiz.

Bireyler yaşamış olduğu çeşitli problemleri aşmak için kimi zaman kendi kendin rehberi olmuş, kimi zaman başka birilerine yardım ederek çözüm sağlamaya çalışmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda bireylerin sorunların çözümü için spiritüel faaliyetlere;

sosyal medya, arkadaş tavsiyesi, yaşam koçu ve rüyaların yol göstermesi aracılığıyla başvurduklarını ifade etmiştir.

Sosyal medya günümüzde görünür olunabilmenin önemli bir aracıdır. Sosyal medya gösteri ve gözetimin denetçisi olarak yeni bir panoptikon haline gelmiştir. Spiritüel faaliyetlerdeki ürün çeşitliliği ve danışman hizmetleri neoliberal pazarda kendisine önemli bir yer edinmiştir. Bunun etkisiyle spiritüel faaliyetler içinde yer alan koçlar, eğitmenler kendilerini daha görünür kılabilmek adına sosyal medya araçlarına başvurabilmektedirler.

Sosyal medyada yapmış olduğu slay yoga pratiklerini paylaştığını ilerleyen zamanlarda da eğitmenlik olarak kendisine yeni bir ekonomik alan yaratacağından bahseden katılımcı, sosyal medyadaki görünürlüğünün kendi tanıtımı için oldukça doğru bulunmaktadır. Kendisinin de sıklıkla yapmış olduğu slay yoga pratikleri paylaştığını söyleyen katılımcı, sosyal medyada görünür olmanın gelecekte alacağı eğitmenlik içinde bir reklam niteliği taşıdığını söylemektedir. Katılımcı devlet tarafından bir kontrol mekanizması içerisinde dahil olmadığını söylediği bu nedenle de Slay yoga hocalığının herkes tarafından yapılabileceğini ve görünür olmanın hiçbir sakıncası olmamakla birlikte daha faydalı olacağını söylemiştir. Katılımcı mevcut işinden ayrılmayı düşünmesinin nedenini de hem enerji olarak kendisini daha iyi hissedeceğini hem de mevcut işine kıyasla daha iyi para kazanacağını düşünmesinden dolayıdır.

“Şöyle bende eğitmenlik alacağım. Herkes çekiyor, zaten bende çekiyorum (katılımcı gülüyor). Herkes yapabilir zaten bunu devlet şey yapmıyor. Yogayı şey yapmışlar desteklemişler ama slay yoga daha yeni Türkiye’de tutunmaya başlamış. Benim yaptığım şey çok bilinmiyor. Mesela şey sertifika verecekler ama MEB onaylı değil çünkü devlet bunu sınırlamıyor. Herkes yapabiliyor. Eğitmenciye gittiğin zamans slay yoga eğitmenliği verdiğinde sertifika veriyor. Eğitmenliği aldıktan sonra işi bırakıp bu alan yöneleceğim. Hem enerji açısından hem de para açısından daha iyi çünkü oraya gittiğimde kendi özgüvenim daha çok yükseliyor. Yapabilmenin verdiği his daha iyi hissettiriyor. Öğretmenlik beni biraz daha sıktı çünkü sadece idari işlerle uğraşıyorsun hep aynı şeyleri sıradanlık var ama yoga da öyle bir şey yok. Çok değişken sen nasıl hissedersen öyle devam ediyor o ders. O yüzden bir durağanlık olmadığından seni enerjilendiriyor, enerji veriyor. Bu yüzden oradan ilerlemek istiyorum.” (K23, Rehber Öğretmeni, Kadın, Bekar, Lisans).

Bir diğer katılımcı da sosyal medyada spiritüel faaliyetlere dayalı söylemlerin görünür olmasından oldukça hoşnuttur. Bu durumun kendisinin de bu pratikler içerisinde yer almasının etkisinin olduğunu savunsa da daha önce de sosyal medyada yer alan spiritüel faaliyetlere yönelik söylemlere olumlu baktığını belirtmiştir.

“Olumlu düşünüyorum ama ben işin içinde olduğum için artık olumlu düşünüyorum diyelim. Ya da ben hep olumlu düşünüyordum diyelim. Birçok insandan duyuyorum ki mesela onlar bu spiritüel yaşamın içinde olmadıkları için kabul etmeler, inanmalar ya da kaydetmelerde çok zorlanıyorlar.” (K15, Yaşam Koçu, Kadın, Bekar, Lisans).

Almış olduğu yoga eğitimi sırasında hocası tarafından verilen ödevler içerisinde sosyal medya kullanma pratiğinin yer aldığından bahseden K19 kendisinin pek sosyal medya ile ilgisinin olmadığını ancak günümüzde hocası tarafından teknolojinin öneminin vurgusu ile kendisine yoga pratiğine dair bir sayfa açtığından bahsetmektedir. Burada sosyal medya aracılığı ile spiritüel faaliyetlerin neoliberal pazar içerisinde tutunma çalışması olarak görebiliriz. Kendisine yönelik görünürlüğün artmasıyla birlikte kendi pratiğine olan talebinde artmasını beslemektedir. Çünkü kendisi de gerçekleştirmiş olduğu pratiklerde neoliberal pazar içerisinde diğer tüm neo-özneler gibi pazarın vermiş olduğu rekabette yarışında galip gelmeyi hedeflemektedir.

“Evet çok faydası oluyor aslında. Mesela benim hayatıma girmesinin en büyük nedeni YouTube videoları, Instagram. Sadece işte çok fazla var içerisinden kendine göre olanı enerjini tutan şeyleri seçerek. Ben faydalı olduğumu düşünüyorum. Ben kendim çok sosyal medya kullanan birisi değilim. Ödevimizdi bu sosyal medyayı iyi kullanmak bu yüzden sosyal medya sayfası açmamız gerekiyordu. Eğitim kısmında her şeye yöneliyorlar öğretmen olacağın için. Günümüzün çağında da artık teknoloji çok önemli. O yüzden hani Instagram sayfası açmak bunu nasıl ilerleteceğimiz ile ilgili her türlü bilgileri de aldık. Ben iyi değilim ama (katılımcı gülüyor) açtım duruyor ilerleyemedim o kısımda. Ben kendi halimde yapan biriyim. Kendim için yapıyorum yani (katılımcı gülüyor) ama çok faydalı buluyorum. Çünkü bende onların sayesinde buldum” (K19, yoga eğitmeni, Kadın, Evli, Lisans).

Geçirmiş olduğu sağlık sorunları sebebiyle katılmış olduğu bu faaliyetlere kendi deneyimlerinin de etkisiyle sosyal medya aracılığı ile deneyimlerini paylaştığı ve sosyal medyada kimi zaman kişilere ücretsiz şifalanma çalışması yaptığından da bahsetmektedir. Birey yaşamış olduğu sorunların çözümüne bir aracı ve yol gösterici olarak düşündüğü sosyal medyadaki spiritüel sayfaların rehberlik edebiliyor olmasından dolayı oldukça memnundur. Bu bilgilerin teknolojinin gelişimi ile çok iyi noktalara geldiğini ayrıca vurgulamıştır.

“Bunu üç yıl önce sorsaydınız ne ki bunlar para kazanmak için yapılan bir şey derdim. Ama şu an benim de bir sayfam var ve sayfam üzerinden yüzlerce kanser hastasına ve yakınına ulaştım. Onlara bire bir koçluk ve seanslar yaptım o yüzden kesinlikle olması gereken bir yer olarak düşünüyorum çünkü insan kör bir kuyu da iken etrafını göremiyor. Sosyal medyayı iyi yönde kullandığımız zaman bizi kör kuyudan çıkaran bir ip oluyor. Nasıl kullandığımız ile alakalı bu nedenle ben bu açıdan bakıyorum. (K9, Öğretmen, Kadın, Evli, Lisans).

Bu olumlu yaklaşımlar her kişi için elbette geçerli değildir. Bazı eğitimciler veya katılımcılar dahil olmuş oldukları ekolün kadim bilgilerle dolu olduğunu ve belirli seviyelerde bulunan insanların erişebileceği pratikler ve öğretiler olduğunu savunarak kendilerini görünür kılmalarına gerek olmadığı gerçek ihtiyaç sahibinin onu bulacağını düşünmektedir.

“Bu işi hakkıyla yapan çok fazla insan var. Ama sadece maddiyata, ticarete dökmüş grup da var. Y yapmak için uğraşıp yapamayan da var. Hakkını veren ciddi anlamda sayı var. Bana faydasını sağlamadığını düşündüğüm şeyin başkasın faydası olabiliyor. Çünkü herkesin şifalanması gereken alan ve şifalandırma tekniği, yöntemi farklı olabiliyor. İnsanın kendi potansiyelini keşfetmesi bu gruplardan en büyük etkisi.” (K4, Kişisel Gelişim Alanında Eğitimci, Kadın, Evli, Lisan).

Bu görünürlük çabasının “çığırından çıktığını” savunan katılımcı, kendisinin de holistik koç olmasına rağmen sosyal medyada yaşanan bilgi kirliliğine dikkat çekmiştir. Bu alanın bir sektör haline gelmesinin bu durumda üzerinde etkili olduğunu vurgulayan K5, çoğu bilginin kaynağının bilinmeden herhangi bir yerden alınarak kullanıldığını söylemektedir.

“Şu son dönemde işlerin biraz çığırından çıktığını düşünüyorum. Bilgi kirliliği çok fazla var. Tabi bu bir sektör haline de döndü çünkü sadece parasal yönden yapmak isteyen insanlarda var. Bilgileri sadece copy paste olarak kullanan insanlarda var çok içselleştirmeden. Mesela şey var ‘tekâmül’ gibi herkesin ağzında tekâmül tekâmül duyarsınız ama tekâmül nedir diye sorduğunuzda altını çok fazla dolduramayacak insanlarda var. Bunlarda bir şekilde sisteme hizmet ediyorlar ama ucundan kıyısından. O yüzden bilgi kirliliği olduğunu düşünüyorum. Bir sınırlandırma getirilmesini düşünüyorum veya ne olur orasını bilmiyorum ama öyle bir durum var. Her mecra her konularda güvenilir değil. Yanlış bilgiler çoğu zaman görmüyorum ama dediğim gibi üstün körü görüyorum.”. (K5, Holistik Koç, Kadın, Bekar, Lisans).

Görünürlük uğruna pek çok bilgi içselleştirilmeden derinleşmeden sosyal medya araçlarıyla dolaşıma sürüldüğü de eleştirilmiştir. Ayrıca alınan eğitimlerin ne derece uygulanabilir olduğu da bir sistem veya bir kontrol mekanizması tarafından denetlenmediğini de görüşmeler ve gözlemlerimiz doğrultusunda vurgulayabiliriz. Pek çok kişinin eğitimlerini tamamlamadan etrafa bilgi pazarladığı görülebilmektedir. Nitekim K12 benzer bir durumu eleştirerek konuya temkinli yaklaştığını ifade etmiştir. Kendisinin eğitimler aldığını ancak başkasına uygulama konusunda da derin bir deneyime sahip olması gerektiğini vurgulamıştır.

“Bence o kadar çok bilgi kirliliği var ki eğitim alan direk içine giren hemen orda bir şey yayınlamaya başlıyor. Bunu tabi ki doğru bulmuyorum. Bana güven vermiyor. Ben mesela o kadar çok eğitim aldım hemen atlayamıyorum. Çok iyi

olmam lazım sonra yardım etmem lazım diye düşündüğüm için bana güven vermiyor. Bu ne ah bu da yazmış off falan diyorum ben takip ederken yoruluyorum. Takip ettiğim kişileri direk onlardan dinliyorum onun dışında bir şey dinlemiyorum.” (K12, Hemşire, Kadın, Bekar, Yüksek Lisan).

Başka bir katılımcı ise bu görünürlük çabasının altında yatan sebebin yalnızca para olduğunu vurgulamış, katılmış olduğu biyoenerji ve hipnoterapinin dışındaki tüm çalışmaların danışman bağımlılığını gerektirdiği için maliyetli olduğunu belirtmiştir. Sürekli bir para akışının olmasının kendisini oldukça rahatsız ettiğini de ayrıca vurgulamıştır. Verilmek istenen mesaj ve bilginin aynı olduğunu tek farkın ise para olduğunu düşünen K13, bu sebeplerden ötürü kendisinin katılmış olduğu çalışmaların tek seferde tüm problemlerini çözdüğünü ve kendisini onlara karşı bir bağımlılık hissetmediğini bu nedenle de dahil olmuş olduğu grupların tam da istediği gibi bir yapıya sahip olduğunu vurgulamaktadır. Eleştirel bir yaklaşımda bulunan katılımcı günümüzün pazar piyasasına eklemlenen spiritüel pratiklerine yönelik bir eleştirel düşüncesini bizlere aktarmıştır.

“Bazıları aslında şey yapıyor Beyza para kazanma yolunda yapıyor. Yanlış bilgilerde olabiliyor. Yukardaki amaç tamam para da önemli ama en çok şifa olmalı. Örnek veriyorum aile diziliminde seni sürekli seni kendine bağlıyorlar aile dizilimini yapanlar veya Theata Healing yapanlar ama bizim olduğumuz şeyde grupta tek bir seansta hepsini çözümleyebiliyorsun. Örneğin kendini değeriz ve sevgisiz hissediyorsun bunu tek bir senasın içine sığdırıyorlar diğerleri bunu hallettikten sonra güvensiz mi hissediyorsun güvensizliğini çözmek içinde ayrı bir seans veriyorlar ama biz öyle değil. Tek bir seans da hepsini çözebiliyorsun ama bundaki amaç ne? O kadar kişiyi kurban bilincinden kurtarmak. Kuantum manyetizma şifa grubu. Bundan önce diğerlerine asla kalbim istemiyordu Beyza. Sonra manyetizma karşıma çıktı ben dedim buradan eğitim alacağım. Aradım konuştum ilk andan itibaren kalbim istekle doldu ki ondan sonra tamam dedim başka eğitime ihtiyaç duymadım. Zaten içinde diğer eğitimleri kapsayan şeyler var. Biyoenerji olsun bilinç altı dönüştürme olsun hepsi var. Buradaki amaç insanları o kurban bilincinden kurtarmak bilincinin daha akıcı hale gelmen gerekiyor. İnsanları birine bağlayamazsın. Aile dizilimine girdiğimde sürekli para yatırıyordum kendimi geliştirmek için neden? Hatta sordum dedim neden ben buraya sürekli para yatırıyorum. Seans aldığım kadına da söylüyordum. Neden ben buraya bağlıyım neden tek seferde halledemiyoruz bunları. Öyle bir şey olmaz sürekli gelip yapman lazım diyordu ama saçma. Aslında her yol aynı yol anlattıkları bilgiler bizim anlattığımız bilgilerle de aynı ama orda yapılan tek yanlış insanları kendilerine bağlayıp fazladan paralarını almak.” (K13, Terzi, Kadın, Bekar, Önlisans).

Spiritüel pratiklerin sosyal medya araçları ile görünürlüğünün artmasına yönelik eleştirel bir düşünce içerisinde olan diğer bir katılımcımız olan K24, astrologların, yaşam koçlarının spiritüel sektöre içerisinde yer alanların sosyal medyayı bir reklam aracı olarak görmesini eleştirmiştir. Çoğu zaman görünür olma ve takipçi elde etme kaygısı ile

insanların mahremiyet alanlarının ihlal edildiğini, hasta doktor ilişkisine olduğu gibi etik sınırlar konulmadığını ifade ederek eleştirel bir tutum sergilemiştir.

3.6.7 Eğitimlik Statüsü ve Tüketim Pratikleri İçerisinde Spiritüel Faaliyetler

Spiritüel pratikler bir tüketici davranışına dönüşerek yüksek bütçe gerektiren bir hizmet alınımına dayanmakta ve ekonomik sermaye gerektirmektedir. Bu pratiklerin zaman ve para gerektirmesi üzerine bu durumu sınıfsal bir pratik olarak da görülebilmektedir (Giddens, 2010b: 227). Beyaz yakalı iyi eğitilmiş bireylere yönelik büyük fırsatlar vadeliymiş gibi görünen neoliberalizm, kaygan ve belirsizlik darbelerini büyük oranda beyaz yakalıları içinde uygulamıştır. Richard Sennet (2008) tarafından kaleme alınan *Karakter Aşınması* eseri 1990'lı yıllarından itibaren neoliberalizmin beyaz yakalı orta sınıfın haklarına saldırması sonucunda kendini her daim güvende hisseden beyaz yakalıları artık güvencesiz bırakmaya başlamıştır. Bu etkenlerinin bir sonucu olarak da orta sınıf üzerinde hayatı anlamlandırma ve yön vermesine dair büyük anlam arayışları bulunmaktadır (Sennet, 2008).

Katılımcılarımızın eğitim seviyesi ve ekonomik gelirlerinin görece iyi olduğunu söyleyebiliriz. Bu pratiklere ulaşmada belli bir gelir ve sermaye gerektirmektedir. Katılımcıların tüketim pratiği içerisinde yer alan spiritüel pratiklere karşı ödemiş oldukları ücretler hakkındaki görüşler çeşitlilik göstermektedir. Kimi katılımcı ücretlerin fazla olduğunu söylerken kimi katılımcı ücretlerin yerinde olduğunu, bazı katılımcılarca da ödenebilecek bir sınırın olduğunu söylerken bir katılımcı benim değerim ne kadarsa o kadar diyerek ucu açık bir cevap vermektedir. Ücretler hakkında görüş ayrılıkları olsa dahi bireyler bu ücretleri her şekilde ödeyebileceklerini ve bu ödemelerinin sonucunda ödenen ücretin kendilerine rahatlıkla geri döneceğine sahip bir inançları bulunmakla birlikte çalışma sonunda kendilerine dönme, kendilerini sevme gibi öğretilere sahip bir biçimde çalışmaları tamamlamalarından ötürü kendine verilen değer ucuz olmayacağı kabulüne de sahiptirler. Her bireyin kendi benliğini böylece kendi hayat öyküsünü yaratabilme gücü Hal Niedzviecki'ye (2011) göre “yeni konformizm” anlayışına karşılık gelmektedir. Bu “yeni konformizm” bireyleri eski öğretilerde yer alan günah çıkarmak veya bağışlamaya dayalı “binlerce yıl önce yazılmış hikayeler ile kendilerini kısıtlamaya değil, kendi hayat öykülerini yineleme özgürlüğüne” erişmek istemelerinden kaynaklandığını belirtmektedirler. Bu nedenle de katılımcılar yaşamlarını kendi

isteklerine göre yeniden yaratma özgürlüğün Tanrı'nın elinden alınarak kendilerine verilmesinin bir bedeli olacağına inanmaları da yatmaktadır (Niedzwiecki, 2011: 65).

Fiyatların yüksek olduğunu bu nedenle de daha uygun olmasını isteyen katılımcılardan K21 kendisinin düzenli bir maaşının olmadığını boşanma sonucu almış olduğu tazminat sonucunda guruba dahil olduğundan ödeme konusunda sorun yaşamadığından bahsetmektedir. Ancak aylık düzenli bir geliri olsaydı ödemede zorlanabileceğinde belirtmektedir. Spiritüel çalışmalar kendi içerisinde süreklilik gerektiren ve bir yandan da ücret ödenmesi gereken bir pratiği içermektedir. Ayrıca katılımcı bazı katılımcıların kredi çekerek bu çalışmalara katıldığını da belirtmektedir. Günümüzde bireyler tüketebilmek için borçlanıp, kredi çekebilmektedir. Bireyler bu eğitimlere dahil olabilmek adına bankalara borçlanırken, K21 gibi eline geçmiş olan önemli bir paranın da yeni bir tüketim pratiği ve yeni bir statü için spiritüel eğitimlere bu paraların verilebilirliğini göstermektedir.

“Grup ücretleri yüksek ne yazık ki. Keşke ayda bir gidilse böyle şeylere ama yüksek. Şöyle benim aylık maaşlı bir insan olsam tabi ki yaşardım. Ama bana gelen bir tazminat ile ödeme yaptığım için oraya yaşadım diyebilirsiniz. Kredi çekip gelen insanlar bile var yani. Birazcık daha düşük olsa bence daha iyi olur. Alınanı hakkediyor eğitim çok güzel ama bence biraz da bir tık daha altta olabilir. Mesela bizim bir üst eğitmen açılmış o eğitim 40.000TL falan yani. Konaklamaya da veriliyor mu ayrı bilmiyorum. Sadece eğitim mi 40.000 TL. Biz eğitim ücreti dışındaydı gittik” (K21, Yoga Eğitmeni, Kadın, Bekar, Lisans).

Katılmış olduğu Slay yoga pratiği ücretin pahalı olmasından şikâyet eden K23, tüm bu şikâyetlere rağmen katılımcı bedeninin sağlıklı olduğunu özgüvenini arttırdığını ve kendisini mutlu etmesinden ötürü devam edeceğini hatta eğitmenlik alacağından bahsetmektedir. Bu noktada bireyin mutluluğu ekonomik anlamda ne kadar zorlanırsa zonlansın katılımcı tarafından verilebilir olarak bakılmaktadır.

“Çok pahalı normalde biz 400 TL ile başlamıştık ona rağmen pahalıydı biz bir sene öncesinden bahsediyorum şu an 1100 TL oldu. 8 ders olarak satılıyor yani haftada iki gün gidiyorsun ama ders ders sayılıyor. Bizim salonu da Rus'un birine sattılar o yüzden baya bir arttı yani şikâyetçiyim hemen yazalım (katılımcı gülüyor).” (K23, Rehber Öğretmeni, Kadın Bekar, Lisans).

Çalışmaların modül modül satılıyor olması da tüketim pratiğini sürekli hale getiren durumlardan birisidir. K16'nın anlatımlarına göre fiyatlar konusunda istikrarlı bir düzlem bulunmamaktadır. Problemlere veya şifalanma sürecine göre ücretlemeler değişmektedir. Yani biraz fiyatları belirleyen faktöründe yine bireyin sorumluluğunda yer alabildiği sonucuna varılabilmektedir.

“Benimkini 1000TL olarak konuşmuştuk ablayla bence makul. Sorununuz küçük tek seansta çözülecek bir şeyse 1000-2000TL normal ama çok büyük bir sorunsu yaşadığımız atlatılamayacak bir düzeydeyse o zaman biraz zorlayabilir bence.” (K16, İşletme Sahibi, Kadın, Evli, Lisans).

Gerçekleşen görüşmelerde bireyler kimi zaman bu pratiklere dahil olabilmek adına gündelik yaşamdaki istek ve ihtiyaçlarından vazgeçebildikleri gözlemlenmiştir. Onlardan birisi olan K20 bu pratikler içeresinde yer alabilmek adına aylık harcamalarında kısıtlamalara gitmesinin gerektiği zamanlarda dışarıya çıkmayarak gezmekten veya kendisine bir elbise almaktan vazgeçerek o ayki ekonomik durumunu bu pratikler için ödemiş olduğu ücrete göre şekillendirmiştir.

“Yani evet yaşıyorum ama çok ekstrem şeyler olmuyor. Atıyorum kendime bir elbise almıyorum mesela. Ya da dışarıya daha az çıkıyorum gibi.” (K20, Makine Mühendisi, Kadın, Evli, Yüksek Lisans).

Ekonomik anlamda oldukça zorluk çektiğini söyleyen K22 bazı sertifikaları alabilmek için kendisine ekonomik getiri sağlayabilecek uğraşlara yönelmiştir. Kendisinin ekonomik olarak iyi bir durumda olmadığını bu nedenle de Access sertifikasını alabilmek için anahtarlık gibi süs eşyaları yaparak elde etmiş olduğu geliri sertifika almak için kullanmıştır. Bu sertifika için taksitlendirme yöntemine yöneltilen katılımcı aylık olarak az miktarda paranın elinden çıkmasını sağlayarak ekonomik anlamda kendisini sarsmanın önüne geçmeye çalışmıştır. Katılımcı bu çalışmanın kendisi için ne kadar önemli olduğunu parası olmasa dahi yeni uğraşlar geliştirerek hedeflemiş olduğu spiritüel pratiği satın aldığını görebilmekteyiz. Katılımcı ayrıca ekonomik durumu iyi olan bir kişinin bu çalışmaları kolaylıkla alabileceğine de değinmektedir.

“Benim şöyle ekonomik durumum zaten çok rahat edebileceğim bir durumda değil. Mesela bir harcama yapacağım da onu önceden planlama yapmam gereken bir ekonomik durumum var. Bende zaten bu eğitimleri alırken mesela Access sertifikasını alırken almadan önce ben anahtarlık, süs yaptım onu sattım parayla Access eğitimimi aldım. Theata Healing eğitimim için ben böyle bir şey yapmadım ama biraz daha elimizin bol olduğu bir zamandı az az biriktirerek o ücrete ulaştığım zaman o eğitimi aldım. Ama maddi durumu iyi olan birisi belki hiç düşünmeden gözü kara girebilir ama ben kendim daha orta seviyede duruma sahip olduğum için planlamalar ölçütünde girdim ben eğitimlere. Birden büyük paralar vermedim hata Access eğitimi aldığım kişi bana taksit yaptı iki seferde ödedim. O yüzden dokunmadı Theata Healing de de mesela hemen ödemedim o yüzden bana dokunmadı.” (K22, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Kadın, Evli, Lisans).

Katılımcı fiyatların oldukça normal olduğunu, çalışmayı yapan kişilerine de belirli ücret ödeyerek kendilerini eğittiğini ve bir emek verme sürecinde olduğunu düşünerek verilen

Ücretlerin çalışmayı yapan kişilerin hakkı olduğunu ve bu nedenle alınan ücretlerin yeterli olduğunu düşünmektedir.

“Eğer bir grup alışmasıysa birden çok kişinin katıldığı bir çalışmaysa en fazla verile bilecek bence para 750 TL dir. Ama birebir bir seans alıyorsanız kişinin seans durumuna göre değişir. Çok fazla alanda eğitim alanla bir alanda eğitim alan kişinin seansı bir olmaz. Çünkü oradaki zaman, alınan para, ödenen bedel vesaire çok fazla etkisi var. 1000 TL bir eğitim veren eğitim nefes koçu, theta healer bence çok düşük fiyatlar bence çünkü 2500 üzeri olmalı bence. Grup alışmasıysa 750 TL ye kadar çıkabilir. Bireysel olursa 1000 TL ve üzeri olması gerekir.” (K4, Kişisel Gelişim Uzmanı, Kadın, Evli, Lisans).

Katılımcılardan birçoğu ödenen ücretlerin kendilerine yapılan bir yatırım olarak görmektedir. Ayrıca, yaşadığı sorunların çözüme kavuşturulmasından ötürü her türlü ücretin verilebileceğinden bahsetmektedirler. Elbette ki bu rahatlık bireyin ekonomik anlamda görece daha rahat bir yaşam sürmesinin bir sonucu olarak da görülebilmektedir. Katılımcı yaşamış olduğu sorunlara bir cevap sunabilmesi sonucunda çalışmalara 160.000 TL de verebileceğini belirtmektedir. Katılımcı diğer katılımcılar da da gözlemlenen bir hesaplama pratiği yaparak vermiş oldukları ücretin karşılığını aldığı şeklinde kendi hesap ve çıkarımlarla ücretin haklılığını ispatlamaya çalışmaktadırlar.

“Hayır ama bence şey. Gerçekten bunu yapabilmek için çok eğitimden geçmek lazım herkesin yapabileceği bir şey değil. Maneviyatı da çok gl olması lazım insanın ne biliyim bir psikolog gibi işte bir terapist gibi eğitim almış olması lazım o yüzden aldığı eğitimin karşılığı aslında. Daha uygun olabilir mi olabilir. Daha uygun olursa ama ben bu hizmetleri alan kesimler yeterince değer vermezler gibi geliyor. Türkiye’de ne kadar pahalı ise o kadar iyi gibi bir anlayış var ya öyle olur gibi geliyor. Ben ayrı tek başıma mesela sekiz kişilik seans da aldım tek başıma seans da aldım. Sekiz kişilik de aldığım hizmet kadar şey alamadım tek kişilikte. Tek kişilikte verim alamadım belki de grup çalışması olması gerekiyor bilmiyorum. Aldım mı almadım mı bilmiyorum ne bileyim ben. Etkisini sonra görecek olabilirim yani de. Eğer bu benim hayatımdaki sorunları zerse bedava olduğunu düşünüyorum (katılımcı gülüyor). Yani ne kadar verdim söyleyeyim fiyatını da yani grup olana 1600 verdim öbürüne tek seansa 1200 verdim herhalde ama hakikaten bu sorunları zerse hiçbir şey değil. Ben 160.000 de veririm hiç sorun değil. Ama tabi ki ilk başta hiçbir şey bilmeden girdiğin için bir anda diyorlar ki sana sekiz kişinin arasına gireceksin işte bir şeyler yapacaksın falan oyun oynuyor gibi bir şey yapacaksın 1600  vermek çok akıl karı bir şey değil. Altı haftalık bir seans için 1600 hiçbir şey değil yani.” (K1, Antropolog, Kadın, Evli, Doktora).

Yapılan görüşmelerde katılımcıların çeşitli sebeplerden dolayı spiritüel faaliyetlere yöneldiği ardından kendisini şifaya kavuştuğunu kabullenerek başka insanlara da şifa dağıtmak amacıyla çeşitli eğitimler ve sertifikalar alarak başkalarına şifa dağıtıcı pozisyona geçerek bir sınıf atlama gerçekleştirdiklerini görmekteyiz. şifacı statüsüne yükselen katılımcılardan kimileri kendisini kolaylaştırıcı, yönlendirici şeklinde

tanımlamalarda bulunmaktadır. Bauman günümüzün gerçeği olan belirsizliği “post modern insanın simyacı arama” eğiliminin var olduğunu belirterek günümüzü açıklamamıza yardımcı olmaktadır. Postmodern kimlik sorununda kişisel hekimlerin, evlilik danışmanlarının, kendini güvenmenin yollarını sunan kitapların ve her alandaki çeşitli uzmanlıkların çağıdır. Bauman’a göre bu çağ “dayanışma çağıdır” (Bauman & Lyon, 2013: 265). Dayanışma patlamasının ürünleri, beden potansiyelini arttırma, egzersiz, kişisel büyüme, içe yoğunlaşma gibi vaatleri bulunan “kendini geliştirme” sektörüdür. Bu tüketim klasik bir tüketim pratiği değildir özel olarak deneyim arayan, deneyim peşinde koşan tüketim pratiğini içermektedir. Böylece birey kendisine seçmiş olduğu spiritüel pratiklerle kendisini aşma, akışta kalma, tedavi olma ve teslim olma gibi yöntemleri ararken egzotik ve batinilik maneviyatı ile sarılı anlam öbeği, teknik ve bilgelik tarzını da sahiplenerek tüketmektedir (Bauman & Lyon, 2013: 270).

Şifacı statüsüne sahip olabilmek adına katılımcılar görece yüksek miktarda ücretler ile kendilerine bu alanda çalışma alabilir pozisyona gelebilmek için sertifika almaktadırlar. Bu eğitimlerin ücretleri katılımcılara göre bazen yüksek olsa da o paranın kendilerine bir şekilde geleceği inancına da sahiptirler. Bu inanç katılımcılara eğitimi almış oldukları hocaları tarafından da verilmektedir. Bu durumun katılımcının söylemlerinde de görüleceği gibi bir şekilde paralarının kendilerine geri döndüğünü düşünen K10 çalışmalara katılmaya karar verdiği anda ücretlerin kendisine çok fazla geldiğini belirterek kendisine botoks yaptırmak için biriktirmiş olduğu parasıyla bu eğitimleri aldığını söylemektedir. Katılımcı bu paranın arkadaşının çocuğunun sağlığının yanında pek de önemli olmadığını söyler ve eğitimleri almaya başlar. Ancak çalışmalar tek seferde bitmeyerek bireyi sürekli bir eğitim almaya bununla birlikte de sürekli bir ücret edeme döngüsüne çektiğini de belirtmektedir. Bu süreci de katılımcı işin içerisinde olduğu için çok iyi anladığını da ayrıca belirtmektedir.

“İlk başta ben bütün birikimimi verdim. Çok pahalı gelmişti ve ikinci modülü alamıyordum. Şöyle ücretler pahalı ama hocam bana bir şey demişti Beyza. Sen bunun niyetini koyarsan evren bir yerden verir demişti. Ben onu deneyimledim. Bak benim 4000TL vardı botoks yaptıracaktım ama napayım bu 4000 TL’yi arkadaşım dört yıldır çekiyor çocuğundan buna feda olsun dedim aldım. Girdim birinci modül yetmez dediler otizm için en az iki almam lazımmış. İkinci modüle param yok hocam biraz indirim yaptı. Değişik bir şey oldu o para geldi ya. Aylığım o ay fazla yatmış banka ama geri alacağız dediler. Eşim para getirdi ya sen hep hayır işlerini sen yapıyorsun bu evde dedi burs falan vermişim çocuklara al dedi bu senin olsun. Dedim ben verdim dedi bu para senin olsun. İkinci modül bedavaya geldi. Sezgisel anatomi 20.000 TL’lik bir eğitim 4000 TL ile yola çıkmışım

toplamda 40.000 TL vermişim ve sarsılmadım. Evet botoks yaptırmadım hala ama neyse güzelim hala (katılımcı gülüyor). İşin içinde olmasam bana çok pahalı gelirdi deselerdi ki sezgisel anatomi alacasın yok ben ikinci modülü alama derdim.” (K10, İngilizce Öğretmeni, Kadın, Evli, Yüksek Lisans).

Sağlık sorunları sonucunda dertlerine derman olmak amacıyla son umut olarak gördükleri spiritüel gruplara kendilerinin şifalanmalarının ardından başka insanlara şifa olmak adına şifacı statüsüne yükseldiklerini belirten katılımcılarda bulunmaktadır. Katılımcılar kendilerinin hastalıkları sonucunda düzenli uykular uyuyamadıklarını, sürekli uyumak ve sakin kalabilmek adına ilaçlar kullandıklarını belirtmektedir. Bu çalışmalar sonucunda kullanmış oldukları uyku ve sakinleştirici etkiye sahip ilaçların kullanımını bırakmışlardır. Ayrıca iyileşemez dedikleri kanser hastalıklarının metastaz haline geldiğini ve doktorlar tarafından iyileşemez gözüyle bakılan hastalıklarının bile şifa bulması içlerinde bir umut yeşerterek, kendisi gibi şifa arayışında olan kişilere yardım edebilmek adına şifacı statüsüne yer aldıklarını belirtmektedirler. Kimi zaman bu şifalandırma çalışmalarını bir ücret karşılığı almadan da yapabildiklerini belirtmektedirler.

“Kendi hastalığımda keşfettim o gurubu. Ben çok önceden duymuştum onu pandeminin başında. Üzerimizdeki blokajları kaldırmak için ama o zaman gidememiştim Theata Healinge. Sonra ben hasta olunca eğitim alan arkadaşım seans yaptı. İki seans yaptık ve ben kanserli hücrelerin gerilediğini küçüldüğünü gördük. Bunun üzerine bende bu eğitimi almak istediğimi söyledim. O da hocasıyla beni tanıştırdı ve eğitimlere girdim. Theata Healing ile ben kanseri yendim ve ben şu an kanser hastalarına ücretsiz Theata Healing yapıyorum.” (K6, Manken, Kadın, Bekar, Lisans).

“İlk Theata Healing ile başladım yolculuğa bu beni çok seven bir aile dostumuz vardı benim durumu mu öğrendiğine de ben sana Theata Healing yapabilirim demişti. Tabi ne olduğunu bilmiyorsunuz ama tamam ne yaparsanız yapın modundasın o şekilde Theata Healing ile karşılaştım. Reiki ile X ile bir yolculuğum oldu. Nefes de benim psikoloğa gidip uyuyamadığım uyku ilacı, sakinleştirici verilen dönemde yine uykusuz kaldığım bir gece teheccüd namazı kıldım ve ertesi gün nefes terapisi diye bir şey önüme düştü. Nedir bu nefes terapisi derken ben iki bir buçuk ay sonra falan teheccüdümün karşılığı olduğunu farkına vardım. Çünkü bana psikoloğu bıraktırdı, uykularımı geri verdi daha sağlıklı bir psikoloji ile bakmaya başladım ve ben aynı zaman da bilimsel de bir kanıtım. Son üç yılın tüm petleri elimde nefes öncesi ve nefes sonrası fiziksel, hormonal, kimyasal tüm değerlerim iyi gitmeye başladı. Kemik metastazı organda olsa belki cevap verirdi ama kemikler cevap vermez denilen yerden ben oralardan da gerileme aldım. Ben baya bir eğitim aldım nefese gelesiyeye kadar açıkçası. Şu an aldım bitti değil nefesin içerisinde de sürekli farklı eğitimlerden geçiyoruz. Bana ne verilirse de almaya açığım çünkü öğrenmenin sonu yok.” (K9, Öğretmen, Kadın, Evli, Lisans).

İş yaşamlarındaki rekabetten, stresten, kaygıdan, yakın ilişkilerdeki kırılmalardan ve gündelik hayatın rutininden kaçmaya çalışan bireyler bu faaliyetlere katılmaktadır. Ayrıca, yeni bir benlik kurmak için yoğun bir çaba harcamakta ve yüksek miktarda ücretler ödeyerek kendilerine yeni bir sınıf kazandırmaya çalışmaktadırlar. Bu da tüm kaçmış oldukları durumların başka bir versiyonu ile karşılaştıklarını göstererek durumun karşılığını meydana getirmektedir. Katılımcılar şifacılık eğitimi için aldıkları eğitimin sonsuz bir eğitim olduğunu düşünmekte. Bu nedenle bitmek tükenmeden bu eğitimleri alacaklarına inanmaktadır:

“Tabi (katılımcı gülüyor) böyle girince çıkış yok ya. Şey gibi hissediyoruz zorunluluk gibi çok istekli oluyorsun çünkü farklı bir duygu o ya.” (K15, Yaşam Koçu, Kadın, Bekar, Lisans)

“Kendini değiştirmeye başladığın anda her şey değişiyor günlük rutin uygulamalarında. Ama bana biraz daha şey oldu. Tek olumsuz anlamda diyebileceğim olumsuz da değil aslında ama belki halen çalışma halinde olduğum içindir kendimde sürekli bir yoğunum hali arttı. Sanki bilinç altında öyle mi hissediyoruz artık bilmiyorum. Daha yapacak çok şeyim var. Zaman çok hızlı geçiyor daha çok bir şeyler yapmalıyım (katılımcı gülüyor). Öyle bir hal oldu sadece.” (K14, Ruhsal Şifacı, Kadın, Evli, Önlisans).

Kendisini bilge ve otorite olarak kurmuş olan uzmanlar ve danışmanlar kendilerinden hizmet alanlara karşı bir bağımlılık geliştirmektedir. Benlik ve bireyselliğin kurulumu, öznelere tüketim kültürü içerisinde var olmalarını, tüketim ile kurmuş oldukları ilişki sonucunda da önemli kurucu süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır (Funk, 2013: 218). Spiritüel pratikler içerisinde yeni bir statüye yükselme pratiğinde günümüzde neoliberal öznenin beklenen girişimci öznenin bir versiyonunu bizlere göstermektedir. Böylece birey kendisine her yerden dayatılan “mutlu ol” “zinde kal” “kendini keşfet” “olumlu düşün gibi” söylemlerden “sağ çıkarak” gerekli olumlu duygu kontrolünü sağlayarak neoliberal sistemin hedeflediği neo-özne başarıya ulaşmış olmaktadır. Baudrillard’a (2016) göre arzu stratejileri ile varoluşun maddi yanını sarmalayarak tüketim, statü, kimlik, sunarak kişilerin nesneye olan ilişkisini ihtiyaç ilişkisinden simgesel ve göstergesel biçimde yeniden şekillendirmektedir. Tüketim pratikleri içerisinde inanç sistemleri, ideolojiler, dahil edilmektedir (Baudrillard, 2016: 101). Bireyin kendisinin de yeniden bir şifacı statüsüne bürünmesi neoliberal sistem içerisinde tüketimi pratiğinin yeniden üretilmesine aracılık eden pozisyona geçmektedir. Bu döngü neoliberal döngünün kendini diri ve taze tutmasına yarayan büyük bir araçtır. Bu anlamda tüketim kültürü içerisinde yeni spiritüel, dini anlam pratiklerinin ve sembollerinin

yeniden icat edilmesi, kullanılıp dolaşıma girmesini tüketim kültürünün güncel durumunu anlamamıza yardımcı olacaktır. New Age çatısı altında bulunan inançlar ve akımlar pratik ve söylemler tüketim kültürünün farklı kanallardan eklemlenmesini meydana getirir (Featherstone, 2013: 211).

Duygu odaklı ve duyguları neoliberal etholara göre şekillendiren spiritüel ağ pratikleri ile birlikte günümüzde duyguların da metalaştığını ve tüketim pratikleri içerisinde dahil edildikleri görebilmekteyiz. Duyguların nasıl ticarileştiği üzerine duran Eva Illouz (2021) “Soğuk Yakınlıklar” adlı kitabında bu durumu ‘Homo Sentimentalis’in Yükselişi’ olarak bahsetmektedir. Benzer şekilde spiritüel faaliyetler de kişinin bireysel bir çaba ile kendi kendisini şekillendireceği ve değiştirebileceği iddiasına dayanmaktadır. Psikolojinin kapitalizmle iş birliği, içinde yeni duygu odaklı ‘terapötik” yöntemle ve verimlilik ilkesi ile bu süreci nasıl şekillendirdiğini ele alan Illouz, Amerikan kültüründe kendi kendine yardım (self-help) olarak adlandırılan terapi yöntemlerinin gelişmesine ve yaygınlaşmasına da bu bakış açısının etkili olduğunu ifade etmektedir. Klasik psikanalizin aksine bu terapi yöntemi bireylerin acılarını anlatarak kendini yeniden tedavi etmesini temele alan bir terapidir. (Illouz, 2021: 157). Benzer şekilde spiritüel faaliyetler de kişinin bireysel bir çaba ile kendi kendisini şekillendireceği ve değiştirebileceği iddiasına dayanmaktadır.

Katılımcılarda görüldüğü üzere almış oldukları eğitimlerin gerçekleşebilmesi veya verim alabilmelerin asıl sahibinin kendileri olduğunu bu nedenle de bu pratikleri her gün düzenli olarak gerçekleştirilen bir pratik olduğunu belirtmektedir. Verilen günlük pratiklerin zorunlu olmadığı ancak bu pratiklerden yararlanabilmeleri içinde bunları uygulamaları gerektiği vurgusu oldukça önemlidir. Kişiler şifalanmak için yine kendi gayretlerine mahkumdurlar. Dahil olmuş oldukları pratikler yalnızca onlara yol göstermektedir.

SONUÇ

Birey sosyal yapı ve gündelik ilişkiler içinde yaşamını tesis etmenin, duyguları ile başa çıkmanın ve sorunlarını çözümünün yollarını aramıştır. Bu arayış kişiden kişiye, toplumdan topluma farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların arka planında ise dönemin şartlarına ve gerekliliklerine dayanan dinamikler yer almaktadır. Modern öncesi dönemde insanların herhangi bir alanda anlam arayışlarına yönelik cevaplar, doğaüstü güçlere olan inançları ve teslimiyetleri ile hızlı bir şekilde yanıt bulabilirken, modern sonrası dönemde bu cevapların daha çok bilimsel sistem ve kurallara uygun olarak açıklanabilir olması yer almıştır. Bununla birlikte her şeyin hesaplanabilir olması kurumsal dinlere olan inanışta pek çok değişimlere de yol açmıştır. Sekülerleşme çatısı altında bireylerin çeşitli sorunlarına çıkış yolu bulmasında, olaylara ve sorunlarına rasyonel bir anlam atfetmiştir. Ancak atfedilen bu rasyonellik, insanların irrasyonel yanlarını yok sayması sebebiyle sorunlarına yönelik arayışlarında ve ruh alanında eksiklikler yaratmıştır. Bireyin arayışında, doygunluğa erdirecek bir yanıt bulamaması, bireyin bu arayışını günden güne derinleştirmiştir. Sekülerleşmede bireyin anlam arayışı, kurumsal dinleri ve ona ilişkin kurallardan uzak bir arayışı beraberinde getirmiştir. Birey bu nedenle çağın gereklerine uygun bir biçimde kendisini yeni anlam arayışları içerisinde bulmaktadır. Bu arayışlar günümüzde New Age hareketleri olarak isimlendiren; kurumsal dinlerden uzak, kuralsız ve eklektik, hiçbir köke bağlı olmayan Uzak Doğu'dan Anadolu'ya , Anadolu'dan Antik Yunan'a kadar uzanan çeşitli öğretilerin ve pratiklerinin harmanlanması ile birlikte yeni anlam arayışları her kesimde yer alan insanın anlam arayışına bir cevap sunabilen hareketlerdir.

Modern toplumda yaşanan düşünsel dönüşümler ve gelişimler toplumun günden güne dinamiklerini de değiştirmektedir. Özellikle teknoloji, bilim ve bürokratik alanda yaşanan değişimler yeni tahakküm biçimlerini de beraberinde getirmektedir. 1970'li yıllarda dünya da yaşanan ekonomik ve jeopolitik krizler sonucunda kapitalist sistem kendisine yönelik tehditleri eritebilmek adına yeni ekonomik sistemleri devreye sokarak günümüzde hâkim süren neoliberal ekonomik anlayışı benimseyerek bu anlayışı toplumun her alanına yaymıştır. Ekonomik temelli bir anlayış olarak görülen bu yeni politika daha çok "toplumsuz bir toplum" inşa etme açısından bireyleri odağına alan yeni bir modele karşılık gelmektedir. Serbest piyasanın ve serbest ticaret anlayışına önem veren bu yeni anlayış devletin görünürlüğünü küçülterek piyasaya bireyleri

yerleştirmiştir. Bu yeni sınırsız özgürlük anlayışı kendi içerisinde yarattığı diyalektiği de barındırmaktadır. Bu yeni bireyin yalnızca ön planda olmadığı ayrıca piyasanın tam kendisi olduğu yeni sistem Foucault tarafından “yönetimsellik” olarak tanımlanırken “şeylerin idaresi yoluyla insanların yönetilmesi” şeklinde bu yeni pratik biçimini tanımlamaktadır (Foucault, 2013: 25).

Bu yeni anlayış ekonomik ve politik anlamda büyük değişimleri getiriyor olmasının yanı sıra her yeni sistem gibi kendisine ve ekonomik anlayışına uyumlu yeni bireyler yaratımını da gerekli görmektedir. Bu bireyler sistemin getirilerine uygun bir halde piyasada kendisini güçlü kılabilecek, cesur, risk alabilen ve girişimci bireyler yaratımına gidilmiştir. Bu yapıdaki birey yaratma çabası rekabet temelinde piyasa da yer alacak olan şirketler topluluğuna uyumlu “*homo economicus*” yaratımdır. Yeni anlayış biçimiyle birlikte iktidarın bilgi söylemleri, kültürel söylemleri ve kurumsal pratikleri ile kendisinin hedeflediği girişimci özneleri kısacası neo-öznelerin yaratımını sağlamıştır. Böylece yeni iktidar biçimi içerisinde yeni özneler yaratılarak piyasada sistemin devamını sağlayacak özneler meydana getirilmiştir. Yeni sistemde bireye verilen “bırakınız yapsınlar” özgürlüğü bireyin anlam yitirmesine neden olmuştur. Yeni sistem bireye dayatmış olduğu yeni özgürlük söylemleri ile bu özgürlüğe yaraşır bir özne yaratımını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle bireyler her daim bu özgürlüğe hak edebilecek konumlara yerleşebilmek adına kendilerini bitmek bilmeyen eğitimler, seminerler içerinde bulmaktadırlar. Bu durum neo-özne için kaçınılmaz olan bir durumdur çünkü piyasa rekabet temelli çalışırken kendisiyle yarışan pek çok neo-özne ile aynı piyasa içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle vaat edilen “sınırsız özgürlük” içerisinde kendine sürekli dayatılan girişimci rolünü tamamlamak istemektedir.

Ancak beklenilenin ve vadedilenin aksine bireyler için bu durum çok da kolay gerçekleşmemektedir. Daha önce güvence içinde yaşadıkları, iş yaşamındaki biricik ve sarsılmaz statüleri bireylerin kendilerini, geleceklerini ve ailelerini bir ömür koruma altına almaktaydı. Ancak yeni neoliberal sistem içerisinde hiçbir birey ve statüsü vazgeçilmez değildir. Bu nedenle birey her gün sahip olduğu statüsünü koruyabilmek adına diğer bireylerle mücadele etmektedir. Bireyin yaşamış olduğu bu yoğun stres ve yaşam mücadelesi bireylerin anlam arayışlarındaki boşlukları da her geçen gün derinleştirmektedir. Ancak bu boşluklar neoliberal sistem içerisinde tolere edilebilecek durumlar değildir. Neoliberal sistem, “mutlu ol”, “kendine dön” “sağlıklı yaşa” “zinde

kal” “girişimci ol” şeklindeki dayatmaları ile bireylerin yaşamış oldukları boşluk hissine fırsat vermeyerek üzerine bu buyruklar altında bireyleri ezmektedir. Böylece yeni neoliberal sistem yaratmış olduğu neo-öznelerin bedenlerini ve duygu durumları üzerinde belirli denetimleri sağlamaktadır. İktidarın tüm bu söylemleri iktidarın bilgi gücü etkisi ile önceden hesaplanmış rasyonel eylemler hakikatinden yararlanarak gerçekleştirmektedir (Ören, 2015: 160).

Yeni sistemin buyrukları bireyleri kendi içlerine dönmeye, kendilerini geliştirmeye ve tüm bunları gerçekleştirirken de bir yönlendirici, öğretici ile bunu yapabileceğine dayalı yeni bir sistemi bireylere dayatmaktadır. Duyguların ve yaşamı bireyin dışında bir öğreticiden yararlanarak şekillendirilmesi Foucault’un benlik teknolojileri biçiminde yer alan yeni iktidar biçiminde her daim yaşama yön verebilmek için bir ötekine duyulan ihtiyaçtan bahsetmektedir (Urhan, 2010: 72). Bu dayatmalar bir tüketim pratiği içerisinde bireylerin satın alabileceği tüketim pratiklerinin içerisine dahil edebilecekleri duygu yönetimi temelli teknikleri olarak da görebileceğimiz New Age hareketleri bireylerin duygularını yönetmesine yardımcı olurken bir yandan da sistemin çelişkilerine çözüm yolları da sunma görevi görmektedir. Böylece tüketim pratiklerine de eklenen bu yeni iktidar modeli tarafından bir denetim aracı olarak da kullanılmaktadır.

Bu tartışmalardan hareketle spiritüel faaliyetleri yürüten bireylerin deneyimlerini konu edinen bu çalışmada yirmi üçü kadın biri erkek toplamda yirmi dört katılımcı ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılara spiritüel pratikler içerisinde neden yer aldıklarına yönelik sorulara çeşitli yanıtlar alınmıştır. Bunlardan ilkinde ;bireyler yakın akrabaları ile iletişimlerinde yaşanan kırılmalar ve kayıplarından dolayı yaşadıkları üzüntü ve yas sürecindeki olumsuz etkileri ile baş edebilmek adına gruplara dahil olduklarını belirtmişlerdir. Diğer bir yanıtta ise; kadın katılımcıların çocuklarının geleceklerine yönelik yaşamış oldukları stres ve “daha iyi anne” pratiklerine sahip olmak adına katıldıklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ise, kendilerini ruhani anlamda farkındalık sahibi olduğunu bildiklerini, bunun üzerine dünyevi anlamda bu özelliklere sahip diğer kişilerle bir arada olma isteminden ötürü spiritüel pratikler içerisinde yer aldıklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar da; neoliberal sistemin yaratmış olduğu çelişkilere ve dayatmalara karşı kendilerinin “daha iyi” versiyonunu inşa etmek adına spiritüel pratikler içerisinde yer almışlardır. Son olarak yakınlarının veya kendilerinin çağdaş tıbbın tüm imkanlarından yararlanmış ancak bir çözüm bulamamaları

üzerine bir umut olarak görmüş oldukları spiritüel pratiklere dahil olduklarını görmekteyiz.

Bireylerin çeşitli anlam arayışlarına bir cevap sunması sebebiyle spiritüel gruplara katıldıkları görülmektedir. Katılımcılar bu pratikler içerisinde yer almalarının hayatlarını %100 olarak değiştirdiğini ve çalışmalara katılmadan önceki haliyle katıldıktan sonraki halleri arasında çok büyük farkların olduğunu belirtirken kendilerini “yeni doğmuş” bebek şeklinde tanımlayan katılımcılar bulunmaktadır. Her katılımcı kendi deneyimini bir “mucize” olarak değerlendirmektedir. Hiçbir katılımcı yer aldığı pratikleri basit bir şekilde tanımlamazken her bir küçük değişimin dahi büyük değişimleri tetiklediğini belirtmektedirler. Katılımcılar gruplara dahil olmadan önce yaşamış oldukları problemlere bir türlü anlam vermediklerini ve sürekli bir kısır döngü içerisinde yer aldıklarını belirtirken çalışmalar sonucunda tüm yaşamış olduğu sorunların nedenlerini sağlam temellere yerleştirdiklerini söylerken kimi katılımcı bu temeli atalarından gelen karmalarına dayandırırken kimi katılımcı tamamen tüm problemleri kendisinin büyüttüğünü bunu da kendi bilinç altından kaynaklandığını bahsetmektedirler. Katılımcılar bir ton soru ve problemle girmiş oldukları spiritüel pratiklerden tüm sorunlarından arınmış bir kuş gibi hafifleyerek çıktıklarını söylemektedirler. Çoğu katılımcı aslında pek bir umut besleyerek veya sorunlarını kesin çözer diyerek dahil olmamıştır. Daha çok son bir “umut” olarak başvurduklarını söylemektedirler.

Bireylere yöneltilen sorulardan birisi olan gruplara dahil olurken belirli bir kriterinin olup olmadığı sorularına bazı katılımcılar hiç dikkat etmediğini enerjisinin uyuşmuş olduğu bir gruba dahil olduğunu belirtirken, bazı katılımcılar kendi dini inançlarını sarsmayacak olan aynı öğretileri içinde barındıran gruplara dahil olmayı tercih etmektedir. Bazı katılımcılar ise yakınlarının yönlendirmesi sonucu tesadüf olarak o gruba dahil olduğunu daha sonra da grubun enerjisini sevdiğinden bahsetmektedir. Ayrıca özel yaşamlarının en ince ayrıntısına kadar anlatılmasından ve bazı durumlarda temasında olmasından ötürü bazı katılımcılar hem çalışmayı yönlendiren kişinin hem de katılımcıların kadın olmasına dikkat etmektedir.

Katılımcıların spiritüel faaliyetlere dahil oluşunda dikkat çeken bir diğer husus ise neredeyse hiçbir katılımcının yalnız bir faaliyette yer aldığı görülmemektedir. Bir katılımcının aile dizilimi pratiğine katıldığını ve duymuş olduğu diğer pratikleri de

deneyimlemek istediğini belirtmiştir. Katılımcılardan bazıları pek çok pratik içerisinde yer almanın kaçınılmaz olduğunu ve memnun olduklarını belirtirken, kimi katılımcılar kendilerini beklemediği bir şekilde yoğun hissederek yetişmesi gereken konum olduğunu kendisinden önce bu pratikler içerisinde yer alan katılımcılar ile arasında mesafe olmasından ötürü onlara yetişebilmek adına yoğun bir tempoda olduklarını belirtir. Katılımcıların stresli, kaygılı, rekabetçi dünyadan kaçarak sığındığı yer bir müddet sonra kendisini başka bir biçimde göstermektedir.

Çalışmanın başında örneklem grubunu belirlerken cinsiyet konusunda hiçbir sınırlamaya gidilmezken görüşmelerin sonucunda yirmi üçü kadın biri erkek olmak üzere yirmi dört katılımcı ile görüşmeler sağlanmıştır. Kadınların spiritüel pratikler içerisinde yoğunlukla yer aldıklarını gözlemlenmiştir. Bazı katılımcıların fikirlerinin de dikkate alınmasıyla ve literatür desteğiyle birlikte daha çok duygu odaklı bu faaliyetlere kadınların toplumsal cinsiyet kalıpları içerisinde de duygu ve duygunun yönetimi ile anıldığını, erkeklerin ise daha çok kültürle anılmasından kaynaklı olduğu ifade edilmiş ve desteklenmiştir.

Katılımcılar gruplara dahil olmadan önce kendisini “yetersiz”, “beceriksiz”, “kendinin farkında” olmadığını düşünürken çalışmalar sonucunda katılımcılar “kendilerini keşfettiklerini”, “bedenini sevdiklerini” “daha özgüvenli olduklarını”, “artık dünyanın umurunda olmadığını”, “bu hayatta yalnızca kendisinin önemli olduğunu” belirtmektedir. Bu durum neoliberal anlayışın beden ve duygu temelli anlayışına karşılık gelmekle birlikte, spiritüel faaliyetleri birer “duygu fabrikası” gibi görmemizi de desteklemektedir. Bireyler kötü duygularla girmiş olduğu fabrikadan iyi duyguları ve düşünceleri yüklenerek çıkmaktadır.

Yapılan görüşmeler sonucunda var olan sorunlarına yönelik hiçbir katılımcının karşılık bulamadığı veya hiçbir şeyin umduğu gibi gitmediğine dair hiçbir söylem biçimlerine rastlanmamıştır. Ayrıca pek çok katılımcı dertlerine derman olmak için başvurmuş oldukları bu partiler içerisinde kendilerinin şifaya kavuştuğunu belirterek kendisi gibi şifa arayışında olan katılımcılara rehberlik edebilmek adına. Şifa arayışında olan konumunu şifacı olma konumuna çekmiştir. Burada dikkat çekici hususlardan birisi ise spiritüel pratikler içerisinde yer alan pratiklerin ve eğitim ücretlerin görece yüksek olmasıdır. Ancak bu fiyat skalası kimi katılımcı tarafından oldukça normal karşılanırken,

kimi katılımcı tarafından fiyatların daha uygun olabileceğine yönelik talepleri bulunmaktadır. Bununla birlikte katılımcılarda gözlemlenen başka bir durum ise katılmış oldukları pratiklerin ne kadar pahalı olduğu çok da üzerinde düşünölen bir konu olmamasıdır. Pek çok katılımcıda almış oldukları eğitim hocaları tarafından da aktarılan inanca göre kendileri için vermiş oldukları her ücretin kendilerine fazlası ile geri döneceğı inancına sahiptirler. Bu nedenle katılımcılar maddi anlamda tereddütte kaldıkları durumlarda “ödenen ücretin kendilerine döneceğı inancı” ile almak istedikleri eğitimden geri kalmadıkları görölmüşür. Maddi anlamdaki başka dikkat çeken unsurlardan birisi de katılımcıların sorunlarına tek sefer de bir karşılık bulamamaları ve sorununu çözene kadar devamlı bir paket veya hizmet satın alma uğraşı yer almakla birlikte bireylerin sorunlarına yönelik almış oldukları hizmetin fiyatlarının da değışebildiğini söyleyen katılımcılarda bulunmaktadır. Bu durum tüketim toplumu içerisinde bireylerine yönelik düzenlemelerin bir “duygu piyasasına” çevrildiğini ve neoliberalizmin bir konseptini oluşturduğunu da destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Adams, G., Estrada, V., Sullivan, D., & Markus, H. R. (2019). The psychology of neoliberalism and the neoliberalism of psychology. *Journal of Social Issues*, 75(1), 189-216.
- Adorno, M., & Horkheimer, M. (2010). *Sosyolojik Açılımlar Sunular ve Tartışma*. (M. S. Durgun, & A. Gümüş, Çev.) Ankara: Bilge Su Yayınları.
- Ahmed, S. (2020). *Mutluluk Vaadi*. İstanbul : Sel Yayınları.
- Ahmed, S. (2019). *Duyguların Kültürel Politikası*. (S. Komut, Çev.) İstanbul: Sel Yayınları.
- Aksoy, O. A. (2022). Geç Modernite, Riskler ve Aidiyet: Bireyselleşmenin Beyaz Yakalı Kentsel Deneyimlerine ve Yer Duygularına Etkileri . *Yayımlanmış Doktora Tezi*. İstanbul : Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Altıntaş, İ. N., & Erdem, C. C. (2021). Hermeneutik ve Nitel Araştırma İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 37-45.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (A. Tümertekin, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Amarasingman, A. (2009). New age spirituality, quantum mysticism and self-psychology: Changing ourselves from the inside out. *Mental Health, Religion & Culture*, 12(3), 277-287.
- Arı, S. (2022). “Max Weber’in siyaset teorisi üzerine bir değerlendirme”. *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, s. 47-61.
- Arastaman, G., Fidan, İ., & Fidan, T. (2018). Nitel Araştırmada Geçerlilik ve Güvenirlik: Kurumsal Bir İnceleme. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75.
- Arslan, A. (2006). Değişim Sürecinde Yeni Dindarlık Formları: ‘Yeni Çağ’ İnanışları Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4 (11), 9-25.
- Arslan, A. (2018). Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi. *Genç Hukuk Okumaları*, 4 (1), 9-27.
- Arslan, E. (2022). Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenirlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (51), Ö395-Ö407.

- Arslan, M. (2015). Postmodern Yeni Dinsel Kimlik ve Paranormal İnançlar. *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 12 (2), 55-72.
- Aslan, S., & Yılmaz, A. (2021). “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (2), 93-108.
- Ataç, S. S. (2021). Foucault, Neoliberalizm, Freedom. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Ağçoban, S. (2020). Üniversite Gençliğinde Dini Bireyselleşme. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Baker, U. (2022). *Kanaatlerden İmajlara Duygular Sosyolojisine Doğru*. İstanbul: İletişim Yayınları .
- Balcı, M. E. (2017). Modernliğin Sosyolojisi. *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi* .
- Bauman, Z. (2000). *Siyaset Arayışı*. Metis Yayınları.
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2013). *Akışkan Gözetim*. (E. Yılmaz, Dü.) İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Bauman, Z., (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., & May, T. (2000b). *Sosyolojik Düşünmek*. İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*. İstanbul : İthaki Yayınları.
- Berg, M. (2008). New age advice: ticket to happiness?. *Journal of Happiness Studies*, 9(3), 361-377.
- Berger, P., Berger, B., & Keller , H. (1985). *Modernleşme ve Bilinç*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Bericat, E. (2016). The sociology of emotions: Four decades of progress. *Current Sociology*, 64(3), 491-513.
- Berktaş, S. (2021). Sanayi Devrimi ile Gelen Değişim: İş Bölümü ve Yabancılaşma. *Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*(6), 1-10.
- Berman, M. (2013). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berman, M. (2016). *Özgürlüğün Politikası*. İstanbul : Sel Yayınları .
- Burgelin, P. (2002). Bilginin Arkeolojisi. V. Urhan içinde, *Foucault ve Bilginin Arkeolojisi Bilginin Arkeolojisi* (s. 79-100). İstanbul: Paradigma Yayınları .
- Bora, A. (2010). *Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Baudrillard, J. (2016). *Tüketim toplumu*. (Deliceçaylı ve F. Keskin Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berger, P. L. (2002). Sekülerizmin Gerilemesi, A. Köse içinde, *Sekülerizm Sorgulanıyor* (s.11-32).
- Cabanas, E., & Illouz, E. (2023). *Mutlu Yurttaş İmalatı Mutluluk Endüstrisi Hayatımızı Nasıl Kontrol Ediyor?* (T. Göbekçin, Çev.) İstanbul : İletişim Yayınları.
- Cabanas, E. (2016). Rekindling individualism, consuming emotions: Constructing “psytizens” in the age of happiness. *Culture & Psychology*, 22(3), 467-280.
- Cengiz, K., Küçükkural, Ö., & Gür, H. (2021). *Türkiye’de Spiritüel Arayışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Chull Han, B. (2017). *Şeffaflık Toplumu*. İstanbul : Metis Yayınları .
- Chull Han, B. (2019). *Yorgunluk Toplumu*. İstanbul: Açılımkitap.
- Chull Han, B. (2022). *Palyatif Toplum Günümüzde Acı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Creswell, J. M. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çekmez, E., Yıldız, C., & Bütüner, S. Ö. (2012). Fenomenografik Araştırma Yöntemi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 16(1), 77-102.
- Çelebi, V. (2013). Michel Foucault ’da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 512-523.
- Çiğdem, A. (1997). *Bir İmkân Olarak Modernite Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çokoğullar, E. (2022). Post-sekülerizm Tartışmaları: Yeni Olan Ne?”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 43-66.
- Demirhan, A. (2004), *Modernlik*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Dardot, P., & Lavel, C. (2012). *Dünyanın Yeni Akli Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*,. (I. Ergüden , Dü.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Davies, W. (2021). *Mutluluk Endüstrisi*. (M. Çavdar, Çev.) İstanbul: Sel Yayınları.
- Dawson , A. (2011). Consuming the Self: New Spirituality as ‘Mystified Consumption. *Social Compass*, 58(3), 309-315.

- Demir, T. (2015). Sosyolojik Perspektiften Postmodernite ve Din İlişkisine Yeniden Bakış. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi*). Kahramanmaraş: Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Dereli, M. D. (2022). Kurgu ile Ütopya Arasında: Habermas'ın Dine Yaklaşımında Değişim ve Post-Seküler Toplum Projesi. *Bilimname*(47), 303-342.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. (Z. İlkelen , Çev.) İstanbul : Pozitif Yayınları.
- Erol, P. Ö. (2016). “Modernite Projesinin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonu”. *Sosyoloji Dergisi*(33), s. 49-66.
- Ertit, V. (2020). *Sekülerleşme Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015a). *Biyopolitikanın doğuşu*. (A. Tayla, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (1992). *Ders Özetleri 1970-1982*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2005). *Özne ve İktidar* . İstanbul : Ayrıntı Yayınları .
- Foucault, M. (2012). *İktidarın gözü*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2015b). *Öznenin Yorumbilgisi*. İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M., Gutman, H., & Hutton, P. H. (2001). *Kendini Bilmek*. İstanbul: Om Yayınevi.
- Freud, S. (2015). *Uygarlığa Dair Hoşnutsuzluğumuz*. İstanbul : Kafka Yayıncılık.
- Freyer, H. (2014). *Sanayi Çağı*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Funk, R. (2013). *Ben ve Biz Postmodern İnsanın Psikanalizi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. (K. Ersin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2010a). *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*. (Ü. Tatlıcan , Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (2010b). *Modernite ve Bireysel-Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. İstanbul : Say Yayınları.

Gurbanov, Ü. (2022), *Byung-Chul Han: Yorgunluk Toplumu Üzerine*. Youtube. 00.03:18-00.05.14.

https://www.youtube.com/watch?v=Z_7DHQBEPs&t=245s

Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul : Metis Yayınları.

Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Heywood, A., (2017), *Siyaset Teorisine Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.

Hobsbawm, E. J., (2003), *Devrim Çağı Avrupa 1789-1848*. Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.

Hadden, J.H. (2002). Sekülerizmden Dönüş, A.Köse içinde, *Sekülerizm Sorgulanıyor* (s.123-160). Ufuk Kitapları.

Hatıpler, M. (2019). “Modernizm ve Post-Modernizm Arasında Sosyal Politika”. *Uluslararası Bilimsel Araştırma Dergisi*, 4(2), 410-425.

Held, B. S. (2002). “The Tyranny of the Positive Attitude in America: Observation and Speculation. *Journal Of Clinical Psychology*, 58(9), 965-992.

Illouz, E. (2021). *Soğuk Yakınlıklar Duygusal Kapitalizmin Şekillenmesi*. (Ç. Aksoy, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Işık, A. (2009). “Geçmişten Günümüze Sanayileşme Süreci”. *Researchgate* (2), 162-174.

İzci, A., & Akkuş , B. (2017). “Modernizm, Postmodernizm ve Türkiye’de Kamu Yönetiminde Uygulamaları”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (6), s. 309-324.

Jameson, F. (2011). *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*. Nirengi Kitap.

Jameson, F., Lyotard, J., & Habermas, J. (1994). *Postmodernizm*. İstanbul: Kıyı Yayınları.

Juergensmeyer, M. (2002). Anti-Fundamentalizm, A.Köse içinde, *Sekülerizm Sorgulanıyor* (s.223-246). Ufuk kitapları.

Jeannere, A. (2000). Modern Nedir? M. Küçük içinde, *Modern Versus Postmodernite*. Ankara: Vadi Yayınları.

Küçükkalay, A. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 51-68.

Kılıç, S. (2015). Lyotard: Fark ve Çokluğun Anlatısı Postmodernite. *Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* (3), 106-137.

- Kılıç, V. (2023). Neoliberalizmin Yükselişi Karşısında Otoritenin Politik Psikanalizi: Freudyen Bir Yaklaşım. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Kara, S. (2020). Duygusal Emek Üzerine Bir Araştırma. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, F. (2019). Yorumsamacı Yaklaşımda Anlama Kavramının Önemi ve Pozitivizm Eleştirisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (22), 271-280.
- Keskin, F. (2006, Aralık). *Michel Foucault ve İktidar Teorisi*. 24/06/ 2024 tarihinde Bilim ve Sanat Vakfı: https://www.bisav.org.tr/Bulten/13/212/michel_foucault_ve_iktidar_teorisi adresinden alındı.
- Kırık, A. M. (2014), “Aile ve Çocuk İlişkisinde İnternetin Yeri: nitel Bir Araştırma”, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1) 337-347.
- Karataş, Z. (2015) “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemi, Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1(1), 62-80.
- Kartarı, A. (2017) “Nitel Düşünce ve Etnografi: Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım” *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi* 2017, 4 (1): 207-220.
- Kozanoğlu, C. (1997). *İnternet Dolunay Cemaat*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Lemke, T. (2016). *Biyopolitika*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Luckman , T. (2003). *Görünmeyen Din Modern Toplumda Din Sorunu*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Lyotard, J. F. (2013). *Postmodern Durum*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Marshall , G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhan, & D. Kömürcü , Çev) Bilim ve Sanat.
- Martin, D. (2002). Sekülerleşme Sorunu :Geçiş ve Gelecek. A. Köse içinde, *Sekülerizm sorgulanıyor* (s. 189-201). Ufuk Kitapları.
- Miller, A. (2008). A Critique of positive psychology or the new science of happiness. *Journal of Philosophy of Education*, 42 (3-4), 591-608.
- Neuman, L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. Ankara: Yayınodası.

- Niedzwiecki, H. (2011). *Ben Özelim! Bireysellik Nasıl Yeni Konformizm Haline Geldi*. İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Ortner, S. B. (1972). "Is Female to Male as Nature Is to Culture?" *Feminist Studies*, 1(2), 5-31. Doi: 10.2307/3177638 .
- Oğuz, M. C. (2008). Söylem Analizi. *Sosyoloji Notları Dergisi*(6), 52-65.
- Oğuz, Y. N. (1994). Alternatif tıp, tıbbın alternatifi olabilir mi? *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 2 (1), 8-11.
- Ören, E. (2015). “Neoliberal Yönetimsellik, Çalışma İlişkileri ve “Girişimci Özne”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (1).
- Özcan, B. (2011). "Tüketim, Risk ve Bireyselliğin Modern Dönemde Artan Önemi". *İstanbul Journal of Sociological Studies* (36), 83-98.
- Özdemir, M. (2023). Modernleşme Ve Toplum: Geleneksel Toplumdan Modern Topluma. Ö. S. Şenel içinde, *Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar Xii*. Samsun: Eğitim Yayınevi.
- Özdemir, İ. (2020). Duyuların Edebiyatı: Edebiyatta Karşıt Diskur Olarak Üstün Özellikler. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Öztürk, Y. E., Dömbekçi , H. A., & Ünal, S. (2020). Geleneksel Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Kullanımı. *Bütünleyici ve Anadolu Tıbbı Dergisi*, 1(3), 23-35.
- Pınarbaşı, G. (2021). *Spiritüel Ağ Sosyal Medya ve Yön Değiştiren İnançlar*. İstanbul: Okurakademi.
- Paker, K. O. (2010). Bireyselleşme Ekseninde Farklılaşan Din Temsillerimiz. *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*(19), 113-119.
- Puris, T., & Hunt , A. (2014). Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji. *Moment Dergi*, 1(1), s. 9-36.
- Rakipoğlu, N. (2008). Gelenekselci Ekol ve Modernizm Eleştirisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi*. İstanbul : İstanbul Üniversitesi.
- Read, J. (2012). “Homo Economicus’un Bir Soykütüğü: Neoliberalizm ve Öznelliğin Üretim. *Cogito* (71-71), 82-95.
- Rossi, A. (2018). “Neoliberal Ruhlar”. *Cogito* (91), 121-153.
- Rostow, W. (1970). "Sanayi Devrimi Nasıl Başladı”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*(30), 1-4.

- Sennet, R. (2008). *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde Kişilik Üzerinde Etkileri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennet, R. (2011). *Yeni Kapitalizm Kültürü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sarıçalı , M. (2022). “Benliğin Neoliberal Öyküsü ve Psikolojik Danışma.”. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 31-38.
- Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Saygın, A. U. (2016). “Anthony Giddens’in Sosyolojisinde Modernliğin Boyutları”. *Abant Kültür Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 69-80.
- Scheff, T. (2006). *Kanlı Öç* . İstanbul : Belge Yayınları .
- Schmid, W. (2022). *Mutsuz Olmak Bir Yüreklenendirme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Simmel, G. (2015). *Modern Kültürde Çatışma*. İstanbul: İletişim Yyayınları.
- Slatery, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Bursa : Sentez Yayınları.
- Solmaz, B. (2011). “Modernlik ve Modernleşme Kuramlarına Yöneltilen Eleştiriler”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*(32), 35-58.
- Stark, R. (2002). Toprağın bol olsun sekülerleşme. A. Köse içinde, *Sekülerizm sorgulanıyor* (s. 58-72). Ufuk Kitapları.
- Streger, M. B., & Roy , R. K. (2010). *Neoliberalism: A Very Short Introduction*. Londra: Oxford University Press.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şenyayla, G. (2021). Post-seküler Unsurların Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi: Bir Başkadır Dizisi Örneği. *Tezkire Dergisi*(77), 195-219.
- Taylor, C. (2011). *Modernliğin Sıkıntıları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tekeli, İ. (2017). Postmodernizm Tartışmaları Üzerine Düşünceler”. *Düşünme Dergisi*(10), 8-19 .
- Thornton, D. J. (2011). Neuroscience, Affect, and the Entrepreneurialization of Motherhood, Communication and Critical/. *Cultural Studies*, 399-424.
- Timurturk, M. (2019). Anelik, Söylem ve İktidar: Eleştirel Bir Tartışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47(2), 64-78.

- Timurturk, M. (2015). Tıbbi Söylem, Gündelik Hayat ve İktidar: Şişmanlığın Medya Aracılığıyla Tıbbileştirilmesi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Toprak, F. (2023). Neoliberalizmin Acılarını New Age Maneviyatı ile Dindirmek. *ViraVerita E-Dergi*(17), 1-28.
- Touraine, A. (2002). *Modernliğin Eleştirisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Temizkaya, E. (2015), Modernite ve Postmodernite: Bazı Parametreler Açısından Bir Yaklaşım, *Akademik Hassasiyetler*, 3 (4), 177-207.
- Turner, B. S. (2012). Post-Seküler Toplumda Din. *Dinbilimleri Akademik Araştırma*, 12(3), 199-224.
- Timuçin, A. (2004), *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, İstanbul.
- Urhan, V. (2010). *Foucault*. Say Yayınları İstanbul .
- User, İ. (2020). Duyguların Tıbbileştirilmesi. G. Demez, M. Timurturk, & C. Ertan içinde, *Bedenin Sosyolojisi Gündelik Hayatın Cisimleşme deneyimleri, Tıbbileşme ve Dijital Gözetim* (s. 74-102). İstanbul: Bağlam Yayınları .
- Üçer, B. (2020). Orta Sınıfın Utancı: Duygu Sosyolojisi Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Toplumsal Değişme.(*Yayımlanmamış Doktora Tezi*).İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Varlık, S. (2019). *Türkiye'de Din Dışı Spiritüel Akımlar Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Varol, F. (2017). Dinî Piyasalar Teorisi: Eleştirel Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 58(2), 121-143.
- Yüzer, İ. (2021). Evlilik, Boşanma ve Şiddet: Evli Erkekler Üzerinden Bir Değerlendirme . *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi,.
- Yılmaz, E. (2007). İnsan Duygularına Yeni Bir Yaklaşım: Duygu Sosyolojisi. *Yeni Düşünceler Dergisi*, 2, 129-146.
- Yakın, A. Y., & Bektaş, R. A. (2009). "Liberalizmle Muhafazakarlık Arasında Hipnoz: Kişisel Gelişim Fantezisi". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*(48), 11-35.
- Yanıklar, C. (2006). *Tüketim Sosyolojisi*. İstanbul : Birey Yayıncılık.

Yapıcı, A. (2012). Modernleşme-Sekülerleşme Süresinde Türk Gençliğinde Dinî Hayat: Meta-Analitik Bir Değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 1-40.

Way, M., Way, C. Vahşi Kırklar , (Belgesel) , Netflix, (2018)
<https://www.netflix.com/search?q=vahşi&jbv=80145240>

Watt, I. (2014). *Modern Bireyciliğin Mitleri*. (Mehmet Doğan çev.) İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Beyza Koçkaya

Eğitim Durumu

Lisans Eğitimi : Süleyman Demirel Üniversitesi -Sosyoloji
Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı

Yabancı Dil ve Düzeyi

İngilizce : Başlangıç Düzeyi

İş Deneyimi

Yok

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar

Timurtürkan, M. ve Koçkaya, B. (2023). Geç Modern Dünyada Yeni Maneviyat Arayışları: Sıpiritüel Faaliyetleri ve Gruplara Katılan Bireylerin Duygu ve Anlam Dünyaları Üzerine Nitel Bir Çalışma, Kalaycı, S. ve Merçil İ. vd (Ed.) Onuncu Ulusal Sosyoloji Kongresi, Galatasaray Üniversitesi.